

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ЯГЕЛОНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У КРАКОВІ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКО-ПОЛСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВЧИХ ПЕРЕДБАЧЕНЬ ТА ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ**

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**«Захист суверенітету, територіальної цілісності і
національної безпеки як спільна справа держави та
Українського народу»**

(м. Київ 24 березня 2023 р.)

**Збірник наукових праць
(частина 1)**

24 березня 2023 року

Редакційна колегія:

Костицький В.В., Асоціація українських правників України, президент; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор, академік НАПрН України, Заслужений юрист України

Зайчук О.В., Національна академія правових наук, відділення теорії та історії держави і права, в.о академіка-секретаря відділення, академік Національної академії правових наук України, професор, доктор юридичних наук, Заслужений юрист України

Васильченко О.П., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, директорка Навчально-наукового інституту права, доктор юридичних наук, професор

Бобровник С.В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувачка кафедри теорії та історії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Tyszkiewicz Adrian, Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych, dyrektor, dr hab., Uniwersytet Jagielloński, Kraków

Наливайко Л.Р., Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, проректорка, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Новицька Н.Б., Асоціація українських правників, віце-президент, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри приватного права, Державний податковий університет

Кобан О.Г., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

Суходольська А.А., Асоціація українських правників, виконавчий секретар, кандидат юридичних наук, Національний авіаційний університет

Цветкова Ю.В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії права та держави

Пономаренко Н.В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, асистент кафедри теорії та історії права та держави

Упорядники збірки конференції:

Костицький В.В., д.ю.н, професор, дійсний член (академік) НАПрН, Президент Асоціації українських правників”

Новицька Н.Б., д.ю.н, с.н.с., професор кафедри приватного права Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету

Кобан О.Г., к.ю.н. Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Суходольська А.А., Асоціація українських правників, виконавчий секретар, кандидат юридичних наук, Національний авіаційний університет

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту законодавчих передбачень та правової експертизи (протокол №3 від 22.03.2023р.)

Захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки як спільна справа держави та Українського народу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 24 березня 2023р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Асоціація українських правників. Київ: ТОВ «Видавничий дім АртЕк», 2023. 115 с.

ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СПІЛЬНА СПРАВА ДЕРЖАВИ ТА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ В ЧАС ВІЙНИ СТАТТІ 17 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ «ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ Є НАЙВАЖЛИВИШИМИ ФУНКЦІЯМИ ДЕРЖАВИ, СПРАВОЮ ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ»

МОРОЗ Олександр Олександрович

Голова Верховної Ради України (1994-1996, 2006-2007), народний депутат України I-V скликань

1. Норми Конституції сьогодні проходять перевірку на достовірність. Шкода, що через жертви і страждання народу.

2. Важливо, що як і в 2014 році, сам народ став ініціатором спротиву агресії, а не державні чи громадсько-політичні інституції. Владні органи правильно скористалися, підтримали суспільні настрої практичними діями (створення ланок тероборони, роздана зброя, призначення керівників військових адміністрацій...).

3. Зросла роль органів місцевого самоврядування в містах. Це ще один аргумент щодо реформи місцевого самоврядування, втілення ідеї народовладдя.

4. Знайдені різні способи координації дій органів влади (т.ч. місцевих) з громадськими структурами, волонтерством.

5. Контрпропаганда – одна із форм протидії окупантам. Потрібно ширше використовувати висновок «Росія нам нічого не дарувала». Україна відновилася як держава внаслідок розпаду СРСР в складі якого вона була найрозвинутішим суб'єктом. Так само виникло ще 14 суверенних суб'єктів, в т.ч. РФ. Цей факт визнаний світом відповідно до норм міжнародного права, скріпленій договорами, підписаними в т.ч. РФ.

6. Всі так звані історичні претензії Кремля на наші території – прояви російського шовінізму. «Русский мир» - хвороблива утопія, насправді, це «российский мир» - лише шовінізму, стремління до імперського статусу росії, себто рух протилежний розвитку історії.

7. Претензії, подібні до тих, що чуємо на адресу України, путін не пред'являє щодо Хельсікі, Варшави, Порт-Артуру, Аляски..., хоч «підстав» на те більше. Причина – там розвинені демократичні країни. Він боїться їхньої сили.

8. Означене підтверджує потребу реформи системи влади в Україні, розвитку справжнього самоврядування, яке забезпечує:

- перетворення людини-обивателя в громадянина, населення – у НАРОД;
- усвідомлену ЄДНІСТЬ суспільства без політичних, мовних, духовних, регіональних та інших антагонізмів;
- досвіду народу до влади та її інституцій, тобто єдність народу і держави.

Викладене – не новації, а точне дотримання норм Конституції України. Справа за реалізацією такої потреби відповідно до формули демократії:

«Народ→Конституція→влада».

Сьогодні – ключовий момент в історії України: або Перемога, або небуття. Звідси висновок – тільки ПЕРЕМОГА!

ЗАХИСТ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І БЕЗПЕКИ НАРОДУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ)

Костицький Михайло Васильович

професор, доктор юридичних наук, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений юрист України, заслужений професор НАВС, головний науковий співробітник НДУ ПНПЕ НАПрН України;

Кушакова-Костицька Наталія

професор, доктор юридичних наук, Заслужений юрист України

1. Поняття суверенітету, його юридичний зміст закладалися Жаном Боденом ще у XVI ст. та трактувалося як верховенство, незалежність від будь-яких обставин, осіб чи сил (насамперед держави) у внутрішніх і зовнішніх справах. У даний час суверенітет розуміється як верховенство влади в середині країни та незалежність її назовні від будь-якої іншої держави (В. Шахов). Юридичною основою суверенітету є статут ООН, Гельсінські угоди, доктрина В. Вільсона про право націй на самовизначення, міжнародні традиції і звичаї, рішення установчої влади, конституції.

Територіальна цілісність держави похідна від суверенітету. Ст. 2 Конституції України закріплює цілісність і недоторканість території України. За Статутом ООН міжнародними договорами території суверенних держав не дозволяється відчужувати насильно, їх захоплювати і відторгатися на них. Є певні винятки коли може набуватися територія суверенної держави. Це може бути купівля / продаж (наприклад, Аляска, Філадельфія, Луїзіана в США), добровільна уступка території (наприклад, після II Світової війни) чи завоювання.

Набуття чужої державної території пов'язана з правом на ведення війни (*jus ad bellum*), яке з XVIII ст. поступово звужувалося, а за Паризьким пактом 1928 р. повністю заборонялось. Підтверджена ця заборона Статутом міжнародного трибуналу в Нюрнберзі та Резолюцією ГА ООН 1946 р. Тобто посягання на територіальну цілісність іншої держави, порушення її недоторканності та цілісності з т. зв. міжнародного права є недопустимим. Виходячи із трьохчленності концепції як основи існування держави (територія, населення, держава як влада) недопустимим є посягання на будь-який із цих елементів. Очевидно, що неправомірним є проведення плебісцитів чи референдумів у регіонах, де можуть проживати національні меншини чи частина населення держави, як це мало місце в Судетській області Чехословаччини в 1938 р., в Тибеті в 1950 р., Придністров'ї, Абхазії, Осетії, Донбасі і т.д.

Безпека народу полягає у виявленні та недопущенні, попередженні, усуненні і відверненні загроз для державного суверенітету, територіальної цілісності, політичної системи, стабільності в суспільстві, суспільно-політичного устрою, культурологічної складової суспільного буття, національної ідентичності тощо.

Захист державного суверенітету, територіальної цілісності та безпеки народу забезпечується невоєнним і воєнним способами (Л. Тупчієнко). Перша група забезпечується геополітичним розташуванням, етнічними, демографічними, безпековими та іншими факторами. Друга група пов'язана із станом збройних сил і воєнізованих формувань, їх боєготовністю, станом стратегічних і тактичних резервів, можливістю воєнних витрат з бюджету, наявністю союзників, входженням у військові союзи, станом військової науки, професіоналізму особового складу, особливо офіцерського корпусу та ін.

2. Особливою загрозою суверенітету, територіальній цілісності і безпеці народу є війна зовнішня, війна громадянська, бунт, заворушення, агресивний сепаратизм.

Не викликає сумнівів, що поведінка держави у зовнішньому середовищі зумовлена самим станом цього середовища, характером існуючого світопорядку. Після укладення Вестфальського миру у 1648 р. міжнародна система почала будуватися на визнанні пріоритету національного суверенітету держави з усіма, що впливають із цього, складнощами. В результаті оформлення сучасної системи міжнародних відносин, незважаючи на нові глобальні тенденції становлення єдиної світової спільноти, сьогодні це ніяк не асоціюється з переходом у світ стабільності. Здавалось би, логічно припустити, що в умовах проголошення загальносвітових принципів гуманності щодо вирішення політичних, економічних, культурних проблем людство спиратиметься на пологодження спорів і конфліктів. Однак розвиток та ускладнення глобалізаційних процесів наочно продемонструвало зворотню тенденцію. Про це свідчать багаторазове збільшення загальної тривалості воєнних конфліктів, їх територіальне охоплення, кількість залучених до них країн та ресурсів.

Таку ескалацію, загрозу суверенітету, територіальній цілісності та безпеці народу можна спостерігати на прикладі новітньої історії України. Вже з розпадом і ліквідацією СРСР в Україні активізувались антиукраїнські політичні сили у вигляді зангажованих громадських рухів і організацій, зокрема Комуністична партія України. Ескалація загроз для суверенітету, територіальної цілісності, безпеки українського народу йшла через мітинги, пікети, акти громадської непокори, захоплення органів влади, збройні протистояння і нарешті війну із сусідньою державою. Тліючий конфлікт з фактичною «гібридною» війною переріс у «гарячу» фазу повномасштабної війни. Однією з причин сучасних воєн і збройних конфліктів можна вважати кінець епохи глобалізації, котрий може позначатися переходом до воєн у сфері економіки і фінансів, а також у духовно-ціннісній площині.

3. Глобалізація як явище зародилося на межі XIX і XX ст., хоча в науці поняття глобалізації почало активно вживатись завдяки діяльності Римського клубу в 60-і рр. XX ст. Очевидно, що глобалізація - це об'єктивний процес, який полягає в розширенні світових соціальних, політичних, економічних, культурологічних зв'язків між державами і народами. Проте, в останній третині XX ст. з'явилися тенденції до прискореної глобалізації, запровадження єдиних технологій, моделей соціального управління, уніфікованого права. навіть способу життя і поведінки.

Ці тенденції «прискорення» історії та цивілізаційних процесів, на нашу думку, пов'язані насамперед із домінуванням технологій як квінтесенції існування сучасного соціуму. Враховуючи певні новели цифровізації (електронізації) в контексті державно-правових відносин та суспільного життя, виникає запитання, чи ми не йдемо до «світового села» з нівеляцією і зникненням національних держав, націй і народів?

Видається, що такі прогнози можуть бути передчасні, адже процес глобалізації (як і його закінчення) має проходити еволюційно, природнім шляхом. Тому існує велика ймовірність, що національні держави, нації і народи ще довго будуть залишатися суб'єктами світової історії. Відповідно, і проблеми суверенітету, територіальної цілісності, безпеки народів, залишатимуться актуальними і потребуватимуть пильної уваги науковців, теоретиків і практиків, державних інституцій і суб'єктів громадянського суспільства.

UKRAINA W DRODZE DO CZŁONKOSTWA W UNII EUROPEJSKIEJ – OD STOWARZYSZENIA DO PROCESU AKCESYJNEGO

Olesia Tkachuk

PhD, Doctor of social science in the field of political science and administration, Assistant lecturer with a doctor's degree at the Chair of Studies on Integration Processes, Institute of Political Science and International Relations, Jagiellonian University in Kraków (Poland)

W 2014 r. po wydarzeniach na kijowskim Majdanie Niepodległości i wybuchu wojny w Donbasie doszło do podpisania umowy stowarzyszeniowej między Unią Europejską (UE) a Ukrainą, prace nad którą trwały od 2007 r. Proces jej implementacji przez ostatnią przypadł na okres z jednej strony pozytywnych zmian politycznych (po zorganizowanych w maju 2014 r. wyborach prezydenckich, które wygrał Petro Poroszenko, 26 października 2014 r. odbyły się wybory parlamentarne, w których najwięcej mandatów otrzymały partie opowiadające się za pogłębieniem współpracy z UE [1, s. 1-68]), natomiast z drugiej strony – trwającego konfliktu w Donbasie destabilizującego sytuację wewnętrzną w kraju. W marcu 2015 r. Rada Stowarzyszenia UE-Ukraina zatwierdziła zmienioną agendę stowarzyszeniową określającą zakres najważniejszych reform i kroków w ramach wdrożenia umowy stowarzyszeniowej. Zawarto w niej zmiany, które należałoby wprowadzić w zakresie: reformy wyborczej, podatkowej, konstytucyjnej, systemu sądownictwa, deregulacji, walki z korupcją, wzmocnienia zarządzania finansami publicznymi, dostosowania porządku prawnego Ukrainy do standardów i norm UE itd. [2, s. 1-58].

Pierwsza ocena implementacji przez władze Ukrainy umowy stowarzyszeniowej została dokonana w grudniu 2016 r. W raporcie opublikowanym przez Komisję Europejską (KE) stwierdzono, że Ukraina poczyniła znaczne postępy w realizacji priorytetów umowy, podejmując intensywne reformy w wielu obszarach. W szczególności ustanowione zostały nowe instytucje antykorupcyjne, w tym Narodowe Biuro Antykorupcyjne i Narodowa Agencja ds. Zapobiegania Korupcji, przyjęto szereg zmian legislacyjnych w zakresie zwalczania korupcji (m.in. ustawę o uruchomieniu mechanizmu identyfikacji i zarządzania aktywami pochodzącymi z korupcji i innych przestępstw). Wprowadzono elektroniczny system składania deklaracji majątkowych oraz innowacyjny system zamówień publicznych (ProZorro). Podjęto pewne kroki w procesie decentralizacji (m.in. na rzecz samorządów lokalnych przekazane zostały dodatkowe uprawnienia budżetowe, co tym samym doprowadziło do zwiększenia dochodów budżetów lokalnych). Utworzono nową Narodową Policję Ukrainy i przeprowadzono ponowną certyfikację wszystkich funkcjonariuszy policji. Zwrócono także uwagę na zaprzestanie importu przez Ukrainę rosyjskiego gazu oraz szeroko zakrojoną reformę sektora energetycznego, np. zwiększenie ceny na gaz dla społeczeństwa, co wpłynęło na zmniejszenie zużycia gazu i spadek ogólnego deficytu budżetowego. Niemniej jednak KE zgłosiła również pewne zastrzeżenia do zmiany prawa wyborczego pozwalającej na powyborcze skreślenie kandydata z listy partyjnej, a także naruszenia wolności mediów [3, s. 1-14].

W kolejnych latach Ukraina kontynuowała realizację reform strukturalnych w różnych obszarach, w tym w zakresie walki z korupcją, decentralizacji, administracji publicznej, sfery finansów publicznych, sektora bankowego, rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, efektywności energetycznej, ochrony środowiska, prawa spółek, bezpieczeństwa żywności, energii itd. W raportach KE z 2017 i 2018 r. odnotowano w szczególności pewne postępy w odniesieniu do implementacji unijnych przepisów technicznych, standardów sanitarnych i fitosanitarnych, przepisów celnych, norm dotyczących konkurencji. Niemniej jednak stwierdzono, że szereg kwestii nadal wymaga rozwiązania, m.in. duże uzależnienie Ukrainy od międzynarodowej pomocy finansowej, kwestia odzyskania środków w wysokości ok. 5,5 mld dolarów wyprowadzonych z „Prywatbanku” przed jego prywatyzacją, słabe postępy w zakresie tworzenia niezależnych operatorów systemów przesyłu gazu i energii elektrycznej [4, s. 1-17; 5, s. 1-19]. Mimo to postępy poczynione przez Ukrainę w zakresie wdrażania umowy stowarzyszeniowej zostały ocenione dość pozytywnie. Podczas posiedzenia Rady Stowarzyszenia 17 grudnia 2018 r. szczególna uwaga została zwrócona na rolę rządu w monitorowaniu i wykonaniu umowy [6].

W 2019 r. na Ukrainie doszło do zmiany władzy. W wyborach prezydenckich zwycięstwo zdobył Wołodymyr Zełeński, który oświadczył, że zamierza kontynuować dotychczasowy kurs polityki zagranicznej mający na celu uzyskanie członkostwa w UE i NATO [7, s. 50], jak również wdrażanie reform wewnętrznych na drodze do integracji z tymi strukturami, w tym realizację celów umowy stowarzyszeniowej z UE [8]. W raporcie KE z

grudnia 2019 r. podkreślono, że zarówno wybory prezydenckie, jak i parlamentarne (miały miejsce w lipcu 2019 r.) zostały uznane przez obserwatorów międzynarodowych jako konkurencyjne i przeprowadzone z poszanowaniem podstawowych wolności, co prawda miały miejsce liczne przypadki nadużyć. Ponadto zwrócono uwagę na pewne postępy poczynione przez Ukrainę w ramach realizacji programu reform, np. w sferze sprawiedliwości, praworządności i walki z korupcją (5 września 2019 r. pracę rozpoczął nowy Najwyższy Sąd Antykorupcyjny) oraz sektorze energetycznym (np. przyjęto decyzje dotyczące *unbundlingu* Naftogazu). Jednocześnie jednak zauważono, że wciąż nie przyjęto ważnych aktów prawnych m.in. w sektorze transportowym i gospodarki cyfrowej [9, s. 1-23]. W 2020 r. z powodu pandemii COVID-19 proces przeprowadzania reform na Ukrainie znacznie się spowolnił. Z kolei ich wdrażanie w 2021 r. było uwarunkowane wzrostem napięć między Ukrainą a Rosją spowodowanym gromadzeniem dużych oddziałów wojsk rosyjskich blisko granicy z Ukrainą najpierw wiosną, a potem jesienią 2021 r. [10]. Ponadto walki w Donbasie – mimo podpisania przez członków trójstronnej grupy kontaktowej porozumienia o całkowitym i wszechstronnym zawieszeniu broni w lipcu 2020 r. – uległy intensyfikacji, prowadząc do wzrostu liczby ofiar wśród ludności cywilnej [11]. Niemniej jednak, jak zauważyła KE w swoich raportach, Kijów kontynuował realizację programu reform. W szczególności w listopadzie 2021 r. prezydent Zełeński podpisał ustawę o „deoligarchizacji”. Ponadto w 2021 r. UE i Ukraina podjęły szereg kroków na rzecz pogłębienia dwustronnych stosunków, a mianowicie: rozpoczęły dialog na temat zielonej transformacji Ukrainy zgodnie z założeniami Europejskiego Zielonego Ładu i cyberbezpieczeństwa; UE dołączyła do Międzynarodowej Platformy Krymskiej utworzonej przez Kijów w celu pokojowego zakończenia nielegalnej aneksji półwyspu przez Rosję [12, s. 1-25; 13, s. 1-19].

W 2022 r. starania Ukrainy w zakresie implementacji umowy stowarzyszeniowej napotkały na poważną przeszkodę. W dniu 21 lutego 2022 r. bowiem w przemówieniu telewizyjnym prezydent Władimir Putin uznał niepodległość DRL i ŁRL w granicach obwodów donieckiego i ługańskiego, czyli w granicach wykraczających poza linię prowadzonych wówczas starć [14]. Trzy dni później, 24 lutego 2022 r. Rosja rozpoczęła pełnowymiarową inwazję na Ukrainę, ogłaszając przeprowadzenie „specjalnej operacji wojskowej” mającej na celu „demilitaryzację i denacjonalizację Ukrainy” [15, s. 1-2]. Rosyjska polityka agresywna, która pociągnęła za sobą poważne skutki dla bezpieczeństwa międzynarodowego, w dużym stopniu wpłynęła na dynamikę relacji między Ukrainą a Unią Europejską. Obecnie z jednej strony koncentrują się one na szerokim unijnym wsparciu politycznym, finansowym, humanitarnym oraz wojskowym dla Ukrainy, a z drugiej strony odbywają się w kontekście polityki rozszerzenia UE. W dniu 28 lutego 2022 r. Ukraina złożyła wniosek o członkostwo w UE, w odpowiedzi na który Rada 7 marca zwróciła się do KE o przedstawienie opinii w jego sprawie. Po dokonaniu oceny wniosku pod kątem zdolności państwa ukraińskiego do spełnienia kryteriów członkostwa (politycznych, gospodarczych oraz w zakresie zdolności do przyjęcia zobowiązań wynikających z członkostwa) w dniu 17 czerwca 2022 r. Komisja przedstawiła opinię, w której zaleciła nadanie Ukrainie statusu kraju kandydującego przy założeniu spełnienia następujących warunków: przyjęcia i wdrożenia przepisów w odniesieniu do procedury powoływania sędziów Trybunału Konstytucyjnego Ukrainy; zakończenia lustracji uczciwości kandydatów na członków Najwyższej Rady Sądownictwa przez Radę ds. Etyki i wyboru kandydata do utworzenia Wysokiej Komisji Kwalifikacyjnej Sędziów Ukrainy; zintensyfikowania walki z korupcją, w tym powołania nowego szefa Wyspecjalizowanej Prokuratury Antykorupcyjnej; zakończenia reformy ram prawnych dotyczących mniejszości narodowych; wdrożenia ustawy antyoligarchicznej; zagwarantowania zgodności regulacji prawnych w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy z normami Grupy Specjalnej ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (FATF); podjęcia działań na rzecz ograniczenia wpływu partykularnych interesów na usługi medialne [16, s. 1-23]. Na tej podstawie w dniu 23 czerwca 2022 r. na posiedzeniu Rady Europejskiej podjęta została decyzja o przyznaniu Ukrainie statusu kraju kandydującego do UE [17, s. 4]. Powstaje

zatem pytanie, na ile skutecznie będą kontynuowane reformy wewnętrzne na Ukrainie w warunkach stanu wojennego oraz jakie są perspektywy procesu akcesyjnego dla Kijowa.

References:

1. *Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів народних депутатів України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі*, Центральна виборча комісія, https://www.cvk.gov.ua/info/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf.
2. *EU-Ukraine Association Agenda to prepare and facilitate the implementation of the Association Agreement, as endorsed by the EU-Ukraine Association Council on 16 March 2015*, European Union External Action, http://eeas.europa.eu/archives/docs/ukraine/docs/st06978_15_en.pdf.
3. *Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine*, SWD(2016) 446 final, Brussels, 9.12.2016.
4. *Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine*, SWD(2017) 376 final, Brussels, 14.11.2017.
5. *Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine*, SWD(2018) 462 final, Brussels, 7.11.2018.
6. *Рада асоціації Україна-ЄС підтвердила незмінну прихильність сторін політичній та економічній інтеграції – Заява за підсумками засідання*, 17.12.2018, Урядовий портал, <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/rada-asociaciyi-ukrayina-yes-pidtvrdila-nezminnu-prihlnist-storin-politichnij-ta-ekonomichnij-integraciyi-zayava-za-pidsumkami-zasidannya>.
7. *Закон України „Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)”,* Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 9.
8. *Курс на повноправне членство у ЄС і НАТО залишається незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України – Володимир Зеленський*, 04.06.2019, Президент України, <https://www.president.gov.ua/news/kurs-na-povnopravne-chlenstvo-u-yes-i-nato-zalishayetsya-nez-55745>.
9. *Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine*, SWD(2019) 433 final, Brussels, 12.12.2019.
10. Pickrell R. (oprac. Hugues A.), *Zdjęcia satelitarne rosyjskich wojsk gromadzących się przy granicy z Ukrainą*, „Business Insider”, 07.12.2021, <https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/wojna-rosja-vs-ukraina-zdjecia-satelitarne-pokazujace-koncentracje-wojsk-rosyjskich/81z0lpt>.
11. *OSCE SMM Chief Monitor briefs Permanent Council*, 08.10.2021, The Organization for Security and Co-operation in Europe, <https://www.osce.org/special-monitoring-mission-to-ukraine/500434>.
12. *Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine*, SWD(2020) 329 final, Brussels, 27.11.2020.
13. *Joint Staff Working Document. Association Implementation Report on Ukraine*, SWD(2022) 202 final, Brussels, 22.7.2022.
14. Menkiszak M., *Rosja: uznanie niepodległości Donbasu*, „Analizy OSW im. M. Karpia”, 22.02.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-22/rosja-uznanie-niepodleglosci-donbasu>.
15. Dynier A. M., Legucka A., Piechowska M., *Rosyjski atak na Ukrainę*, „Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Komentarz”, 2022, nr 12.
16. *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. Opinia Komisji w sprawie wniosku Ukrainy o członkostwo w Unii Europejskiej*, COM(2022) 407 final, Bruksela, dnia 17.6.2022 r.
17. *Posiedzenie Rady Europejskiej (23 i 24 czerwca 2022 r.) – Konkluzje*, EUCO 24/22, Bruksela, 24 czerwca 2022 r.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВА ТА НОСІЙ СУВЕРЕНІТЕТУ

Бобровник Світлана Василівна

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Розвиток правової сфери сучасного суспільства потребує переосмислення фундаментальних проблем, пов'язаних із функціональним призначенням, сутністю та суб'єктним складом правового регулювання. Адже становлення демократичних засад впливу права визначає впровадження в практику партнерських відносин держави і суспільства, взаємної відповідальності держави та особи, підвищення ролі інститутів громадянського суспільства та визнання в якості повноцінних суб'єктів права таких колективних утворень як нація і народ. Держава здійснює заходи, які відповідають інтересам всього суспільства, всіх соціальних груп та верств населення [1, с. 432].

Визначаючи особливості статусної характеристики українського народу, на нашу думку, необхідно визначитись із такими категоріями, як «народ», «суб'єкт права» та «правовий статус». В тлумачних словниках категорія народ визначається як спільнота громадян однієї країни, носій суверенітету та єдине джерело влади в державі. Це політичний вимір нації як політичної спільноти, що об'єднує громадян держави, незалежно від її етнічного походження, соціального і культурного статусу [2]. Це населення держави, що утворює єдину спільність незалежно від кількості національних спільнот, які в ній існують [3, с. 46].

Отже, категорія народ має багатоаспектний характер та вживається в значеннях населення держави, форми національної та етнічної єдності, громадсько-політичного явища. Не дивлячись на це, народ є важливою категорією, для якої притаманні наступні ознаки:

- це спільнота громадян держави;
- поліетнічний феномен;
- феномен, зосереджений не на етнічності, а на соціальності;
- політичний вимір нації;
- спільнота вищого рівня, що об'єднує етнічні та соціальні чинники;
- має державно-правове навантаження;
- є носієм суверенітету у державі;
- є результатом самовизначення політичної нації;
- основне джерело і носій влади;
- самостійний суб'єкт права.

На нашу думку Український народ – це сукупність громадян корінної національності та національних меншин, які є суб'єктом конституційно-правових відносин, єдиним джерелом державної влади та носієм суверенітету в Українській державі.

Слід погодитись із думкою Н.В. Неліна про те, що категорія Український народ має визначений політико-юридичний зміст, містить не лише соціальний, а і інші аспекти, у тому числі і державно-правовий; зміст конституційно-правового аспекту визначається за критерієм громадянства; характеристика народу як сукупності громадян дає змогу дати позитивну відповідь на питання щодо конституційно-правової суб'єктності Українського народу [4, с. 185].

Це обумовлює необхідність з'ясування природи та сутності категорії «суб'єкт права», адже це не лише носій прав і обов'язків, а і головний фактор правового життя, від якого залежить не лише зміст права, а і його функціонування та розвиток. Найпоширенішим є визначення суб'єкта права як особи, організації чи специфічних соціальних утворень, які є

носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Принагідно зазначимо, що у сучасній юридичній літературі, по-перше, змішуються поняття суб'єкт права і суб'єкт правовідносин і, по-друге, в якості основного суб'єкта права визначають фізичну чи юридичну особу. Це не зовсім відповідає вимогам сучасної дійсності, адже суб'єктом права може бути і така спільність як народ. Це підтверджують і такі ознаки суб'єкта права, які обґрунтовані сучасною теоретико-правовою наукою і які притаманні і народу саме як суб'єкту права. Мова іде про визнання народу учасником суспільних відносин, який за своїми властивостями може бути носієм суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Народ як суб'єкт права володіє зовнішньою відокремленістю, персоніфікованістю, здатністю виробляти, виражати та виконувати персоніфіковану волю та брати участь у правовідносинах.

Характеризуючи категорію «правовий статус» вчені акцентують увагу на його належності особі [5, с. 366]. Не заперечуючи в цілому проти такого підходу, зазначимо, що основні ознаки категорії «правовий статус» засвідчують його належність іншим суб'єктам, у тому числі і народу. А саме:

- правовий статус є універсальним і поширюється на суб'єктів права;
- відображає особливості суб'єкта як учасника суспільних відносин;
- основу статусу складають права і свободи, які не можуть реалізуватись без обов'язків і відповідальності;
- забезпечується державою;
- передбачається правовими нормами;
- відображає рівень розвитку суспільства;
- характеризує ефективність інститутів демократії.

Як бачимо, кожна з цих рис характеризує і статус народу як суб'єкту права. Таким чином, український народ є повноцінним суб'єктом як національного, так і міжнародного права.

Однією із важливих ознак народу є його характеристика як носія суверенітету. Народний суверенітет визначає належність суверенної влади на території країни, право вирішувати власну долю, безпосередньо чи через представницькі органи брати участь у реалізації політики держави та контролювати діяльність органів державної влади (ст. 5 Конституції України).

Конституційне закріплення суверенітету народу визначає заснованість державно-правової системи на доктрині природних і невідчужуваних прав людини. Адже Український народ делегував частину свободи як природного права державі, яка діє в межах Конституції України, встановленої народом України. Як зазначають вчені, держава є суверенною доти, доки має основний комплекс суверенних прав і здатна виражати волю народу.

Конституційний принцип народовладдя забезпечив, по-перше, розвиток різноманітних форм участі громадян в управлінні державою, по-друге, реалізацію суверенітету народу через впровадження політичних прав і свобод, по-третє, визначення меж втручання держави в суспільні справи.

Найбільш повно, на нашу думку, народний суверенітет виявляється через: участь у прийнятті рішень шляхом референдуму; право вимагати проведення референдуму; право на відкликання депутата; право на народну ініціативу.

Цікавою є думка вчених, які обґрунтовують існування трьох різновидів інститутів безпосередньої демократії. Це імперативні інститути, що забезпечують обов'язковість волі народу. До них належать референдум, вибори депутатів і посадових осіб, відкликання депутатів. Консультативні інститути передбачають необхідність підтвердження волі народу прийняттям офіційного рішення компетентним органом держави чи органом місцевого самоврядування. Мова йде про опитування, всенародне обговорення, звернення громадян, правотворчі ініціативи. Змішані інститути безпосередньої демократії поєднують

означені вище інститути та виявляються у зборах громадян за місцем проживання [5, с. 264].

Досить спірними у науці є ідеї щодо визнання інститутами безпосередньої демократії діяльності інститутів громадянського суспільства, запровадження виборності суддів та посади мирових суддів, введення інституту конституційної скарги.

Реалізація суверенітету народу в сучасних умовах передбачає необхідність внесення змін і доповнень до діючих актів та розробку низки нових. Мова іде про Закон Про законодавчу народну ініціативу, включення до кола суб'єктів законодавчої ініціативи народу України. Потребує конституційного закріплення інститут народних звернень до законодавчої влади у формі народних петицій, підвищення ефективності нормативного регулювання процедури місцевого референдуму. Настав час забезпечення права народу на висунення кандидатів у депутати різних рівнів. Напевно що потребує зміни назва самого парламенту України, оскільки наголос на раду нагадує про радянське минуле держави.

Потребують законодавчого регулювання питання громадської думки, механізму конституційно-правової відповідальності депутатів, інститутів публічних слухань, громадського контролю та лобіювання.

Особливої актуальності проблема народного суверенітету набирає в сучасних умовах російської військової агресії. Єдність народу, його жага до перемоги ставить нові задачі щодо збереження суверенітету держави. При цьому суверенітет держави, що спирається на волю народу, є гарантією її демократичного розвитку та забезпечення у межах цієї держави прав і свобод людини і громадянина. Водночас державний суверенітет в цьому аспекті можливо вважати однією з необхідних умов реалізації народного суверенітету [6, с. 77].

Таким чином, народ України є повноцінним суб'єктом права та носієм суверенітету. Ця характеристика має солідну нормативну основу, однак, практика її реалізації потребує суттєвих кроків, націлених на гарантування наданих народу можливостей.

Список використаних джерел:

1. Костицький Василь. Вибрані проблеми теорії права: підручник. Одеса. Видавничий дім «Гельветика», 2022. 522 с.
2. І.О. Кресіна, В.А. Явор Народ // Енциклопедія сучасної України: енциклопедія [електронна версія]. К. інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. Т. 22.
3. Шаповал В.М. Народ // Юридична енциклопедія у 6-ти томах. К.: Українська енциклопедія ім. Бажана, 1998. Т. 4 2002. С.46.
4. Неліна М.В. Конституційно-правові аспекти категорії «Український народ» // *Держава і право*. Вип. 86., 2012. С. 182 – 186.
5. Щербанюк О.В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. Книга II. К.: Логос, 2013. 301 с.
6. Богів Я.С. Співвідношення народного суверенітету та державного суверенітету // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО, 2018. Вип. 52. Том 1. С. 76-84.

ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ – СПІЛЬНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ І УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАКРІПЛЕННЯ У КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУСПІЛЬНОМУ ДОГОВОРІ

Костицький Василь Васильович

доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, професор кафедри теорії та історії права та держави, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, президент Асоціації українських правників України, Заслужений юрист України

Формування нових підходів у філософії права і соціології права в умовах нових світових загроз, перед усім російської воєнної агресії в Україні, є надзвичайно важливим для вироблення теоретико-методологічних засад функціонування держави, зміцнення державного впливу на перебіг соціально-політичних та воєнних подій, формування системи глобального реагування з метою забезпечення миру і безпеки. Така постановка питання також обумовлена тим, що період поширення у світі етатичних держав завершується, а столітнє панування ідей лібералізму унеможливорює повернення до моделі ліберальної держави, яка зазнала моральної амортизації, демонструє свою неспроможність у ХХІ столітті воєнним агресіям, протистояти світовому тероризму, екологічним кризовим явищам.

У зв'язку із цим, потребують уточнення висловлені автором раніше думки щодо розбудови на зміну постіндустріальній державі нової моделі – соціальної правової держави. На порядку денному тепер потреба утвердження у загальносвітовому вимірі моделі держави, здатної стати адекватною відповіддю на запит соціуму щодо ефективного суспільного регулювання як одну із найважливіших ознак сучасності держави, сильної держави, основою ідеології здійснення влади у якій є пріоритет людини і добробут народу, але за умови забезпечення суверенітету та національної безпеки.

Така постановка питання передбачає як зміцнення і посилення державного механізму, розширення правових основ його функціонування, але із збереженням відповідних механізмів обмеження держави правом. Зрозуміло, що потрібні теоретико-методологічні основи такого моделювання сильної держави, у якій влада належно обмежена правом в інтересах людини і громадянина та суспільства у цілому. Відповідь тут однозначна: така оптимальна модель можлива за умови її юридичного закріплення у конституції, яка тоді має бути не просто основним законом, а суспільним договором. Нагадаємо, що сьогодні така думка є пануючою *серед сучасних зарубіжних учених, які розглядають конституцію як вираз спільної волі народу, що формує чи модернізує свою державність для досягнення спільних цілей*[1]. Ця позиція не є новою, ще Дж. Локк розглядав конституцію як суспільний договір про правила співіснування народу та про публічну владу, а Т. Пейн стверджував, що конституція є документом людей[2]”.

Оскільки договірне походження конституції передбачає, що вона є результатом суспільного консенсусу Л. Дюгі висловлював думку, що конституція має бути втіленням відповідності праву і ідеям соціальної солідарності[1], виражати формальний консенсус у суспільстві, як це повторив за ним Ю. Габермас[3].

Будучи Суспільним Договором, конституція має виступати вищим Моральним законом суспільства, Моральним імперативом добра. З другого боку, розгляд конституції у якості суспільного договору передбачає визнання народу суб'єктом права і суб'єктом влади, який має природне право на укладення суспільного договору з державою.

Традиційно відлік творення правових актів епохального значення українська юридична історіографія розпочинає від «Руської правди» Ярослава Мудрого. Такий підхід є цілком обґрунтованим. Адже сам термін конституція з'являється ще у римському праві. Як справедливо відзначають автори академічного курсу підручника «Конституційне право України», акти конституційних приписів стали важливими джерелами римського права часів Принципату і Домінату, були формою затвердження джерел права, а самі конституційні акти з'явилися значно пізніше самого латинського терміну *constitutio* – устрій держави[4]. Тож і «Руська Правда» була джерелом регулювання суспільних відносин у різних сферах, залишається визначною пам'яткою права не тільки української історії, але до конституційних актів прямо не може бути віднесена.

Такий підхід до трактування конституції має в своїй основі ряд підстав, серед яких виділимо історичну обумовленість, врахування історичного досвіду народу та надбань політико-правової думки країни. Серед цих скарбів політико-правової думки назвемо

Конституцію Пилипа Орлика – видатного державного і політичного діяча України, Гетьмана України – Конституція Пилипа Орлика має назву «Правовий уклад та Конституції стосовно прав і вольностей Війська Запорізького, укладені між Ясновельможним Паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорізького, і генеральною старшиною, полковниками, а рівно ж і самим Військом Запорізьким, схвалені обома сторонами і скріплені найяснішим Гетьманом на вільних виборах урочистою присягою року божого 1710, квітня 5 дня у Бендерах».

Ухваленню Конституції Пилипа Орлика передувала конституційна багатолітня правотворчість, яка охоплює як ухвалені правові акти, так і проекти видатних вчених і громадських діячів України. В числі таких актів назвемо козацькі конституції: Зборівську угоду 1649 року, Переяславські (Березневі статті) 1654 року, Гадяцький договір 1658 року, Слободищенський трактат 1660 року, Бучацький мир 1672 року. На жаль, ці конституційні акти не були реалізовані у результаті окупації України Московською імперією, спроби створення конституційного права України спростовані П Малоросійською колегією під керівництвом П. Румянцева, а Українська автономія у складі новостворюваної Російської імперії ліквідована як і скасоване Гетьманство у 1764 році.

До пам'ятників конституційно-правового характеру того часу також віднесемо Маніфест Гетьмана Пилипа Орлика від 4 квітня 1710 року, Вивід прав України (документ в обороні прав України, написаний Пилипом Орликом для західноєвропейських урядів; зберігався в архівах замку Дентевіль, що належав дружині графа Григора Орлика графині Олені, з дому графині де Дентевіль). Назвемо також написаний Пилипом Орликом «Діярій подорожній по землі Українській Польської держави», який є свого роду щоденником з 10 жовтня 1720 року по 13 лютого 1723 року, пам'яткою історичною, але ще й збірником політико-правових поглядів Пилипа Орлика.

Цікаво, що саме у Франції, куди переселилась родина Орликів, у другій половині того ж ХУІІІ століття появилася теорія розподілу влади Шарля Монтеск'є, яка визначила особливості організації державної влади та була імплементована у майбутніх конституціях багатьох держав, у тому числі і в Конституції України 1996 року.

Договірний характер мають багато перших конституційних актів ще із ХУІІ століття. Це «Колоніальний договір», який уклали 11 листопада 1620 року 41 священник та корабельні слуги, які прибували на нові американські землі, визначивши побудову громадянського політичного організму та видання справедливих для усіх законів основою побудови державного ладу. Погоджуючись з тим, що «Колоніальний договір» можна вважати першим американським конституційним актом, зазначимо, що за своїм обсягом та змістом цей договір хоч ще не можна вважати першою конституцією, але значення його як зразка, який надалі був використаний у багатьох штатах надзвичайно велике і не може бути порівняним з будь-яким іншим відомим нам актом конституційно-правового характеру.

Договірним змістом характерна і конституційна правотворчість в Україні у наступні епохи. Достатньо нагадати про чотири Універсали Центральної Ради (10 червня, 3 липня та 7 листопада 1917 року, 22 січня 1918 року), Закон про тимчасовий Державний устрій України від 29 квітня 1918 року Гетьмана Павла Скоропадського, Конституції Західно-Української Народної Республіки від 13 листопада 1918 року.

Отже, держава, яка претендує на звання правової, має, як у Жан-Жака Руссо, керуватися Суспільним договором, що служить основою всіх прав, а метою її є встановлення загального блага. Адже конституція не може бути дарована громадянському суспільству державою, інакше держава не буде правовою, буде розглядається світовим співтовариством як анахронізм; така держава стає об'єктом ізоляції, а її громадяни – заложниками влади, позбавленими нормального спілкування із світовим співтовариством. Тому соціальне призначення конституції виражається у договірному її змісті щодо прав і свобод людини і громадянина, моделюванні влади, а

також у визначенні договірної відповідальності народу і держави за захист суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки. Без такого підходу захист суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки залишається тільки обов'язком держави перед громадянським суспільством. На цьому теоретико-методологічному постулаті побудовано зміст статті 17 Конституції України, яка передбачає, що захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки.

Конституювання цього положення стало результатом реалізації науково-методологічних напрацювань як європейської, американської та світової науки і політико-правової практики, так і української політико-правової традиції. Ці доктринальні положення були враховані та імплементовані «батьками» Української Конституції в остаточний варіант тексту проекту Конституції України.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук В. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі // Право України. – 2010. - №7. – С. 59.
2. Пейн Т. Права людини / пер. з англ. – Л., 2000. – С. 176.
1. Ковальчук В. Конституція як основа легітимності публічної влади в правовій демократичній державі // Право України. – 2010. - №7. – С. 60.
3. Хабермас Ю. Демократия, разум, нравственность. Московские лекции и интервью. – М.: КАМІ, Academia, 1995. - С. 216.
4. Конституційне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т.- Т.1/ За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 544 с (С. 56).

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВПО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Наливайко Лариса Романівна

*доктор юридичних наук, професор, проректорка Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, Заслужений юрист України*

В лютому 2022 року українці зіштовхнулись з безпрецедентною воєнною агресією РФ, що призвела до численних порушень прав людини, міжнародного гуманітарного права. Поновлення порушених прав та свобод потребує системних зусиль правоохоронної та судової системи Української держави, оскільки переважна більшість внутрішньо переміщених осіб зазнала матеріальних та нематеріальних збитків, втратила доступ до низки публічних послуг, зазнала неправомірного втручання у своє життя.

Доступність правосуддя для внутрішньо переміщених осіб залежить від доступності правової допомоги. Належне забезпечення доступу внутрішньо переміщених осіб до судового захисту – є одним із компонентів механізму поновлення прав і свобод осіб, які постраждали через воєнний конфлікт.

Внутрішньо переміщені особи – це вразлива соціальна група, яка потребує підтримки та допомоги в різних сферах життя. Однією з головних гарантій дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб є безоплатна правова допомога. Адже, це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для захисту прав та доступу осіб до правосуддя. Питання доступу до безоплатної правової допомоги внутрішньо переміщених осіб є одним із найгостріших проблем, що турбують цю категорію населення [1]. Вторинна правова допомога передбачає рівні можливості у доступі до правосуддя. Це такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [2]. Внутрішньо переміщені особи мають право на отримання всіх видів

вказаних правових послуг. Правові послуги, які надають адвокати та працівники системи безоплатної правової допомоги, безоплатні для клієнтів і оплачуються державою.

Дніпропетровська область займає вагоме місце серед інших регіонів України у наданні правових послуг внутрішньо переміщеним особам. У 2022 році 12 % від усіх наданих послуг внутрішньо переміщеним особам займає саме Дніпропетровська область [3]. Найбільше правових послуг було надано внутрішньо переміщеним особам в Дніпропетровській області в рамках вторинної безоплатної правової допомоги, що обумовлено початком повномасштабної війни та збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб, яких прийняв регіон. Варто звернути увагу на те, що частка внутрішньо-переміщених осіб – клієнтів центрів надання безоплатної правової допомоги є значною – 22 % від загальної кількості клієнтів. Тобто запитуваність надання таких правових послуг в регіоні присутня та потребує, на наш погляд, подальшого розвитку, поширення та удосконалення.

Від початку збройного конфлікту спостерігається зміна пріоритетності питань, для вирішення яких внутрішньо переміщені особи звертаються до центрів безоплатної правової допомоги. Якщо у лютому-травні 2022 року внутрішньо переміщені особи першочергово вирішували питання пошуку житла, отримання соціальних виплат та гуманітарної допомоги, то в подальшому серед для внутрішньо переміщених осіб в пріоритеті трудові правовідносини, відновлення документів, відшкодування матеріальної шкоди внаслідок збройного конфлікту, порядок встановлення смерті на тимчасово окупованій території.

Наприкінці 2022 року найбільш поширеними правовими питаннями, із якими звертались внутрішньо переміщені особи в Дніпропетровській області до центрів надання безоплатної правової допомоги: відновлення втрачених документів; отримання соціальної допомоги як внутрішньо переміщена особа; вирішення питання виїзду чоловіків за кордон в якості супроводжуючих осіб; відчуження або купівля-продаж нерухомості в умовах воєнного стану, а також будь-які інші операції з нерухомим та рухомим майном; консультації з сімейних питань: призначення та виплата аліментів, розірвання шлюбу; спадкові питання; вирішення питань по відновлення майна, знищеного в результаті військової агресії; правові питання у сфері застосування трудового законодавства.

Для удосконалення роботи центрів безоплатної правової допомоги Дніпропетровщини пропонується: гармонізація вітчизняного законодавства та державних інститутів відповідно до норм міжнародних конвенцій та європейських стандартів з приводу правового захисту громадян; підвищення оперативності реагування центрів безоплатної правової допомоги на запити громадян в цілому, та внутрішньо-переміщених осіб зокрема; спрощення процедури вирішення правових питань внутрішньо переміщених осіб; запровадження в роботу центрів з надання безоплатної правової допомоги вільного доступу до електронних баз даних внутрішньо переміщених осіб та інших сервісів, необхідних для вирішення правових проблем таких осіб; виокремлення в рамках системи правової допомоги адвокатів, юрисконсультів, які займатимуться виключно правовими проблемами внутрішньо переміщених осіб.

Доступ до правосуддя включає можливість брати участь у розгляді справи; фізичну (територіальну) доступність судів; фінансову доступність судових процедур; доступ до правової допомоги, у тому числі безкоштовної; розумність строків розгляду справи; зрозумілість мови, на якій ведеться правосуддя [4]. Діяльність судів Дніпропетровської області – це один із важелів забезпечення захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, які тимчасово проживають в регіоні.

В рамках проведеного дослідження було опитано 48 суддів, які перебувають на посаді в органах судової влади Дніпропетровської області з метою формування гендерного портрету внутрішньо переміщених осіб за їх зверненнями із різних правових

питань. Репрезентативність дослідження підтверджує географія та досвід роботи залучених суддів.

Аналіз діяльності судів Дніпропетровської області дозволяє зробити висновок про пряму пропорційність кількості звернень, які надійшли від внутрішньо переміщених осіб, та території, на яку розповсюджується юрисдикція суду. Наприклад, у м. Дніпро найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб зверталися до органів судової влади; міські суди розглядають більше звернень від внутрішньо переміщених осіб, ніж у районні. Слід констатувати високу кількість звернень внутрішньо переміщених осіб до органів судової влади, що свідчить про необхідність збереження фокусу уваги на удосконаленні системи допомоги внутрішньо переміщеним особам органами судової влади.

Аналіз справ, які вирішують судді судів Дніпропетровської області, підтверджує, що найчастіше внутрішньо переміщені особи звертаються з питань, серед яких: отримання статусу внутрішньо переміщеної особи; отримання копій судових рішень судів, які залишилися на тимчасово окупованій території; проведення розгляду судових справ за підсудністю тимчасово окупованої території; вирішення судових справ у сфері сімейних правовідносин: розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини, встановлення батьківства, стягнення аліментів тощо; визнання особи померлою, безвісно відсутньою; звернення із вирішення питання щодо підсудності при втраті матеріалів цивільної справи або іншої категорії справ; вирішення спадкових питань; призначення соціальної допомоги або інших соціальних виплат; пошкодження або знищення майна військовими РФ, заподіяння смерті або тілесних ушкоджень внаслідок ракетних обстрілів; встановлення інших юридично значущих фактів. Отже, можемо зазначити, що спектр питань, із якими звертаються внутрішньо переміщені особи до органів судової влади, досить широкий, незважаючи на існування способів альтернативного вирішення спорів.

Результати соціальних досліджень, які регулярно проводять в Україні серед внутрішньо переміщених осіб, свідчать, що права таких осіб порушуються переважно у сфері отримання соціальних виплат і пільг, гарантованих державою. На це звернули увагу 52 % респондентів (ще 57 % опитаних зазначили, що з такими труднощами зіштовхнулись їхні близькі) [5]. Гарантовані державою права та свободи в переважній більшості випадків забезпечуються відповідними установами й організаціями. Оцінюючи якість наданих державними та місцевими установами й організаціями послуг, ВПО, обліковані у Дніпропетровській області, виставляли бали вище середніх, за умови, що 1 – дуже погано, а 5 – дуже добре [5], що підтверджує позитивні результати держави та місцевого самоврядування [8, с. 32; 9, с. 131; 10, с. 36] у подоланні кризової ситуації, що склалася.

Умови війни, а саме активні бойові дії, проблеми з електроенергією, зв'язком, загрози для життя ускладнюють доступ громадян до правосуддя. Але, з'явилося більше можливостей для участі в судовому розгляді дистанційно, поза залом суду з використанням власних засобів зв'язку [6, с. 257]. Питання запровадження можливості дистанційного правосуддя набуло піку своєї популярності в лютому-березні 2020 р., коли весь світ був стурбований поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Наразі дистанційна форма участі у судовому процесі видається єдиною найбільш безпечною для населення можливістю більш-менш реалізувати своє право на судовий захист [7, 191-194]. Спрощення доступу до правосуддя через інформаційно-комунікаційні технології особливо актуальне для внутрішньо переміщених осіб.

Висновки. Підсумовуючи, варто відзначити недостатній рівень забезпечення прав ВПО в Дніпропетровській області, хоча він і є вищим за показники інших регіонів держави. Фіксуються факти порушення прав таких осіб на соціальний захист, освіту, житло, охорону здоров'я тощо незалежно від статевої приналежності.

Для підвищення рівня доступу до правосуддя внутрішньо переміщених осіб на прикладі досвіду Дніпропетровської області пропонується: підвищити загальний рівень надання послуг державними та місцевими органами, установами, організації з метою уникнення збільшення кількості позовних заяв до судів в подальшому, а також зниження латентності таких порушень; орієнтація діяльності усіх державних та місцевих органів, установ, організацій на людину, зокрема ВПО, незалежно від статі; активне запровадження в діяльність таких органів людиноцентристської моделі роботи з заявниками; спрощення процедури доступу до реалізації та захисту прав ВПО шляхом їх інформування, діджиталізації процесу; на місцевому рівні створити умови для можливості реалізувати та захистити права вразливих категорій ВПО.

Список використаних джерел:

1. Правовий захист внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/pravovuj-zahyst-vnutrishno-peremishhenyh-osib/>.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#n80>.
3. Внутрішньо переміщені особи Дніпропетровської області: гендерний портрет: наук. видання / колектив авторів за загальною редакцією д.ю.н., проф. Наливайко Л. Р., д.ю.н., проф. Грицай І. О. (за ініціативи та підтримки Фонду Конрада Аденауера). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 116 с.
4. Лісова Ю. Яким чином забезпечується доступ до правосуддя? Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?news=yakym-chynomzabezpec-hujetsya-dostup-do-pravosuddya>.
5. Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб і мешканців приймаючих громад. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf.
6. Колесник А.І. Проблеми доступу до правосуддя в умовах війни: теоретико-правовий аналіз. Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень: Мат. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 листопада 2022 року, м. Київ). Київ, 2022. С. 257-259.
7. Кравченко М. О. Деякі аспекти доступу до правосуддя в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 191-194.
8. Наливайко Л.Р., Мінакова Є.В. Забезпечення доступу внутрішньо переміщених осіб до виборчих прав на місцевому рівні (на основі досвіду проведення місцевих виборів 2020 року): теоретико-прикладний аспект. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск*. 2021. № 2. С. 31-36.
9. Наливайко Л.Р., Бочковий О.В., Мінакова Є.В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами в умовах децентралізації влади (за результатами опитування пілотних громад). *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 129-136.
10. Наливайко Л., Орешкова А. Внутрішньо переміщені особи: визначення поняття. *Право і суспільство. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2018. № 1. С. 34-39.

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД ЯК СУБ'ЄКТ ТА ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ?

Руденко Юлія Юрїївна

доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник, Національна академія Служби безпеки України

1 січня 2023 року набув чинності Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [2]. В цьому законі правознавці відмежовують поняття «національна ідентичність» та «громадянська ідентичність», а саме – визначають українську національну ідентичність крізь призму стійкого усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема, українською мовою і народними традиціями; в свою чергу, українську громадянську ідентичність – як стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством [2]. Дозволимо собі вступити в конструктивну наукову полеміку з шановними авторами закону. З одного боку, розуміємо абсолютно слушну логіку правознавців, які пов'язують національну ідентичність з усвідомленою приналежністю до нації, а громадянську – із приналежністю до держави та громадянського суспільства. Але, разом з тим, складається враження, що суб'єктом та джерелом формування національної ідентичності є українська нація в її етносоціальному розумінні (адже є розуміння нації у політичному значенні – як нації громадян), а суб'єктом та джерелом формування громадянської ідентичності є український народ та громадянське суспільство і, безумовно, держава. Виникають певні питання. Чи то є різні суб'єкти чи межі цих суб'єктів «накладаються» або «перехрещуються»? Чим тоді відрізняються національна та громадянська ідентичність? У кінцевому рахунку, що ми розуміємо під поняттям «сучасна українська нація»? Відповіді на ці питання мають не тільки теоретичне значення, а й практично-прикладне, і, навіть, світоглядне, адже від їх розуміння залежатиме чи готові ми рухатися у бік європейської демократичної традиції.

Варто зазначити, що такі дискусійні питання виникають ще і тому, що певні поняття є багатозначними і не є кодифікованими. Зокрема, поняття «нація» в українському науковому дискурсі та правових документах вживається, принаймні, у двох значеннях: етнічному (етносоціальному) та політичному і перегукується із поняттям «український народ» чи то «всі громадяни України». Ці два значення, до речі, останнім часом українські науковці намагаються поєднати у певну симбіотичну модель нації. Але спробуємо викласти нашу точку зору з приводу висловленого вище.

По-перше, на сьогодні, в сучасному світі людина ідентифікує себе з безліччю спільнот, вчені виокремлюють різні типи останніх, вибудовуючі певні ієрархії. Але, принаймні, на рівні політичному можна назвати такі типи ідентичностей як: державна ідентичність, державницька ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність, громадянська ідентичність та інші. Звісно, це не вичерпний перелік. По-друге, розглядаючи ці типи ідентичності ми вживаємо їх у двох значеннях: в персональному, тобто індивідуальному та у сенсі колективної ідентичності.

Коли ми розглядаємо «громадянську ідентичність» у межах політичної науки, то долучаємося до такого конструкту як «громадянське суспільство», відчуття належності до якого може відповідати поняттю ідентифікації особистості з громадянським суспільством – у результаті цього процесу і виникає «громадянська ідентичність». Саме вона, на нашу думку, є колискою для формування «національної ідентичності» в демократичній державі. Вона є, але вона не вичерпує останню. І це однаково важливо як для поліетнічного суспільства, так і для моноетнічного – і в моноетнічному суспільстві громадянська складова національної ідентичності не є «зайвою», а є ваговою складовою національної.

Чому? Тому що громадянська ідентичність має штучне походження у тому розумінні, що вона виникає на основі угоди громадян на захист своїх природних прав і з метою залучення до управління державою. Автори праці «Національна ідентичність і громадянське суспільство» наголошують: «завдяки укладанню взаємних угод натовп людей, які живуть у природному стані, перетворюється на політичну спільноту, тобто на спільноту громадян, яка також стає суверенною, тобто уповноваженою ухвалювати рішення від імені всіх, хто делегував їй ці повноваження. Суб'єктивний суверенітет (окремих індивідів – авт.) трансформується у народний суверенітет...» [1, с. 240]. І цей момент надзвичайно важливий, тому що громадянська ідентичність – це не тільки усвідомлення належності до держави чи громадянського суспільства, це право на те, щоб творити цю державу та суспільство, бути справжнім суб'єктом та джерелом влади в ньому. І тому модерне поняття «нації», в тому числі «української нації» повинно включати обидві складові і громадянську, і етнічну (етносоціальну), якщо ми хочемо залишатися у фарватері цінностей європейської цивілізації.

У результаті, доходимо висновку, що, все-таки, на нашу думку, сучасне поняття «національної ідентичності» найбільш широке із вище перерахованих типів ідентичності - воно включає і парадигму «громадянської ідентичності», і етнічний компонент (в тій чи іншій мірі, в залежності від конструкту «нації»), і концепт державної ідентичності. У різних історичних та життєвих ситуаціях на перший план виходить та чи інша її складова. Більше того, національна ідентичність на інструментальному рівні «має сприяти подоланню нестійкості та амбівалентності національного самовизначення українців, ідейно-політичного протистояння, конфронтації між різними, часто несумісними формами самоідентифікації» [3, с. 3]. Тобто вона повинна сприяти консолідації суспільства та боротися із викликами національної безпеки.

Отже, автори Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [2], очевидно, слушно відмежовують ці поняття на правовому рівні. Втім, останні залишаються об'єктом дискусій науковців та практиків.

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є., Пролєєв С., Білий О. Національна ідентичність та громадянське суспільство. К. : Дух і літера. 2018
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (13.12.2022). <https://ips.ligazakon.net> (дата звернення: 23.02.2023)
3. Козловець М. Національна ідентичність у контексті глобалізації : автореф. дис. ... докт. філософ. наук. : 09.00.03. К. 2010

ОСОБЛИВІ ПОВНОВАЖЕННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО ВИЗНАЧЕНОГО СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Гончаренко Анна Анатоліївна

доктор юридичних наук, доцент Навчально-наукового інституту державної безпеки, Національна академія Служби безпеки України, перший заступник директора (з навчальної та наукової роботи);

Бігун Валентин Миколайович

старший викладач кафедри захисту національної державності, Національна академія Служби безпеки України

Загальновідомі конституційні засади, що Україна є суверенна, незалежна, демократична і правова держава, які були беззаперечними для більше ніж 170 країн Світу, починаючи з періоду окупації АР Крим у 2014 році, а потім і повномасштабної збройної

агресії РФ проти України у 2022 році, були порушені і вимагали реагування – відсічі агресору.

Зазначимо, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави і справою всього Українського народу, як визначає ст. 17 Конституції України [1].

І хоча функція оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України, а забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, відповідно до статті 65 Конституції України, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком кожного громадянина.

Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [2], Законів України «Про правовий режим воєнного стану» [3], «Про військовий обов'язок і військову службу» [4], «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [5] та «Про оборону України» [6], громадяни України, чоловіки і жінки зі зброєю в руках захищають незалежність і територіальну цілісність України від збройної агресії російської федерації.

Проте, збройна агресія РФ супроводжується й веденням так званої «гібридної війни» проти нашої держави і потребує протидії розвідувально-підривній діяльності іноземних спеціальних служб, через використання спеціальних сил та засобів.

Тож, серед конституційно визначених суб'єктів забезпечення державної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України окреме місце посідає Служба безпеки України, як державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, на який і покладено забезпечення державної безпеки України [7].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про Службу безпеки України», на Службу покладається у межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Серед можливих інструментів для ефективного виконання покладених завдань, законодавець наділив Службу безпеки України повноваженням щодо здійснення контррозвідувальної діяльності.

Так, згідно статті 5 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» [8], Служба безпеки України є спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності. При цьому, правоохоронні та інші органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації України, незалежно від форм власності, в межах, визначених законами України та іншими нормативно-правовими актами, повинні сприяти органам і підрозділам Служби безпеки України у проведенні контррозвідувальної діяльності в інтересах забезпечення державної безпеки.

Унікальність повноважень зі здійснення контррозвідувальної діяльності полягає в тому, що це такий спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, який здійснюється з використанням системи:

- по-перше, контррозвідувальних;
- по-друге пошукових;
- по-третє, режимних;
- по-четверте, адміністративно-правових заходів,

які спрямовані на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України [8].

Зупинимося на окремих функціях, які мають право здійснювати співробітники Служби безпеки України у ході контррозвідувальної діяльності (за наявності підстав, передбачених чинним законодавством), зокрема:

- контррозвідувальний пошук, оперативно-розшукові заходи з використанням оперативних та оперативно-технічних сил і засобів;

- опитування осіб за їх згодою, використання їх добровільної допомоги;

- виявлення, гласну і негласну фіксацію й документування розвідувальних, терористичних та інших посягань на державну безпеку України;

- ведення оперативного обліку, здійснення візуального спостереження у громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів;

- витребування, збирання і вивчення, за наявності визначених законом підстав, документів та відомостей, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, джерел і розмірів їх доходів для попередження і припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань на державну безпеку України;

- затримання і тримання у спеціально відведених для цього місцях: (а) осіб, підозрюваних у підготовці чи проведенні розвідувально-підривної, терористичної діяльності та вчиненні інших злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції органів Служби безпеки України, на строки і в порядку, що передбачені законами України; (б) осіб, які проникли на об'єкти та у місця, що охороняються органами і підрозділами Служби безпеки України, на строк до трьох годин, а у разі нагальної необхідності запобігання злочинів чи його припинення та з метою встановлення особи до сімдесяти двох годин з повідомленням про це суду протягом 24 годин з моменту затримання для перевірки обґрунтованості цього запобіжного заходу;

- проведення особистого огляду осіб та огляду речей, транспортних засобів і вилучати документи та предмети, які можуть бути речовими доказами або є небезпечними для життя і здоров'я людей;

- припинення розвідувальних, терористичних та інших протиправних посягань на державну безпеку України, а також переслідування осіб, підозрюваних у проведенні такої діяльності, з правом безперешкодного проходу і перебування на території та в приміщеннях органів державної влади та їх структурних підрозділів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, незалежно від форми власності (а на військових об'єктах, що охороняються, в установленому порядку);

- проведення контррозвідувальних заходів у межах прикордонної смуги, контрольованого прикордонного району, в пунктах пропуску через державний кордон і територіальному морі України у порядку, погодженому з керівниками органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України;

- безперешкодне користування у невідкладних випадках засобами зв'язку, що належать підприємствам, установам і організаціям (а засобами зв'язку, що належать громадянам, за їх згодою), з наступним відшкодуванням витрат за їх вимогою;

- зберігання, носіння, застосування, використання зброї, спеціальних засобів, вжиття заходів фізичного впливу відповідно до законів України та інших актів законодавства України, перевезення зброї та спеціальних засобів в усіх видах транспорту;

- користуватися іншими правами, визначеними законами України «Про Службу безпеки України», «Про державну таємницю» [9] та іншими законами України.

Надані права співробітники органів та підрозділів, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, не можуть використовувати у протиправних цілях. У разі невиконання цих вимог вони несуть відповідальність, встановлену законом.

Разом з тим, відповідно до Закону України «Про розвідку» [10] Служба безпеки України є суб'єктом розвідувального співтовариства і оперативні підрозділи Центрального управління, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, можуть проводити й розвідувальні заходи з метою отримання інформації в інтересах контррозвідки.

Слід зазначити, що здійснення контррозвідувальних заходів іншими суб'єктами, крім визначених Законом «Про контррозвідувальну діяльність» (Служба безпеки України, підрозділи забезпечення внутрішньої і власної безпеки Державної прикордонної служби України та Управління державної охорони України в інтересах охорони державного кордону України та посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, а також розвідувальні органи України у випадках, зазначених у статті 17 Закону України «Про розвідку» [10]), забороняється.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/costitution>;
2. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/642022-41397>;
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану», [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>;
4. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>;
5. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>;
6. Закон України «Про оборону України», [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>;
7. Закон України «Про Службу безпеки України», [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>;
8. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність», [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>;
9. Закон України «Про державну таємницю», [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>;
10. Закон України «Про розвідку», [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#top>.

THE THREAT OF ESPIONAGE IN CONTEMPORARY POLAND. REGULATIONS AND POLITICAL PROBLEMS

Nyzio Arkadiusz

PhD, Department of National Security, Institute of Political Sciences and International Relations, Faculty of International and Political Studies, Jagiellonian University, Kraków

Military operations are always accompanied by increased espionage activity. The situation after the 2022 Russian invasion of Ukraine proves this point. Russian intelligence services play an important role in the attack: both directly, through their activities in Ukraine, and indirectly, by spreading disinformation and gathering information in neighbouring countries.

In Poland, intensive intelligence penetration by the Russian Federation has been noticeable for several years. However, while in 2015–2019 five Russian diplomats were expelled and three people were detained on charges of spying for the Russian Federation, over

the past year the Internal Security Agency and the Military Counterintelligence Service have detected several Kremlin spies operating in Poland and identified 45 Russians conducting intelligence activities under diplomatic cover. In 2018, all European Union countries expelled approximately 70 Russian diplomats, and in 2022 – about 490 (most from Bulgaria and Poland)

There have been several high-profile espionage cases in Poland in 2022. In February, a Spanish journalist of Russian origin was detained. He was accused of working for the Main Directorate of the General Staff of the Armed Forces of the Russian Federation. The person detained in March, a long-time Warsaw official, was supposed to work for its civilian counterpart, the Foreign Intelligence Service. In April, the Military Gendarmerie, in cooperation with the Military Counterintelligence Service, detained Russian and Belarusian nationals. They were to provide the Main Directorate of the General Staff with information concerning Polish military units. In January 2023, two Polish entrepreneurs detained in 2021 by the Internal Security Agency were convicted for spying for the Federal Security Service (the decision is not yet legally binding).

In connection with these matters, in the spring and autumn of 2022 and at the beginning of 2023 the ruling coalition announced the new regulations on combating espionage, supposedly inspired by French legislation. The existing laws were criticised for not being sufficiently severe in terms of sanctions, resulting in insufficient deterrent potential, and for being too narrow (e.g. not criminalising activities leading to or serving espionage). Representatives of the ruling coalition announced, among others, the penalty of life imprisonment for public officials conducting espionage against Poland's interests, the penalisation of 'offering' and the establishment of a new crime – 'unintentional espionage'.

In addition, the powers of the Internal Security Agency regarding the prevention and combating terrorism would be extended to combating espionage. This point has not been presented exhaustively. Possibly what it means is an introduction of regulations similar to those that have been established in 2016 by the so-called 'anti-terrorist act'. They relate to a special mode of conducting surveillance (most notably, wiretapping) on foreign nationals suspected of involvement in terrorist activity.

The drafts of these changes have not yet been published. However, in July 2022, a controversial amendment to the criminal law was adopted. Most of its provisions will enter into force on March 14, 2023. Among others, it will affect the regulation of espionage.

Currently, taking part in the activities of a foreign intelligence service against Poland is punishable by imprisonment for a term between 1 and 10 years, and this will remain unchanged, at least for the time being. Nevertheless, whoever, taking part in the activities of a foreign intelligence service or acting for the benefit thereof, leaks information which may be detrimental to Poland, is a subject to the penalty of imprisonment for a minimum term of 3 years. After March 14, 2023, this offence will be punishable by imprisonment for a term between 3 and 20 years. Additionally, organising or directing the activities of foreign intelligence will be punishable by imprisonment for a term between 5 and 25 years (currently: not less than 5 years or 25 years).

The changes regarding espionage regulations, both introduced and planned, are consistent with previously observed trends of adopting more stringent criminal law measures and expanding the powers of law enforcement agencies, combined with employing frequent amendments and ad hoc legislation. In this paper, I examine current counter-espionage laws of Poland, analyse planned changes, and present my own proposals for legislative improvements in the area.

Северюков Денис Георгійович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії права та держави, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Реальна загроза втрати суверенітету, територіальної цілісності внаслідок російської воєнної агресії зумовили консолідацію зусиль держави та суспільства щодо захисту української державності та національної ідентичності. Захист Батьківщини став спільною справою народу та держави. Водночас саме держава як публічновладна форма організації суспільна має соціальне та функціональне призначення з відповідними ресурсами та організаційними формами забезпечувати дієвий захист країни. Відповідно, набір повноважень, який розкриває зміст суверенності держави, пов'язаний із цілями існування та функціонування держави як соціального інституту. Проблема співвідношення мегацілей держави (від збереження народу до сприяння добробуту) та владних повноважень їхнього досягнення обумовлює постійну актуальність дискурсів про природу, зміст і межі врядування, право сили та силу права, розвиток доктринальних уявлень, механізмів і процедур верховенства права. В умовах війни усталений порядок розхитується, певні правила та норми мирного життя потребують перегляду та заміни. У стані надзвичайних подій та процесів звична нормальність може змінюватись владними нормативними рішеннями, які спочатку не претендують на статус постійних. Однак чим довше триває стан надзвичайної невизначеності, тим більше підстав для запровадження тимчасових новел та інновацій, які змінюють конституційний ландшафт на постійній основі. У такому контексті потребує дослідження суверенітет держави, траєкторії змін у кризових умовах, які визначають його подальші перспективи.

Заслуговує на увагу теза про те, що "державний суверенітет виступає як визнана народом (легітимна), зовні непохідна, постійна, юридично необмежена верховна влада держави, що володіє універсальними повноваженнями на управління державою в цілому, концентруючи у своїх руках монопольне право на прийняття остаточних рішень з усіх важливих питань загальнодержавного (загальнонаціонального) значення" [1, с. 21]. У такому розумінні державного суверенітету важливим є твердження про "юридично необмежену верховну владу" та "монопольне право на прийняття остаточних рішень з усіх важливих питань загальнодержавного (загальнонаціонального) значення". Локківська індивідуалістична теорія народного суверенітету та більш сучасні концепції "суверенітету конституції", що ґрунтуються на повазі до визнаних засадничих норм, яких повинні дотримуватися законодавець чи урядовець, щоб не поставити під сумнів свій легітимний статус, ставлять принципові питання про юридичні межі діяльності верховної влади. Дискусії щодо претензій правителя на самодостатнє суверенне рішення, що апріорі втілює в собі справедливість, ведуться давно. Якщо йдеться про державу модерну, то різноманітні схеми інтерпретацій від Т. Гоббса до децизіонізму К. Шмітта, гарантійної теорії конституції Дж. Сарторі, теорії конституції як інструмент контролю й обмеження політичної влади К. Льовенштейна та ін. обертаються навколо інтелектуальних спроб, з одного боку, обґрунтувати право верховного володаря монополізувати мову конституційного права та повноваження на те, щоб мовити від імені всіх, з іншого, установити належні перешкоди свавільному здійсненню державної влади.

Монополізація остаточного рішення, що нормує суспільні відносини, несе в собі конфліктний потенціал у взаєминах між публічновладними та громадянськими інституціями. Традиційна дихотомія правового/неправового закону, яка належить до невизначеної зони, в якій справедливий чи соціально обґрунтований статус норми або навпаки виявляється у результаті суб'єктивних тлумачень і впливу численних неюридичних чинників. Причому у процесі легітимації юридичної інновації має бути обґрунтована відповідність нормативних суджень або суверенних рішень визнаним засадничим правилам і соціальним/правовим очікуванням народу. Реальна значущість народного суверенітету обумовлюється дійсним балансом сил між державними та

громадянськими інституціями. Досягнуті соціальні компроміси чи консенсуси визначають актуальний зміст і практичне значення конституційних принципів і цінностей у конкретній державі. Однією з ключових проблем у правотворчості та правозастосуванні є забезпечення балансу публічних і приватних інтересів.

За умов усталеної конституційної демократії більше шансів на те, що взаємопов'язана сукупність принципів і процедур, які складають смислове, нормативне й інституційне ядро верховенства права, будуть використані з метою оптимального врівноваження інтересів, а сам принцип верховенства права не залишатиметься беззмістовною абстракцією. У випадку владного втручання у сферу людських прав і свобод належне застосування принципу пропорційності передбачає пошук розумної, справедливої і гармонійної рівноваги між конкуруючими інтересами, обґрунтування виправданості та придатності втручання (обмеження), адекватності засобів досягнення легітимної мети, зважування негативних і позитивних наслідків тощо. Головною метою є недопущення того, щоб публічно-владні обмеження вихолощували справжній зміст прав і загрожували самій їхній сутності. Усі стандарти верховенства права орієнтовані на стримування нормотворчої свободи та правозастосовної умоглядності держави. Разом із тим, принципи правової визначеності, законності, рівності, справедливого правосуддя, інші формальні та змістовні вимоги верховенства права утворюють доктринальну та нормативну основу для захисту людини від свавілля.

У надзвичайній ситуації межа між нормою та аномією виявляється рухливою та залежить від рішення суб'єкта, який монополізує право представляти всіх та опікуватися суспільною безпекою населення. Безпека як публічно-владний інтерес набуває більшого значення, ніж інтерес приватний, стримування та подолання загроз потребує виняткових суверенних рішень. Свого часу Карл Шмітт, прагнучи легітимувати постать суверена-дивотворця, який своїми рішеннями формує порядок із хаосу, писав, що "винятковий випадок так само залишається доступним для юридичного пізнання, тому що обидва елементи, як норма, так і рішення, залишаються у межах юридичного" [2]. Норма є результатом суверенного рішення, в якому знімаються всі сумніви щодо розмежування права та неправа. Натомість у вченні Джорджо Агамбена надзвичайний стан – це стан аномії, де відсутня чітка межа між правом і політикою. Крайня необхідність, яка виправдовує надзвичайні заходи, збільшує розрив між доцільністю та правом – політикою, яка може бути (хоч і не обов'язково) формально коректною, але ставить під сумнів право та права та претендує на те, щоб стати буденною практикою. Дж. Агамбен вказує на те, "що надзвичайний стан усе більше прагне стати домінуючою управлінською парадигмою сучасної політики. Перетворення тимчасового та виняткового заходу на управлінську технологію загрожує радикально перетворити – і фактично вже відчутно перетворило – структуру та смисл різних традиційних конституційних форм" [3]. У іншій книзі свого циклу про "людину священну" – *Homo sacer* – Дж. Агамбен знов акцентує увагу на тому, "що саме надзвичайний стан як фундаментальна політична структура у наш час усе більше виходить на перший план і прагне того, щоб нарешті стати правилом" [4]. Політична влада за своєю природою трансгресивна та схильна до авторитарних методів і практик (якщо відсутні стримуючі перешкоди), а з появою тригерів, які спонукають до вжиття комплексних надзвичайних заходів, створюються умови для посилення можливостей уряду втручатися у різні сфери життя людей. Чим довшою є боротьба з ворогом, тим простіше надзвичайні акти замінюють собою попередні правила.

Список використаних джерел:

1. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, С. Г. Серьогіна та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. – Київ : Ред. журн. "Право України", 2012. С.21.
2. Carl Schmitt. *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. The MIT Press, 1986.

3. Giorgio Agamben. State of Exception / The Omnibus Homo Sacer, Stanford University Press, 2017.
4. Giorgio Agamben. Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life / The Omnibus Homo Sacer, Stanford University Press, 2017.

КОНЦЕПЦІЯ СПІЛЬНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТОМАСА УОЛСІ: МІЖ РАЦІОНАЛІЗМОМ СТРИМАНЬ ТА ПРОТИВАГ Й ІДЕАЛІЗМОМ СПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Цветкова Юліанна Володимирівна

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії права та держави,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Реальна загроза втрати суверенітету, територіальної цілісності внаслідок російської воєнної агресії зумовили консолідацію зусиль держави та суспільства щодо захисту української державності та національної ідентичності. Захист Батьківщини став спільною справою народу та держави. Водночас саме держава як публічновладна форма організації суспільна має соціальне та функціональне призначення з відповідними ресурсами та організаційними формами забезпечувати дієвий захист країни. Відповідно, набір повноважень, який розкриває зміст суверенності держави, пов'язаний із цілями існування та функціонування держави як соціального інституту. Проблема співвідношення мегацілей держави (від збереження народу до сприяння добробуту) та владних повноважень їхнього досягнення обумовлює постійну актуальність дискурсів про природу, зміст і межі врядування, право сили та силу права, розвиток доктринальних уявлень, механізмів і процедур верховенства права. В умовах війни усталений порядок розхитується, певні правила та норми мирного життя потребують перегляду та заміни. У стані надзвичайних подій та процесів звична нормальність може змінюватись владними нормативними рішеннями, які спочатку не претендують на статус постійних. Однак чим довше триває стан надзвичайної невизначеності, тим більше підстав для запровадження тимчасових новел та інновацій, які змінюють конституційний ландшафт на постійній основі. У такому контексті потребує дослідження суверенітет держави, траєкторії змін у кризових умовах, які визначають його подальші перспективи.

Заслуговує на увагу теза про те, що "державний суверенітет виступає як визнана народом (легітимна), зовні непохідна, постійна, юридично необмежена верховна влада держави, що володіє універсальними повноваженнями на управління державою в цілому, концентруючи у своїх руках монопольне право на прийняття остаточних рішень з усіх важливих питань загальнодержавного (загальнонаціонального) значення" [1, с. 21]. У такому розумінні державного суверенітету важливим є твердження про "юридично необмежену верховну владу" та "монопольне право на прийняття остаточних рішень з усіх важливих питань загальнодержавного (загальнонаціонального) значення". Локківська індивідуалістична теорія народного суверенітету та більш сучасні концепції "суверенітету конституції", що ґрунтуються на повазі до визнаних засадничих норм, яких повинні дотримуватися законодавець чи урядовець, щоб не поставити під сумнів свій легітимний статус, ставлять принципові питання про юридичні межі діяльності верховної влади. Дискусії щодо претензій правителя на самодостатнє суверенне рішення, що апріорі втілює в собі справедливість, ведуться давно. Якщо йдеться про державу модерну, то різноманітні схеми інтерпретацій від Т. Гоббса до децизіонізму К. Шмітта, гарантійної теорії конституції Дж. Сарторі, теорії конституції як інструмент контролю й обмеження політичної влади К. Льовенштейна та ін. обертаються навколо інтелектуальних спроб, з одного боку, обґрунтувати право верховного володаря монополізувати мову конституційного права та повноваження на

те, щоб мовити від імені всіх, з іншого, установити належні перешкоди свавільному здійсненню державної влади.

Монополізація остаточного рішення, що нормує суспільні відносини, несе в собі конфліктний потенціал у взаєминах між публічно-владними та громадянськими інституціями. Традиційна дихотомія правового/неправового закону, яка належить до невизначеної зони, в якій справедливий чи соціально обґрунтований статус норми або навпаки виявляється у результаті суб'єктивних тлумачень і впливу численних неюридичних чинників. Причому у процесі легітимації юридичної інновації має бути обґрунтована відповідність нормативних суджень або суверенних рішень визнаним засадничим правилам і соціальним/правовим очікуванням народу. Реальна значущість народного суверенітету обумовлюється дійсним балансом сил між державними та громадянськими інституціями. Досягнуті соціальні компроміси чи консенсуси визначають актуальний зміст і практичне значення конституційних принципів і цінностей у конкретній державі. Однією з ключових проблем у правотворчості та правозастосуванні є забезпечення балансу публічних і приватних інтересів.

За умов усталеної конституційної демократії більше шансів на те, що взаємопов'язана сукупність принципів і процедур, які складають смислове, нормативне й інституційне ядро верховенства права, будуть використані з метою оптимального зрівноваження інтересів, а сам принцип верховенства права не залишатиметься беззмисловою абстракцією. У випадку владного втручання у сферу людських прав і свобод належне застосування принципу пропорційності передбачає пошук розумної, справедливої і гармонійної рівноваги між конкуруючими інтересами, обґрунтування виправданості та придатності втручання (обмеження), адекватності засобів досягнення легітимної мети, зважування негативних і позитивних наслідків тощо. Головною метою є недопущення того, щоб публічно-владні обмеження вихолощували справжній зміст прав і загрожували самій їхній сутності. Усі стандарти верховенства права орієнтовані на стримування нормотворчої свободи та правозастосовної уможливленості держави. Разом із тим, принципи правової визначеності, законності, рівності, справедливого правосуддя, інші формальні та змістовні вимоги верховенства права утворюють доктринальну та нормативну основу для захисту людини від свавілля.

У надзвичайній ситуації межа між нормою та аномією виявляється рухливою та залежить від рішення суб'єкта, який монополізує право представляти всіх та опікуватися суспільною безпекою населення. Безпека як публічно-владний інтерес набуває більшого значення, ніж інтерес приватний, стримування та подолання загроз потребує виняткових суверенних рішень. Свого часу Карл Шмітт, прагнучи легітимувати постать суверена-дивотворця, який своїми рішеннями формує порядок із хаосу, писав, що "винятковий випадок так само залишається доступним для юридичного пізнання, тому що обидва елементи, як норма, так і рішення, залишаються у межах юридичного" [2]. Норма є результатом суверенного рішення, в якому знімаються всі сумніви щодо розмежування права та неправа. Натомість у вченні Джорджо Агамбена надзвичайний стан – це стан аномії, де відсутня чітка межа між правом і політикою. Крайня необхідність, яка виправдовує надзвичайні заходи, збільшує розрив між доцільністю та правом – політикою, яка може бути (хоч і необов'язково) формально коректною, але ставить під сумнів право та права та претендує на те, щоб стати буденною практикою. Дж. Агамбен вказує на те, "що надзвичайний стан усе більше прагне стати домінуючою управлінською парадигмою сучасної політики. Перетворення тимчасового та виняткового заходу на управлінську технологію загрожує радикально перетворити – і фактично вже відчутно перетворило – структуру та смисл різних традиційних конституційних форм" [3]. У іншій книзі свого циклу про "людину священну" – *Homo sacer* – Дж. Агамбен знов акцентує увагу на тому, "що саме надзвичайний стан як фундаментальна політична структура у наш час усе більше виходить на перший план і прагне того, щоб нарешті стати правилом" [4]. Політична

влада за своєю природою трансгресивна та схильна до авторитарних методів і практик (якщо відсутні стримуючі перешкоди), а з появою тригерів, які спонукають до вжиття комплексних надзвичайних заходів, створюються умови для посилення можливостей уряду втручатися у різні сфери життя людей. Чим довшою є боротьба з ворогом, тим простіше надзвичайні акти замінують собою попередні правила.

Список використаних джерел:

5. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / Ю. П. Битяк, І.В. Яковюк, С. Г. Серьогіна та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. – Київ : Ред. журн. "Право України", 2012. С.21.
6. Carl Schmitt. Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty. The MIT Press, 1986.
7. Giorgio Agamben. State of Exception / The Omnibus Homo Sacer, Stanford University Press, 2017.
8. Giorgio Agamben. Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life / The Omnibus Homo Sacer, Stanford University Press, 2017.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Николина Катерина Валеріївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії права та держави, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Вимога утвердження та забезпечення прав і свобод людини в Україні закріплена на конституційному рівні. Так, згідно з абз. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Традиційно в теорії доктрина позитивних зобов'язань держави була обумовлена поділом самих прав людини на так звані «негативні» та «позитивні» залежно від механізму реалізації свободи особи та засобів її забезпечення з боку держави[1, с.55]. Однак, маємо констатувати факт, що в умовах дії воєнного стану зміст обов'язків держави має певні особливості. Наприклад, такі права як право на життя, право на свободу, заборона тортур, яким відповідали «негативні зобов'язання держави» утримуватись від дій, спрямованих на їх порушення або неправомірне втручання у їх реалізацію, на сьогодні в період військового конфлікту вимагають від держави вже активних («позитивних») дій.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. був введений воєнний стан. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в усій країні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»)[2]. Військова агресія росії спричинила масові порушення прав людини українських цивільних громадян, в зв'язку з чим виникає питання щодо змісту та обсягу зобов'язань держави для їх захисту, оскільки саме держава є основним адресатом прав людини.

В міжнародному праві існує доктрина «відповідальності щодо захисту» (responsibility to protect, R2P), яка стала важливим глобальним принципом після прийняття Підсумкового документа Всесвітнього саміту ООН у 2005 році[3]. Відповідно

до положень п.138-139 кожна держава несе відповідальність за захист свого населення від чотирьох масових жорстоких злочинів: геноциду, військових злочинів, злочинів проти людства та етнічної чистки. Окрім цього, міжнародне співтовариство в цілому несе відповідальність за заохочення та допомогу окремим державам у виконанні цієї відповідальності.

Вважається, що складовими доктрини відповідальності щодо захисту є три типи обов'язків: обов'язок запобігати (*responsibility to prevent*), який включає передусім раннє попередження та аналіз ситуації; обов'язок реагувати (*responsibility to react*), у тому числі, застосування військових заходів та ухвалення рішення про інтервенцію; обов'язок відновлювати (*responsibility to rebuilt*), який охоплює так звані «постінтервентні» обов'язки, належне управління під юрисдикцією ООН, а також межі окупації[4, с. 275].

Таким чином, можемо констатувати, що під час дії воєнного стану у держави можуть виникати нові особливі зобов'язання в сфері забезпечення прав людини. Зокрема, з метою попередження та припинення порушення прав людини держава зобов'язана реагувати, в тому числі, із застосування військової сили, проводити спеціальні операції, забезпечувати фіксацію та розслідування воєнних злочинів, організувати евакуацію населення тощо. Крім того, внаслідок військових дій виникають особливі вразливі групи (діти війни, внутрішньо переміщені особи), щодо яких у держави виникають додаткові зобов'язання соціального характеру.

Водночас досить складним є визначення частки відповідальності держави за реалізацію прав людини на території, щодо якої ця держава не здійснює контроль (тимчасово окупованої). В такому випадку існує механізм тимчасового відступу (дерогації) від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Вперше Україна використала це право ще 2015 році у зв'язку з анексією та тимчасовою окупацією російською федерацією невід'ємної частини території України - Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, здійсненої внаслідок збройної агресії проти України. Верховна Рада України Постановою від 21.05.2015 № 462-VIII затвердила Заяву «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод[5].

У вказаній заяві також зазначено, що «повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на території України, яка тимчасово не контролюється українською владою, несе держава, що здійснює ефективний контроль над цими територіями» (п. 1, 2 Заяви). Таке положення в повній мірі відповідає ст. 42-56 Гаазької конвенції та Четвертій Женевській конвенції, що вказують на зобов'язання держави-окупанта вжити всіх залежних від неї заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, забезпечити нормальний стан функціонування медичних закладів, забезпечити постачання харчових продуктів та медикаментів населенню на окупованих територіях або не перешкоджати надходженню гуманітарної допомоги тощо.

На нашу думку, якщо держава фактично позбавлена можливості реалізації своїх функцій в повному обсязі на окупованих територіях, то її зобов'язання зводяться до відновлення контролю над спірною частиною території як утвердження її юрисдикції та вжиття активних дій щодо забезпечення поваги до прав людини, (зокрема, спроби звільнити осіб, які утримуються на непідконтрольній території, організувати евакуацію, створювати гуманітарні місії тощо).

Після повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року був виданий Указ Президента №64 «Про введення воєнного стану», а також ухвалено Закон про його затвердження, в якому давався лише перелік статей Конституції, за якими тимчасово можуть обмежуватися права і свободи. Також передбачалися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення

можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. А вже роз'яснення щодо обсягу застосування відступу від зобов'язань в сфері прав людини пізніше було надіслано у формі нотифікації Генеральному Секретарю ООН. Документ містить посилання на окремі статті Конституції України та норми Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, від виконання яких Україна відмовляється[6]. Варто зауважити, що вимушений відступ від зобов'язань, про який може за певних обставин та з дотриманням визначених умов оголосити держава, розповсюджується не на всі права людини, а також має тимчасовий характер на період дії воєнного стану.

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що в сфері прав людини в період військових дій слід розмежовувати зобов'язання держави та зобов'язання держави-окупанта. Зобов'язання держави можливо поділити на:

- зобов'язання, що виникають в зоні військових дій (забезпечення евакуації, застосування військових засобів для захисту населення, надання гуманітарної допомоги тощо);
- зобов'язання поза зоною воєнних дій (забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, прав постраждалих внаслідок воєнних дій);
- зобов'язання в постконфліктний період, в тому числі на деокупованих територіях (щодо відновлення інфраструктури, житлових будівель, соціального забезпечення).

Очевидно, що існування тимчасово окупованих росією територій і неможливість чіткого визначення їх мінливих меж, що залежать від перебігу воєнних дій, розширення зони проведення таких дій, а також запровадження воєнного стану на контрольованих владою України територіях викликають необхідність ухвалення змін до законодавства України в сфері забезпечення прав людини.

Список використаних джерел:

1. Христова Г.О. Про позитивні зобов'язання держави в умовах збройного конфлікту та тимчасової втрати контролю над частиною своєї території. Вісник Національної академії правових наук України № 2 (89) 2017URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-54-67.pdf
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»
3. Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005 <https://www.globalr2p.org/resources/2005-world-summit-outcome-a-60-l-1/>
4. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Харків : Лисенко І. Б., 2018. 362 с.
5. Постанова Верховної Ради України № 462-VIII від 21.05.2015 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>
6. UKRAINE: NOTIFICATION UNDER ARTICLE 4 (3) 1 <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2022/CN.65.2022-Eng.pdf>

ДО ПИТАННЯ ПРО СВОБОДУ ЛЮДИНИ ЯК ОBOB'ЯЗКУ УМОВУ ЩОДО ЗАХИСТУ СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Суходольська Анастасія Андріївна

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, Національний авіаційний університет

Права людини являють собою складне та багатовимірне поняття, яке характеризує можливість кожної окремо взятої людини забезпечувати своє існування, перш за все як біологічної істоти. Права людини виникають незалежно від юридичних

приписів і лише визначаються у законодавстві, виступаючи виразом моральної гідності людини. Спрямовані права людини на утримання найважливіших цінностей людського життя та утвердження людини як найважливішої цінності [8, с. 41].

Питання свободи переміщення загострилося у зв'язку із пандемією COVID-19, а надалі в силу розпочатої росією широкомасштабної війни проти України, а тому стало предметом дослідження не лише юристів, а й економістів, фахівців з міжнародних відносин і державного управління, філософів, політологів, тобто набуло міждисциплінарного характеру.

Сьогодні теоретичні та практичні засади європейської інтеграції й правового забезпечення «чотирьох свобод» ЄС (права на свободу переміщення особистого, робочої сили, капіталу, товарів і послуг) уже стали предметом дослідження таких відомих зарубіжних вчених, як У. Бекер, К. Волтер, Х. Еріксен, М. Руфферт, Н. Фенгер, Ф. Фонтанеллі, Т. Хартлі та ін. Разом з тим, питання свободи людини в умовах війни, зокрема у контексті реалізації права на свободу переміщення, все ще потребують нових досліджень. В умовах російської воєнної актуальність таких досліджень значно виросла, оскільки політико-правова практика у Європі і світі зустрілася із досі небаченими явищами масових міграцій та нової політики держав щодо біженців з України, дослідження теоретико-правових засад якої на сьогодні не має.

Тому сьогодні важливим стає сучасне тлумачення свободи у контексті ідеології людиноцентризму як ідеологічного фундаменту побудови правових систем країнами членами Європейського Союзу, розвитку права ЄС. За визначенням О. Пунди, «свобода – це можливість прояву з боку суб'єкта своєї волі на ґрунті усвідомлення законів розвитку природи і суспільства; ... свобода – це здатність людини діяти у відповідності до власних цілей та інтересів, спираючись на пізнання об'єктивної необхідності (дійсності)» [1, с. 12–13].

Свобода у праві – це система встановлених суспільством можливостей здійснювати власну поведінку відповідно до визначеного законом ступеня необхідності та бажання у певний період часу, що забезпечується державою [2]. Звичайно, ми можемо говорити про громадянські свободи, політичну свободу, релігійну, свободу особистості, однак усталеного визначення свободи наука все ще не запропонувала [3, с. 15–16].

Адже права і свободи людини і громадянина пов'язані із правом на життя і здоров'я, зумовлюються ним, втрачають сенс при втраті цього права або його порушеннях у результаті соціальних, екологічних чи інших явищ або з боку різних суб'єктів – фізичних і юридичних осіб, стихійних лих, екологічних чи техногенних катастроф тощо. Тому право на вибір місця проживання, право на свободу переміщення, яке є однією із фундаментальних основ Європейського Союзу, визначається гарантованістю і захищеністю права людини на життя, може зазнавати обмежень в силу епідемії на зразок COVID – 19, політики держав щодо мігрантів, як це було у Західній Європі у 2019-2020 роках.

У сьогоднішньому світі нестабільність, порушення прав людини, міжетнічні або громадські конфлікти спричиняють масові потоки біженців, які намагаються мігрувати до безпечніших країн [9, с.177], використовуючи нинішні логістичні розвинуті можливості. Тобто політичні фактори, тенденції та події залишаються вагомими чинниками інтенсифікації міграції і провокують порушення прав людини і громадянина. Але чи не найбільшу загрозу у цій царині несе порушення права на життя і здоров'я людині з боку іншої держави, коли остання вдається до силового (насильницького) способу вирішення зовнішньополітичних конфліктів, зокрема у вигляді збройного конфлікту [10, с.138-139], однією з найнебезпечніших, найкривавіших та людиноненависницьких форм якого є війна.

В найбільш загальному плані свобода – це природний стан людини, який характеризується можливістю діяти на власний розсуд. Свобода – суб'єктивна

можливість людини і громадянина здійснювати або не здійснювати певні дії, що ґрунтуються на його конституційних правах і свободах, яка не може бути абсолютною, вона обмежена правами і свободами інших людей, принципами моралі, інтересами загального добробуту. Саме на вільному балансі між свободою та соціальною справедливістю, свободою та державним інтересом побудовано демократичне суспільство ґрунтується; межі свободи можуть бути визначені тільки законом, який і є її мірою [4, с. 441].

Свобода людини є вихідним поняттям проблеми прав людини-громадянина. Вона характеризується ознаками:

- всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності і правах;
- людина має право робити все, що прямо не заборонено діючим законодавством;
- всі люди рівні в правових можливостях, правовому сприянні та правовій охороні;

- свобода людини – об'єктивна реальність, вона виходить за межі, врегульовані правом, оскільки на неї впливають й інші соціальні норми (моралі, етики, релігійні норми та інші) [5];

- держава не дарує людині свободу, а тільки зобов'язана її гарантувати і захищати;

- держава не може посягати на свободу людини і народу;

- свобода нерозривно пов'язана як з правами, так і обов'язками людини. Так, відомий український мислитель Г. Сковорода свого часу зауважив, що «право є виразом рівності нерівних можливостей» [6, с. 78], а основоположник діалектики, видатний німецький філософ Г. В. Гегель наголошував, що «хто не має жодних прав, той не має жодних обов'язків, і навпаки: хто не має жодних обов'язків, той не має жодних прав» [7, с. 328].

Звідси випливає, що свобода людини і громадянина кореспондує їх обов'язок захищати суверенітет і незалежність та безпеку суспільства і держави як невід'ємні умови свободи кожного.

Список використаних джерел:

1. Пунда О. О. Право на свободу: монографія. Х. : Евріка, 2006. 284 с.
2. Ярмол Л., Вандьо С. Поняття, значення свободи та її взаємозв'язок із правом. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4910/yarmolvandyo.pdf> (дата звернення: 05.04.2018).
3. Литвиненко Н. І. Економічна свобода та соціально-економічний розвиток. *Економічний вісник*. 2013. № 2. С. 15–21.
4. Кунченко-Харченко В. І., Печерський В. Г., Трубін Ю. Ю. Правознавство : навчальний посібник. К. : Кондор, 2011. 472 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5: П – С. 736 с.
6. Публічне урядування, права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції: монографія; за заг. ред. М. В. Савчина. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. 320 с.
7. Гегель Г. В. Энциклопедия философских наук. Философия духа. М. : Мысль, 1977. Т. 3. 471 с.
8. Максимов С. І. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. *Право України*. 2010. № 2. С. 36–43.
9. Касьянова М.М. Міграція громадян України до Білорусі, Молдови та Росії в умовах постбіполярної трансформації міжнародної системи : дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» (052 – Політологія). Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ; Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Чернівці. 2018. С. 177.

10. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посібник. Київ : Вид-во «ФОП Голембовська О.О.», 2018. С. 138-139.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ІСТОРЧИНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І БЕЗПЕКЕИ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Костицька Ірина Олександрівна

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

Суверенітет народу і держави знаходить своє відображення у функціонування влади як через форми прямої демократії, так і через інститути представницької демократії, чільне місце серед яких займає парламент. Роль та місце парламенту і парламентарія в суспільстві та в державі є важливою з огляду на те, що вони багато в чому обумовлюють сутність парламентаризму та специфіку існуючої моделі народного представництва, є динамічними елементами розвитку парламентаризму конкретної країни, будучи тісно пов'язаними з діяльнісними аспектами функціонування парламенту як цілісного органу державної влади як в умовах стабільного мирного життя, так і в надзвичайний період, яким є російська війна проти України. Адже роль і місце парламенту і парламентаріїв відображають визначеність їх діяльності волею виборців та відповідальністю парламенту і парламентаріїв за свою діяльність. Тому варто погодитися з висновком вчених про те, що з'ясування ролі парламентарія є не просто науковою політологічною чи правничою проблемою, а індикатором захищеності базових цінностей будь-якої цивілізованої держави, від розуміння суті якої залежить дієвість демократичних механізмів у суспільстві[1]

Втім, зміцнення ролі й місця парламенту і парламентарія у суспільстві та державі постає закономірним трендом конституційно-правового та політичного розвитку багатьох країн, будучи виявом об'єктивних суспільних потреб і запитів на таке функціонування публічної влади в цілому та законодавчої влади зокрема, яке б сприяло більш тісним зв'язкам із суспільним середовищем, мобільно й адекватно артикулювало домінуючі політичні інтереси та втілювало б їх у поточну практику державо- і правотворення.

Вчені схильні уважати, що як інститут парламентаризму, так і інститут парламентарія все ще потребують свого належного нормативного налагодження й упорядкування. Такий процес має нормативно закріпити суспільно виправдані (легітимні) моделі ролі та місця парламенту і парламентарія в суспільстві та державі, увібравши історично виправданий національний досвід та синтезувавши його із сучасними прогресивними елементами відповідного зарубіжного досвіду. З другого боку, цей процес не може протікати ізольовано від політико-правових процесів, якими живе сучасний світ та кожне суспільство і нація. Між тим, за слушним висновком науковців, «ні Конституція України, ні законодавство з питань парламентської діяльності, не гарантуватимуть відповідності статусу Верховної Ради України світовим стандартам без усвідомлення народними обранцями відповідальності за наслідки роботи і долю виборців[2]. Взагалі то, важко погодитися з висновками деяких дослідників про те, що в сучасних умовах розвитку вітчизняної конституційної традиції потенціал парламентаризму належним чином не використовувався в Україні[3]. Саме Верховна Рада України стала центром ухвалення найважливіших історичних рішень, які визначили долю сучасної України. Назвемо тут проголошення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року та ухвалення Акту про державну незалежність України 24 серпня 1991 року, прийняття рішення про вступ до Ради Європи у 1995 році та ухвалення Конституції України 28 червня 1996 року, прийняття рішень щодо європейського курсу України, майбутнього вступу до Європейського Союзу та НАТО із відповідними змінами у Конституції України.

Отже, закономірно, що роль та значення Українського Парламенту і парламентарія в суспільстві та в державі має зміцнюватися, що тісно пов'язане із підвищенням їхньої відповідальності як у загальносоціальному, так і у спеціально-юридичному контекстах. При цьому вплив правових та позаправових соціальних регуляторів на роль та діяльність парламентаріїв має бути збалансований та взаємоузгоджений, аби запобігти «викривленню ідеї парламентаризму і формалізації ролі парламенту»[4].

Саме визначеність нормативних положень щодо діяльності представницьких інституцій дозволяє останнім діяти поза зв'язком із втіленою в змісті правової норми волею народу, уникати не лише порушення законності та правопорядку, а й забезпечувати реалізацію суверенної волі народу у функціонуванні системи народного представництва[5].

Окремо наголосимо на тому, що актуальність підвищення ролі та значення парламентарія в суспільстві та в державі досі обумовлювалася у зв'язку з перманентними конституційними реформами в Україні, через незавершені та половинчасті реформи самого Парламенту, перебіг та політико-правові дискусії щодо їх проведення. Такі умови, відтак, не давали змоги стверджувати про остаточне вирішення питання віднайдення та реалізації життєздатної моделі функціонального та змістовного наповнення ролі парламенту і парламентарія в системі парламентаризму, вирішення багатоманітних онтологічних, функціональних та аксіологічних питань, пов'язаних із цим процесом, що породило навіть висновки окремих фахівців щодо збереження в Україні моделі незавершеного парламентаризму[6], або й навіть про відсутність «в Україні якоїсь власної моделі парламентаризму чи про парламентаризм як конституційну доктрину»[4].

Однак, перебіг подій в останній рік показав, що і надалі Верховна Рада України залишається одним із центрів ухвалення доленосних для України рішень, що ілюструє діяльність Парламенту України у період широкомасштабної російської антиукраїнської війни, яка розпочалася 24 лютого 2022 року. В умовах воєнного стану Верховна Рада України продовжує діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України (частина перша статті 9 Закону України «Про Правовий режим воєнного стану»).

Надалі відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 року» від 24 лютого 2022 року № 2103-IX з метою створення належних умов для здійснення заходів із захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави запроваджено через зміни до постанови Верховної Ради України «Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах надзвичайного та/або воєнного стану», передбачено пленарний режим роботи Парламенту, у тому числі і можливість дистанційної роботи.

Практика законодавчої діяльності Верховної Ради України у 2022 році підтверджує необхідність безперервної, стабільної та водночас безпечної роботи єдиного законодавчого органу в умовах воєнного стану. Цьому сприяє не лише неможливість заміни Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади, оскільки делегування законодавчих повноважень парламенту прямо заборонено Конституцією України.

Аналіз роботи Верховної Ради України за останній рік показує, що Український Парламент швидко перебудував свою діяльність з врахуванням особливостей здійснення повноважень представницького та законодавчого органу влади в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Манчуленко Г. Народний депутат України: конституційно-правовий статус / Г. Манчуленко, В. Філіпчук // Віче. – 1998. - № 1. – С. 4.

2. Словська І. Є. Професійність народних депутатів України як засіб підвищення довіри до парламенту // Держава і право. — 2011. — Вип. 53: Юридичні і політичні науки. – С. 207.

3. Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія / М. Савчин. – Ужгород : РІК–У, 2018. – С. 111.
4. Куян І. А. Парламентаризм як втілення народного суверенітету : проблеми теорії і практики // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – Серія ПРАВО. Випуск 19. Том 1. – С. 187.
5. Див.: Васильченко О. Ю. Розвиток інституту народного представництва в Україні: дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.01 / О. Ю. Васильченко ; Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2017. – С. 47.
6. Колісниченко А. Актуальні проблеми розвитку українського парламентаризму / А. Колісниченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К., 2009. — Вип. 16. — С. 15-16.

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Новицька Наталія Борисівна

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, віце-президент Асоціації українських правників, професор кафедри приватного права, Державний податковий університет

Новицький Андрій Миколайович

доктор юридичних наук, професор, заступник директора, ДНДІ МВС України

Війна – виклик не лише для безпеки країни, а й для дотримання прав людини. *Окремого надважливого значення в умовах воєнного стану набуває проблема попередження несанкціонованого й безконтрольного поширення інформації, яка під час війни не підлягає розголошенню.* Ми стали свідками коли в ЗМІ публікували інформацію про військові маневри, переміщення військ, про забезпеченість конкретного підрозділу що призвело до непоправних наслідків. На законодавчому рівні було встановлено обмеження щодо поширення інформації, щодо вільного обігу певних видів інформації, введено спеціальні режими допуску журналістів до певних регіонів, територій для збору інформації. Досить поширеною стала практика щодо блокування сайтів із негативним контентом. Тому сьогодні в Україні доволі гостро стоїть питання співвідношення конституційного права людини на вільний збір та поширення інформації та обмеження цього права. Але виникає дискусійне запитання до якої межі можливе обмеження права людини на інформацію щоб ці обмеження не стали негативним чинником в подальшому в суспільстві та житті кожного громадянина держави.

З юридичної точки зору конституційне право кожного на свободу думки і слова та на вільне вираження своїх поглядів і переконань полягає в можливості кожної особистості самостійно визначати для себе систему моральних, духовних та інших цінностей та вільно, без будь-якого ідеологічного чи іншого контролю оприлюднювати свої думки шляхом використання будь-яких засобів їх вираження, у тому числі через поширення інформації у формі поглядів і переконань щодо різних питань політичного, економічного, культурного, духовного життя суспільства і держави [1]. Право на свободу інформації є об'єктом конституційних правовідносин. Об'єктами конституційних правовідносин виступають насамперед вищі суспільно-політичні цінності, що набувають конституційного рангу і закріплені в конституційних принципах, у загальнорегулятивних нормах, програмних положеннях. Серед інших такими цінностями є права і свободи людини та громадянина[2].

Свободу інформації слід відрізнити від уседозволеності, яка своє ідеологічне обґрунтування отримала у філософії анархізму. Ознакою вседозволеності є відсутність у соціальній свідомості пріоритету національних інтересів. Таке суспільство не захищене від деструктивних комунікативних впливів. У результаті воно управляється ззовні, що виражається у відсутності самостійної політики. При цьому комунікативна залежність є результатом економічної та політичної залежності[3].

Право на свободу інформації є складовою інформаційної безпеки держави. У свою чергу, система інформаційної безпеки будь-якої країни є невід'ємною частиною загальної національної системи безпеки [4]. Тобто, забезпечуючи право на свободу інформації на рівні Конституції України для усіх і кожного, втім її можна у визначених законом випадках обмежити в національних інтересах і, як правило, це стосується інформації, що пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; пропагує фашизм та неофашизм; принижує або ображає націю чи особистість за національною ознакою; пропагує бузувірство, блюзнірство, неповагу до національних і релігійних святинь; принижує особистість, є проявом знуцання з приводу фізичних вад (каліцтва), з душевнохворих, літніх людей; пропагує невігластво, неповагу до батьків; пропагує наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, тютюнопаління та інші шкідливі звички тобто всьому що загрожує суспільній моралі та забороняється до розповсюдження[5]. Дана норма не є новацією виключно українського законодавства.

Право на інформацію – одне з основоположних прав, якому надається велике значення в практиці Європейської комісії та Європейського суду з прав людини за статтею 10 Європейської конвенції з прав людини; воно закріплено й у статті 9 Європейської конвенції про транскордонне телебачення, а також в усіх демократичних конституціях. Власником права є громадянин, котрий також має право вимагати, щоб інформація, яку він одержує, подавалася правдиво, якщо мова йде про повідомлення, та чесно, якщо йдеться про міркування. Реалізація зазначеного права пов'язана, відповідно до статті 10 Європейської конвенції з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [6]. Отже, право на отримання достовірної та своєчасної інформації визначене не лише у міжнародних нормативно-правових актах, а і у законодавстві України.

Разом з тим, у час коли в країні діє особливий правовий режим можуть встановлюватися відповідні обмеження, зокрема і на право вільно збирати, зберігати та поширювати інформацію.

24 лютого 2022 року почалося повномасштабне вторгнення росії на територію суверенної України, і як наслідок, було оголошено військовий стан Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №6402022р. [6]. Відповідно до положень частини другої статті 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі конституційні права і свободи громадян, зокрема право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації в будь-який спосіб [1]. Основними підставами для обмеження такого права слід вважати «захист інтересів національної безпеки та територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам». Звичайно, що будь які обмеження та заборони потребують чіткої конкретизації. З цією метою було видано Наказ головнокомандувача ЗСУ «Про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року №73[7]. Цим наказом визначено алгоритм роботи з акредитованими представниками засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану, а також перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану. Зокрема, заборонено поширювати описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати об'єкти; інформація щодо

операцій (бойових дій), які проводяться або плануються; інформація про переміщення та розгортання своїх військ (найменування, кількість, місця, райони, маршрути руху); інформація про ефективність сил і засобів радіоелектронної боротьби противника; інформація про відкладені або скасовані операції; інформація про зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться; інформація про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації); відомості про проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а також плануються; інформація, яка має на меті пропаганду або виправдання широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України.

В умовах воєнного стану інтереси держави та прагнення забезпечити національну безпеку переважають над свободою вираження поглядів і правом вільно збирати зберігати та поширювати інформацію. Разом з тим, кожне обмеження повинно законним, мати легітимну мету та відповідати вимогам часу.

Таким чином можемо говорити про досить хитку межу між забороною на поширення інформації та забороною на її поширення. З однієї сторони це є необхідністю для забезпечення національного інтересу та з метою забезпечення досягнення загальних цінностей громадян, та із іншої – такі обмеження не повинні стати негативним чинником, які б призвели до негативних наслідків конкретного індивіду. Досягнути цієї «золотої» межі на практиці та ще й в умовах воєнного стану практично неможливо. Але поширення достовірної, достатньої для розуміння наслідків, інформація повинна бути забезпечена державою через ЗМІ, Інтернет чи іншими доступними шляхами.

Безперечно, вільний доступ до інформації – це передумова демократичного розвитку країни. Однак, зловживання правом свободи інформації може стати причиною національної небезпеки, порушення громадського порядку, не контрольованості суспільства владою, пропаганди насильницької зміни влади, закликів до національної, релігійної, регіональної, расової ворожнечі, нівелювання правом людини на приватне життя, загрозою її безпеки. Тому, користуючись правом на інформацію, кожен громадянин повинен чітко розуміти та знати про відповідальність за порушення обмежень за розповсюдження такої.

Список використаних джерел:

1. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні [за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – К. : Вид-во “Юрид. думка”, 2008. 252 с.
2. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : академічний курс [підручник] : [у 2 ч.] / [В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко] ; за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : ТОВ “Вид-во “Юрид. думка”, 2006. 544 с.
3. Волков А.Г. Политический текст и свобода слова URL: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp50_2/knp50t2_96-99.pdf
4. Задворний А. Інформаційна безпека і свобода слова в Україні / Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи : матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 10 квіт. 1997 р. [Є. І. Лук'яненко (упоряд.)]. – К. : Парлам. вид-во, 1997. 136 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція : офіц. текст : за станом на 01 червня 2010 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>
6. Про введення воєнного стану в Україні. Указ президента України від 24.02.2022. № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
7. Про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ головнокомандувача ЗСУ від 3 березня 2022 року №73 URL: www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_050322.pdf

ДЕРЖАВА, СУВЕРЕНІТЕТ, НАЦІЯ – НЕЗЛАМНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОГО СВІТУ

Варич Ольга Григорівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії права та держави, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Сучасні процеси державотворення пов'язуються з необхідністю визнання та поваги до всіх властивостей та атрибутів будь-якої держави. Більше ніж тридцять років тому Верховна Рада зробила для України доленосний вибір, обравши новий напрямок на шляху побудови незалежної, демократичної і суверенної держави заснованої на європейських постулатах та цінностях. Втім, Україна звільнилась від тоталітарної диктатури Радянського Союзу ще і завдяки волелюбності українців, що глибоко вкоренилася в історії України ще з часів Володимира Великого.

Досягнення міцного миру та процвітання вимагають пошани до суверенітету та територіальної цілісності країн і дотримання прав людини. Ці принципи закріплені Статутом ООН та Загальною декларацією прав людини – основними документами міжнародного правового порядку, які виступають гарантами миру, безпеки та загального прогресу. Власне тому суверенітет та нація стають визначальними незламними цінностями сучасної держави.

Переважна більшість об'єднань людей, організацій, органів держави тощо можуть існувати протягом тривалого періоду часу, але є одна визначальна характеристика, яка відрізняє їх від держави – суверенітет [1].

Теорія суверенітету як комплексної категорії міститься в усіх сучасних конституціях. Конституційно закріплюючи носія верховної влади, послідовники цієї теорії наділяли його найбільшою кількістю прав як носія влади, підкреслюючи його перевагу над іншими владами. Верховна влада, яка є невід'ємною ознакою держави, є незмінною. Вона є джерелом всіх інших влад та незалежною від будь-якої іншої влади. Звідси і утвердження основних ознак суверенітету: єдність, неподільність, необмеженість та невідчужуваність. Більш того, ця влада є найвищою зовні [2, с.195].

Втім, суверенітет не означає безмежність, а здебільшого здатність юридично не пов'язаної зовнішніми силами державної влади до самовизначення, а тому і самообмеження шляхом встановлення правопорядку. Суверенітет означає, таким чином, ту властивість держави, через яку вона має виняткову здатність до правового самовизначення і самозобов'язання. Суверенна влада є безмежною тільки в тому сенсі, що жодна інша влада юридично не може зашкодити їй у зміні її власного правопорядку.

Натомість важливими сферами суверенітету сучасних держав є зовнішня та внутрішня. Так, зовнішній бік суверенітету отримує прояв, у рівних правах держави та міжнародної спільноти. Проте, проблема суверенітету держави у цьому контексті виступає у вигляді співвідношення компетенцій держави і міжнародної організації з приводу передання частини компетенції держави міжнародній організації або спільного здійснення означених функцій. Міжнародні організації побудовані, як правило, за принципом суверенної рівності держав-членів, про що свідчить, зокрема, рекомендаційний характер їхніх постанов, принцип "одна держава — один голос", а також право виходу з організації. Повноваження, які держави-члени надають організації, не позбавляють відповідних повноважень держав у тих самих галузях діяльності, тобто заміщення суверенних прав держав повноваженнями організації не відбувається. Звідси можна зробити висновок, що міжнародна організація не обмежує суверенітету держав більше, ніж це робить міжнародне право, що спирається на згоду держав [3, с.200].

Що стосується внутрішньої сторони суверенітету, то цікавою з цього приводу є думка Кевіна Гаррісона, який виокремлює два елементи внутрішнього суверенітету – «юридичний» та «практичний». Так, правовий суверенітет заключає в собі право держави бути єдиним правотворчим органом для населення, яке проживає на даній

території. Держава має право розробляти та вводити закони без будь-якої зовнішньої участі інших держав чи органів. Якою б фундаментальною не була концепція правового суверенітету, потрібно завжди пам'ятати, що вона залишалася б «фікцією» без іншого елементу державного суверенітету: його практичної здатності забезпечувати дотримання законів держави на всій її території. Цей елемент концепції суверенітету ставить питання про ієрархію держав з точки зору міцності її влади [1].

Важливим моментом існування сучасної держави і суверенітету в тому числі є розуміння поняття «нація». Звичайно це поняття є дотичним до сутності національного суверенітету, втім важливим є розуміння поняття «нація» не лише як громадян держави різних національностей, а і з точки зору етно-соціальних спільностей, у яких сформувалися самосвідомість своєї ідентичності, а також територіально-мовна і соціально-економічна єдність.

Так, обґрунтування слова «нація» в етнічному сенсі, можемо віднайти у статті 11 Конституції України: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичній свідомості, традицій і культури». У такому випадку, як правило, акцентують увагу на спільності економічного життя, мови, культури, традицій, історичної долі [4, с.29]. Це дозволяє сформуванню міцний фундамент нації, що характеризується її суцільною єдністю та стійкістю.

Таким чином, суверенітет нації, її повновладдя означає володіння реальною можливістю визначати характер свого національного життя, самостійно вирішувати питання що стосуються розвитку національної свободи і національних потреб, право на повагу національної честі і гідності, розвиток культури, мови, звичаїв, традицій, створення національних установ. Повновладдя однієї нації неможливо без дотримання суверенітету інших націй і народностей, без поважного ставлення до їх національних потреб і прав.

Для української нації поняття «суверенітету» та «нації» стали визначальними незламними цінностями, які мають особливе «забарвлення» з початку війни, адже ми платимо «найвищу ціну» за захист цих цінностей.

Список використаних джерел:

1. Harrison K. The state and sovereignty in understanding political ideas and movements. URL: <https://www.manchesteropenhive.com/view/9781526137951/9781526137951.00005.xml> (дата звернення 14.01.2023)

2. Тесленко М.В. Національний суверенітет та його межі. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип.27. К. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2005. 714с.(195)

3. Варич О. Теоретичні засади суверенітету як інституційного елементу держави. *Правова держава*. Вип. 22 - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. - С.199-204

4. Трихліб К. До питання про націю, національний суверенітет і національну державу як політико-правові явища. *Юридичний науковий електронний журнал*. №5. 2020. С. 28-32

КОЛОНІЗАТОРСЬКА РОЛЬ РПЦ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ІСТОРИЧНИЙ І СУЧАСНИЙ АСПЕКТИ)

Голотін Сергій Іванович

кандидат філософських наук, доцент, Національна академія Служби безпеки

Широкомасштабному вторгненню російських військ в Україну передувала активна, багаторічна ідеологічна обробка громадян нашої держави, як з допомогою підконтрольних Росії засобів масової інформації, так і з допомогою такого потужного соціального інституту, як церква. Мова йде про Російську православну церкву (РПЦ), та її спроб використання у цих цілях Української православної церкви (УПЦ)*, яка знаходиться з нею в канонічній єдності і фактичній юрисдикції. З цією метою у монастирях і приходах розповсюджувалась література, виголошувались проповіді, які носили не тільки богословський зміст, але мали на меті сформуванню у свідомості, як віруючих, так і не віруючих, прихильність до так званого «руського миру».

Належність до православ'я значної кількості громадян нашої держави, на думку керівництва РПЦ, та на думку російських спецслужб, повинно було ідеологічно підготувати їх до сприйняття вторгнення в Україну російських військ, та включення земель України у склад сучасної Російської імперії. Тобто колонізація України здійснюється і під опікою Російської церкви. В одній із своїх праць, знаний фахівець у галузі релігієзнавства Анатолій Колодний зазначає: «Загарбницьки устремління знаходили благословення й возвеличення Російської Православної Церкви. Навіть зміна назви її з «Російської» на «Руську» містила в собі цей імперський підтекст, бо ж розширяла т. зв. канонічну територію Московського Патріархату на терени, які йому не належали. Водночас відбулась анексія в свою історію подій, які до цієї церкви не мають прямого відношення» (1;142-143).

Тобто військова і релігійна експансії ідуть пліч о пліч. Останні оперативні заходи СБ України по відношенню до УПЦ, які широко висвітлюються у ЗМІ, це підтверджують і свідчать, що її представники проводять ворожу Україні, промосковську політику, яка проявляється, як під час богослужінь, проголошення проповідей, так і в розповсюдженні відповідної літератури у храмах УПЦ

РПЦ намагається довести, що українці не мають права на створення своєї, власної автокефальної церкви, незалежної від Москви, посилаючись на те, що Україна є так званою, «канонічною територією» РПЦ. Через впровадження цієї думки в українське суспільство, здійснюється спроба залишити його в орбіті не тільки церковного, але й політичного впливу Московії, а в умовах війни повністю поглинути українське православ'я, разом із військовим захопленням території нашої держави, що вже не один раз мало місце в минулому.

Після впровадження християнства на Русі у 988 році, за князя Володимира, воно існувало у статусі митрополії Константинопольської патріархії. Внаслідок монголо-татарської навали і занепаду Києва, митрополича кафедра, спочатку, була перенесена у Володимир на Клязьмі, а згодом у Москву. 15 грудня 1448 року, без згоди Константинопольського патріархату, собор ієрархів обрав рязанського єпископа Іону митрополитом Московським. Саме з цієї дати починається фактично окреме існування Московської митрополії від Київської, які розвивались, як самостійні. А з 1589 року, після отримання Московською церквою автокефалії і проголошення себе патріархією, відбувся остаточний поділ єдиної православної церкви на дві окремі. Київську, яка включала українські і білоруські землі і на правах митрополії продовжувала підпорядковуватись Константинопольському патріарху і власне Московську патріархію. Вони все більше віддалялись одна від одної і набували своїх власних специфічних ознак. Цей стан, окремішнього існування продовжувався до 1686 року. Тому як слушно зауважує Г. Могильницка, Російська православна церква не має права привласнювати собі цей період історії Київської митрополії. У своїй полемічній праці «Літос», вона зазначає: «Після утворення Московського патріархату Київська митрополія втратила канонічні території в Московських землях. Але й Московський патріархат ніяких «канонічних територій» поза межами Московського царства не набув» (2:23) Київська митрополія, продовжила

залишатись під юрисдикцією Константинопольського патріарха-ту і мала фактично автономний статус з огляду на віддаленість від нього і залежність від Османської Порти.

Але, у 1686 році, відбулось підступне приєднання Київської митрополії до Московського патріархату, що призвело до остаточної втрати, її фактичного, автономного статусу. Це було прямим наслідком Переяславських угод, після яких Московський патріарх, почав вважати православну церкву в Україні «своєю власністю».

З метою отримання « законного права» на Київську митрополію до Константинопольського патріарха було відправлено московське посольство. «Переконання» патріарха, у доцільності цього акту, здійснювалось, як політичними інтригами, так і за допомогою щедрих дарів, адже після падіння Константинополя православний патріарх фактично був заручником Османської порти, залежним від неї і втратив фінансову потужність. Документи згадують про «милість» посла Олексієва соболями і червінцями, та іншими дарами. Збереглась розписка про те, що патріарх одержав «три сорока соболів і двісті червоних».(3;54) Тобто тодішній константинопольський патріарх, фактично продав право на Київську митрополію Москві.

Це приєднання негативно вплинуло на розвиток православ'я, на українських землях. Як зазначається у збірці наукових праць Історія православної церкви в Україні (4;151) «...акція 1685-1686 років, інтегрувавши православну церкву Лівобережжя до державно-церковної системи абсолютистської Росії, започаткувала процес втрати українською церквою своєї національної самобутності, як у культурному житті, так і в церковно - громадському». Київського митрополита, поступово стали позбавляти влади над власним єпископатом, Києво-Печерська лавра була позбавлена ставропігії, тобто незалежності від Константинополя, Чернігівська архієпископія передана під юрисдикцію московського патріарха. Внаслідок цих дій, під владою Київського митрополита не залишилось жодного архієрея. Можна стверджувати, що таким чином ці події «...знаменували завершення цілої доби в історії Київської митрополії – існування її, як де-факто, помісної церкви та українського православ'я, як цілісного етноконфесійного комплексу. Завершилось існування православної церковної інституції у повному обсязі її суспільно-культурних функцій» (4;152)

За Петра I був скасований інститут патріаршества, а для управління церквою призначено «Святійшій синод», який підпорядковувався обер-прокурору, представнику царя при церкві. Було скасовано соборний устрій, притаманний періоду, коли Київська митрополія була незалежною, і фактично її перетворено в одну з багатьох єпархій Російської православної церкви. Кандидатури на посади правлячих архієреїв затверджував сам цар. Церковні собори не відбувались, миряни втратили право вибирати собі священника, їх повністю усунули від управління церквою, церковні братства ліквідувались, а майно підлягало конфіскації.

Але на цьому просування Московської церкви на території Правобережної України, де церква жила своїм окремим життям, не закінчилось. Це просування відбувалось разом з включенням цих земель у склад Російської імперії внаслідок трьох розподілів Польщі. Спочатку створення трьох малоросійських колегій, а згодом і скасування Гетьманщини призвело до цілковитої втрати будь яких ознак самостійності, як політичної, так і церковної. Після приєднання до Російської імперії земель Центральної України, Поділля і Волині, відбулось підпорядкування православ'я Московському патріархату і вилучення з юрисдикції Константинопольського. При цьому нищився національний дух українства, яку зберігала церква, а натомість прищеплювався дух імперських амбіцій.

Навіть цей побіжний огляд подій історичного минулого, в окресленому періоді, свідчить, що Московська православна церква, будучи похідною від Київської митрополії, самочинно здійснивши акт виходу з підпорядкування Константинопольський патріархії, після отримання автокефалії, планомірно здійснювала експансію на чужі канонічні території, паралельно з включенням їх до складу Російської імперії, фактично виступаючи в її руках інструментом русифікації.

Список використаних джерел

1. Колодний А.М. Релігійне сьогодення України: роздуми, оцінки і прогнози (тематична збірка вибраних статей і тез)//.- К.,2009.-450 с.
2. Могилинецька Г. Літос (або камінь із праці правди на розбиття митрополичого блудословія) - Броварі: Українська ідея - 2004.- 96 с.
3. Воронін О.О. Історичний шлях УАПЦ // . Видавництво «Воскресіння», Кенсінгтон, /США,1992.-136 с
4. Історія православної церкви в Україні: Збірка наукових праць.- К.: Четверта хвиля, 1997.-292 с.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВПЛИВУ РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ РУСІ (ІХ-ХІІІ СТ.)

Крижевський Антон Васильович

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії та історії права та держави,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Активізація євроінтеграційних процесів ставить перед Україною багато викликів, одним із яких є імплементація численних норм права Європейського Союзу в правову систему України. Історія вчить, що просте й сліпе запозичення чужих правових моделей, без урахування місцевих культурно-історичних, національних і ментальних особливостей, не принесе очікуваних результатів. Дослідження впливу римського права на формування правового поля і державницьких засад України-Руси й аналіз взаємодії звичаєвого права Русі з візантійським (римським) правом дозволить глибше зрозуміти діалектику розвитку українського права. Це в свою чергу сприятиме успішній євроінтеграції та гармонізації вітчизняного законодавства з правом Європейського Союзу.

Спершу зазначимо, що Русь сприйняла не чисте римське право, а його візантійську переробку, яка поступалася оригіналу з формально-юридичного погляду. Тобто поняття й термінологія візантійського права були порівняно невизначені, розпливчасті, мали більш «дискусійний» характер. Як зазначають С. Гринько [1, с. 10] та Є. Харитонов [9, с. 42] рецепція римського права на Русі мала декілька виразних особливостей, що дозволяє говорити про особливий східноєвропейський тип рецепції. Його, на думку С. Гринька [1, с. 12], характеризують наступні ознаки: більш тривалий термін перебігу; сприйняття римського права через церковне опрацювання; рецепіювання ідей римського права без імплементації теоретичної частини та складних юридичних конструкцій тощо. Окрім того, першоджерелом запозичення норм римського права на Русі був не «Corpus Iuris Civilis», а його візантійське переосмислення – «Еклога», «Номоканон» та інші.

Оскільки право у молодих державах на ранніх етапах свого творення виступає базисом організації державної влади, встановлюючи та закріплюючи структуру цієї влади, то рецепція візантійського (римського) права – це важливий механізм становлення ранньої політичної системи Русі. Взагалі вплив Візантії на державно-правові інститути Русі пов'язаний з трьома ключовими аспектами: успішними військовими походами проти імперії, активними торговими зносинами та прийняттям християнства. Розглянемо кожен з цих аспектів більш детально.

Проникнення римського права в слов'янське суспільство розпочалося з притоком достатньої кількості рабів із Візантії, захоплених під-час військових набігів. Про їхню присутність на території слов'янських державних утворень свідчать численні візантійські джерела VI-VII ст. Культурно-правовий рівень у слов'ян був нижчим, ніж у захоплених ними візантійських рабів, тому їх асиміляція (повна чи часткова) слов'янськими племенами певним чином призвела до впровадження в повсякденне життя елементів іноземної культури, у тому числі й правової.

Передача Візантією східним слов'янам правових практик регулювання суспільних відносин та досвіду управління державою почалася в IX ст., коли після успішних військових походів слов'ян між ними та імперією були укладені договори. Перша воєнна акція росів (русинів) проти Візантії фіксується в межах 838-839 рр. Мова йде про похід на Пафлагонію з її головним містом Амастридою. Наслідком воєнних дій стало укладення локального миру (Амастраський мир), що став першим офіційно визнаним договором язичницької Русі з греками. В 860 р. між київським князем Аскольдом та Візантією було укладено ще один договір, наслідком якого було хрещення самого князя, імовірно, з певною кількістю дружинників і народу. Ця акція була спрямована на зміцнення міжнародного становища Руської держави. [4, с. 21-22].

Більш тісніше знайомство слов'ян з візантійським правом відбувалося у зв'язку із зміцненням торговельних та політичних зв'язків у X ст., про що свідчать нові договори Русі з Візантією. У «Повісті минулих літ» збереглися тексти чотирьох русько-візантійських договорів. В першу чергу вони закріпили умови миру між «русинами» та «греками» та унормували торгівлі зносини. В договорах 911 та 945 рр. наявні норми кримінального, процесуального та міжнародного приватного права. Зокрема визначалися міра покарання та порядок переслідування за такі злочини, як убивство, крадіжка [10, с. 40].

В русько-візантійських договорах присутні норми візантійського (римського) права. Наприклад, науковці переконані, що саме за візантійським наполяганням до договору 945 р. було внесено римську норму карного права «quadruple», за якою, відкрита крадіжка каралася вчетверо, тобто поверталася викрадена річ і ціна викраденої речі в потрібному розмірі [3, с. 78]. За вбивство чи крадіжку передбачалося покарання у вигляді смертної кари. Як стверджує Р. Лащенко, смертна кара за убивство – це норма не руського походження, а радше запозичена з візантійського права [5, с. 30].

Однак широка рецепція візантійського права стала можлива лише після знайомства з джерелами права Візантії. Радянський вчений Л. Мілов довів, що на Русі в кінці X – на початку XI ст. було зроблено переклад нової на той час редакції повного тексту Еклоги (*Ecloga privata*) (див: Мілов Л. В. О древнерусском переводе византийского кодекса законов VIII века (Эклоги). *История СССР*. 1976. № 1. С. 142-163.). А з часів князя Ярослава Святославовича на Русі почав функціонувати потужний перекладацький центр. Літописець під 6545 (1037) роком зазначав, що «... и книгам прилежа, и почитая е часто в нощи и в дне. И собра писце многы и прекладаше от грек на словенское писмо. И списаша книги многы, ими же поучащеся вернии людье наслажаются ученья божественаго.... Велика бо бываеъ полза от ученья книжного; книгами бо кажеш и учиши есмы пути покаяню, мудрость бо обретаем и въздержанье от словес книжных. Се бо суть реки, напаяюще вселеную, се суть исходиша мудрости; книгам бо есть неищетная глубина; ... ». [7, с. 65] Цьому центру, до якого входило певне коло людей, що були освічені в слов'янській писемності, а також володіли грецькою і латинською мовами, Ярослав доручав здійснювати переклади. Кількість перекладеної юридичної літератури невідома, однак можна припустити, що Ярослав через читання й ознайомлення із перекладами пізнавав і римо-візантійські поняття про державний лад і свої обов'язки як християнського правителя [2, С. 39].

Проте головним фактором й причиною рецепції візантійського (римського) права є прийняття християнства. Після хрещення Русі рецепційоване візантійське право поглибило і збагатило національне руське (давньоукраїнське) право новими юридичними поняттями, дало поштовх розвитку вітчизняного законодавства Княжої доби. Воно вплинуло на формування правової традиції й стало зразковою правовою системою, на яку орієнтувалося місцеве князівське законодавство (в першу чергу в ідеологічних та структурних аспектах).

Потрібно відзначити, що християнство пом'якшило характер правових відносин на Русі, наприклад, проблему рабства, що існувала в Руській державі. Завдяки діяльності

митрополита Іоанна, в руслі візантійського (римського) законодавства було заборонено продавати рабів із християн у «погані» країни. За порушення цієї норми продавців відлучали від церкви [6, с. 42].

Взагалі візантійська церковна культура призвела до формування слов'янської писемності, а в Руській державі з'явилося стабільне «писане» право. Руські князі почали приймати власні письмові джерела права, які містили прямі запозичення з права Візантійської імперії («Номоканона», «Еклоги», «Прохірона» та ін., і навіть обраних глав Кодексу, Дігест та Новелл Юстиніана).

В першу чергу в процесі християнізації рецепція римського права відбувалася шляхом поширення літератури церковного характеру. Яскравим прикладом є активне використання на території Русі «Кормчої книги» (слов'янський варіант візантійського «Номоканону»), якою користувалися до XIX ст. «Номоканон» також було покладено в основу ухвалених у XI ст. церковних статутів князів Володимира та Ярослава. Ці статuti внесли важливі нововведення у руське фінансове, сімейне, кримінальне право. Зокрема, у них було встановлено право церкви на десятину і підсудність церковних людей суду самої церкви [10, с. 41].

Для розробки князівського світського законодавства широко використовувався збірник «Еклога», положення якої певною мірою слугувало джерелом «Руської Правди». Беззаперечно, в її основу було покладено норми руського звичаєвого права, однак й чимало положень мають безсумнівну схожість із нормами римського права в його візантійській інтерпретації. А це свідчить про рецепіювання окремих законів із візантійського законодавства, особливо «Еклоги» [10, с. 42]. Погоджуємося із аргументами Ю. Задорожного [3, с. 50], що у статтях «Руської Правди» щодо регулювання майнових та зобов'язальних відносин помітний відчутний вплив рецепції римського права. Простежується подібність не лише тих чи інших видів договорів (міни, позики, зберігання тощо), а й підстав для їх виникнення (на основі договору чи делікту), забезпечення виконання зобов'язань (неустойка, застава, завдаток) тощо. Законні обмеження щодо стягнення відсотків за договором позики у «Руській правді» з великою долею ймовірності також мають римське коріння.

Еволюція давньоруського сімейного права пов'язане з прийняттям християнства і з безпосереднім впливом візантійського права і традицій. Право Русі завдяки рецепції практично повністю запозичило положення римського і канонічного права, що регулює сімейні правовідносини, й перетворило їх на діючу галузь права. Шлюб став розглядатися як таїнство, поєднання чоловіка та дружини з метою продовження роду людського. З огляду на це у постановах про опіку та спадкування в «Руській Правді» простежується сильний вплив візантійського права [8, с. 285].

Варто зазначити, що звичаєве право русинів багато в чому суперечило християнській моралі та нормам церковного права. З поширенням християнської віри церква зміцнює свої позиції й нав'язує власні канони для регулювання суспільних відносин, які різняться із традиційними звичаями слов'ян. Однак стійкість та міцність руського правового звичаю призвела до того, що рецепційовалися лише окремі положення кодексів візантійського (римського) приватного права, наприклад, «Еклоги». Тому рецепція не була простою компіляцією чи дослівним перекладом, а в значній мірі стала доктринальним переосмисленням візантійського права, й супроводжувалася його глибоким переосмисленням як нерозривної частини християнської культури.

На останок варто відмітити ще одну важливу, можливо навіть ключову, деталь впливу рецепції римського права на державно-правові інститути Русі. В Руській державі в IX-XIII ст. зовсім не прижилася візантійська модель спадкової монархії з необмеженою владою правителя. Однак згодом вона знайде сприятливий ґрунт на північно-східних окраїнах Русі, й буде в гіпертрофованому вигляді втілена в державно-правову практику Московії.

Таким чином, рецепційоване візантійське (римське) право на Русі відіграло подвійну роль. З однієї сторони воно впливало на формування правової традиції й було зразковою правовою системою, на яку орієнтувалося місцеве законодавство (в першу чергу в ідеологічних та структурних аспектах). З іншої сторони, певні норми римо-візантійського права змінювалися та адаптувалися до реалій життя руського суспільства, проникали в правові збірники Русі. Рецепцію візантійської правової спадщини на Русі супроводжувало її глибоке переосмислення. На наш погляд, «Номоканон» та «Еклога» стали для Русі важливим сегментом освоєння правової візантійської спадщини та формування цілісної системи українського права. Якщо візантійське приватне право активно запозичувалося, перероблялося і використовувалося для регулювання суспільних відносин в Руській державі, то право публічне, концепція необмеженої влади спадкового монарха зокрема, в IX-XIII ст. рецепційоване не було.

Список використаних джерел:

1. Гринько С. Значення типології рецепції римського права для правових систем європейських країн. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 9-13.
2. Ефименко А. История украинского народа / Сост. и авт. ист.-биограф. очерка В. Смолий. К.: Лыбидь, 1990. 512 с.
3. Задорожний Ю. «Руська правда» і римське право: порівняльний аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 1 (87). С. 49-53.
4. Захарченко П., Мірошниченко М. Історико-правові аспекти формування Української держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2022. № 4(123). С. 18-24. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/4.123-3>
5. Лашенко Р. Лекції по історії українського права. Т. 1: Княжа доба. Прага: Наклад Українського університету в Празі, 1923. 150 с.
6. Неволін К. Полное собрание сочинений К.А. Неволіна: Т. 5: История российских гражданских законов. Ч. 3, Книга вторая об имуществах. Раздел третий о правах на действия лиц и раздел четвертый о наследстве. Санкт-Петербург: тип. Э. Праца, 1858. XII, 524 с.
7. Полное собрание русских летописей, издаваемое постоянною Историко-Археологическою комиссией. Том I. Издание 1-е. Лаврентьевская и Троицкая летописи. СПб.: тип. Э. Праца, 1846.: 392 с.
8. Рожков И. Очерки юридического быта по Русской Правде. *Журнал Министерства народного просвещения*. Часть СССХІV. 1897 (декабрь). С. 263-329.
9. Харитонов Є. Рецепція римського приватного права: теоретичні та історико-правові аспекти. Одеса: Балтська районна друкарня, 1997. 287 с.
10. Шпиталенко Г., Горай О., Барановська Т. Вплив рецепції римського приватного права на формування законодавства Київської Русі: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 39-43. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/8>

PROTECTION OF FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS IN WARTIME

Maksymenko T. V.

Postgraduate Student of Lviv University of Business and Law

The Universal Declaration of Human Rights (1948) was the first international legal document proclaiming fundamental human rights and freedoms. It can be argued that one of the

basic prerequisites for the creation and approval of the declaration was the tragic experience of the Second World War.

Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights, which provides that everyone has the right to life, liberty and security of person [5], closely echoes Article 3 of the Constitution of Ukraine, which states that an individual, his life and health, honour and dignity, inviolability and security shall be recognized in Ukraine as the highest social value [2].

To a large extent, it is human suffering and the horrors experienced during wars that are the driving force for the introduction and improvement of national and international legislation in a normal civilized society. Today, there are three areas of modern law that are designed to protect the victims of war: human rights law, refugee law, and humanitarian law. As it is often during armed conflicts that human rights are violated the most. Therefore, for many years, experts have paid great attention to the development of mechanisms aimed at alleviating human suffering during wars, but experience has proven that the party that starts a war is usually indifferent to the generally accepted norms of international and military law.

We live in the 21st century, but the words of the ancient proverb ‘Silent leges inter arma’ (In times of war, the law falls silent) are still relevant for the Ukrainian people. Unfortunately, the only thing experts can do now is record numerous crimes committed by the troops of the aggressor state on the territory of Ukraine.

Analysing the latest statements of democratic governments and articles by leading expert publications, it is worthwhile noting that the war in Ukraine already causes colossal problems of a global scale with human rights violations not only for Ukrainians, but also for people from other countries. In particular, due to the war, Ukraine cannot produce and even more so export a sufficient amount of grain, as a result of which the world faces the problem of food shortages. Virtually every constitution of a democratic state defines life, health, honour and dignity, inviolability and security of man as the basic and highest social value. But not every Fundamental Law enshrines the right to food or adequate nutrition. It is well known that on average, a person cannot live long without water and food. Therefore, the right to adequate nutrition derives from the right to life. Article 48 of the Constitution of Ukraine stipulates that every citizen has the right to a standard of living sufficient for himself or herself and his or her family that includes adequate nutrition. [2] This article essentially duplicates Article 11 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. [3]

At the World Summit on Food Security, held in November 1996 in Rome, Italy, the Declaration on World Food Security was adopted. It stipulates that state parties ‘pledge our political will and our common and national commitment to achieving food security for all and to an ongoing effort to eradicate hunger in all countries, with an immediate view to reducing the number of undernourished people to half their present level no later than 2015.’ [7] Although at the second summit in 2009, representatives of the signatory countries of the Declaration stated that the situation with global food security had deteriorated significantly and continued to pose a significant threat. The summit also noted that there are one billion people in the world suffering from chronic malnutrition, and their number is constantly growing. The impact of climate change on food security was determined as the most negative factor in the deterioration of the situation.

Undoubtedly, the COVID-19 pandemic has also had a negative impact on food security and the global economy. Yet, when the situation began to stabilize to some extent, the full-scale invasion of the invader into the territory of an independent state deepened crisis phenomena on a global scale. In particular, this concerns a significant increase in fuel prices, as a result of which the world is now gradually beginning to give preference to more affordable energy carriers. ‘Green’ energy, which was intended to at least partially prevent rapid global warming, has downgraded on the list of priorities. Environmental issues undoubtedly concern civilized society, but the issue of survival has currently become the issue of priority.

‘The war in Ukraine could throw more than 1/5 of humanity into poverty, destitution & hunger on a scale not seen in decades,’ posted UN Secretary-General António Guterres on Twitter on 14 April 2022 [1].

Violence and abuse of various kinds; murder and rape of civilians and children, bombing of hospitals, schools, and kindergartens; massive missile strikes on critical infrastructure of Ukraine; environmental terrorism; torture of prisoners of war; forced removal of children from the occupied territories to the territory of the aggressor country are by no means a complete list of crimes against humanity that have been ongoing in Ukraine since 24 February 2022. Such a list makes it worthless to talk about following generally accepted laws and customs of war.

The full-scale Russian invasion of Ukraine made us think about respecting fundamental human rights and survival not only of Ukraine, but also of the world as a whole. It also gives us grounds to conclude that it is necessary to introduce changes in international law and consolidate the world community in protecting democratic countries from aggressor countries that actually implement the policy of genocide of entire peoples and encroach not only on the territory of sovereign states, life and freedom of people, but also destroy the basic democratic values that have been built up for centuries.

While preparing the above material, analysing a number of scientific publications and the legal framework of both national legislation and international law, we can note in conclusion that when giving illegal orders, the leadership of the aggressor state infringed not only the right to life of the Ukrainian people, but also the security of mankind as a whole.

References:

1. Antonio Guterres Twitter. URL: <https://twitter.com/antonioguterres/status/1514375125226991626>
2. Constitution of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вп#Text>
3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/cescr.pdf>
4. James F. Smith. Are we entering another Cold War? Probably not—but it could be even worse. 8 March 2022 URL: <https://www.hks.harvard.edu/faculty-research/policy-topics/international-relations-security/are-we-entering-another-cold-war>
5. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf>
6. U.S. Department of agriculture URL: <https://fas.usda.gov/data/ukraine-grain-and-feed-update-18>
7. World Food Summit (13-17/11/1996; Rome, Italy). URL: <https://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>
8. World economic Forum. The war in Ukraine is pushing countries short on food to famine. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/06/war-ukraine-global-food-insecurity-rising>

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК ТА ІНШИХ ОБ'ЄКТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Похиленко Ірина Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент юридичного факультету, Київський
національний університет будівництва і архітектури*

Стаття 54 Конституції України передбачає, що держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами. Говорячи про Загальну декларацію прав людини, слід відмітити положення статті 27, де передбачено, що кожен має право вільно брати участь у культурному житті своєї спільноти, користуватися здобутками мистецтва та науковими досягненнями.

Окупація Криму, конфлікт на Сході України, який з 24 лютого 2022 року переріс у повномасштабну військову агресію Російської Федерації проти України породили багато проблем, пов'язаних з викраденням, привласненням та руйнуванням культурної спадщини.

Важко оцінити масштаби руйнувань від військової агресії Російської Федерації, тому позитивним є рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО щодо внесення центра міста-порту Одеса до Списку Всесвітньої спадщини під загрозою.

Це стало можливим, оскільки Україна за підтримки міжнародних партнерів підготувала у стислі терміни номінацію, адже нагальною потребою є збереження й охорона цього південного українського міста як видатного об'єкта культурної спадщини.

Розвиток Одеси як портового міста сягає 15-го століття. Відтоді й до 18-го століття включно воно було відоме як Хаджибей, із фортецею та гаванню. Завдяки порту місто стало феноменом культурного розмаїття та міжкультурного діалогу. В часи існування Російської імперії просувалося твердження про те, що місто засноване указом імператриці Єкатеріни II у 1794 році. Однак рескриптом імператриці була лише підтримана ініціатива переоблаштування порту Хаджибей. Місто процвітало завдяки торгівлі та активній багатонаціональній спільноті мешканців.

Як зазначає Міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко [1], досє було підготовлено Одеською міською радою, МКІП у партнерстві з міжнародними експертами, узгоджено з українськими фахівцями та істориками, зокрема, Українським національним комітетом ICOMOS та Українським інститутом національної пам'яті, та передано у встановленому порядку на розгляд Комітету ЮНЕСКО.

Україна не є членом Комітету Всесвітньої спадщини і не мала безпосереднього впливу на процеси ухвалення ним рішень. Тому сам факт скликання позачергової сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, який не збирався півтора року, з розгляду безперечно й інших важливих питань — це й велика заслуга українських дипломатів, нашого постійного представництва України при ЮНЕСКО. Засідання Комітету всесвітньої спадщини відбулося саме у Парижі, а не в російській Казані, як планувалося раніше, й дипломатичним шляхом було усунуто росіянина — очільника Комітету, що, безперечно, є ще однією перемогою.

Завдяки спільним зусиллям Одеса вже перебуває під блакитним щитом захисту ЮНЕСКО. Включення до Списку всесвітньої спадщини під загрозою відкриває доступ до екстрених механізмів міжнародної допомоги як технічної, так і фінансової, для посилення захисту об'єктів, зокрема під час війни, і сприяння їх відновленню. Отже, новий статус Одеси дає додаткові аргументи у політичній боротьбі проти Росії, бо сьогодні під загрозою знищення перебуває не просто прекрасне українське місто, а об'єкт всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО, а руйнація такого об'єкта — військовий злочин. І в разі руйнування на країну-агресорку накладаються зобов'язання — все відновити, незалежно від того, погодиться вона на репарації після нашої перемоги чи ні.

Проте, є в забезпеченні державою збереження історичних пам'яток та інших об'єктів й недоліки, і винна тут не рашистська армія, мова йде Палац-фортецю графів Телекі. Це унікальний палац-фортеця в бароковому стилі, побудований у 1712—1798 роках графами Телекі, пам'ятка архітектури національного значення (№ 1122) XVIII століття, знаходиться, судячи з відео [2] у плачевному стані. Схожа ситуація і з Палацом Перені [3], розташований у південно-східній частині міста Виноградова (Закарпатська область), пам'ятка архітектури національного значення (№ 176). На превеликий жаль, занепад багатьох пам'яток можна спостерігати по всій території України, тому надзвичайно важливе постійне вдосконалення нормативного регулювання в цій сфері.

Так, останнім часом набув розголосу проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності №5655. Цей законопроект безпосередньо вплине на стан того, за що українці самовіддано борються на всіх фронтах – традиції, історія й спадщина, а отже – наша ідентичність.

Перед голосуванням Асоціація міст України (АМУ) виступила категорично проти законопроекту №5655 про зміну системи містобудування. Голови українських міст, сіл і селищ впевнені, що закон «веде до монополізації будівельного ринку, позбавить громадськість та місцеву владу можливості впливати на незаконні забудови, призведе до відшкодування самовільним забудовникам з місцевого бюджету, порушить права власників земельних ділянок та знищить досягнення децентралізації». Заяву АМУ підписали близько 40 мерів українських міст. В тому числі мер Києва Віталій Кличко (голова АМУ), мер Львова Андрій Садовий, мер Хмельницького Олександр Симчишин, мер Чернігова Владислав Атрошенко, мер Тернополя Віталій Надал, мер Рівного Олександр Третяк, мер Вінниці Сергій Моргунов, мер Житомира Сергій Сухомлин та інші[4].

Свої зауваження також висловило Міністерства культури та інформаційної політики України (далі - МКІП) [5]. МКІП розглядає культурну спадщину не тільки як базовий елемент української ідентичності, але також як елемент національної безпеки. Міністерство культури та інформаційної політики України підтримує цифровізацію процедур, впровадження прозорих механізмів регулювання у сфері містобудування й інші реформи, про які йдеться у законопроекті. Але успішність та якість реформ у цій сфері залежить від деталей. Так, законопроектом №5655 пропонується серйозне втручання в роботу органів охорони культурної спадщини. Фактично їхні повноваження у багатьох аспектах нівелюються. Також законопроектом зберігається принцип погодження проєктів нового будівництва та реконструкції лише для об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та їхніх буферних зон. Але це не буде поширюватися, наприклад, на забудову зон охорони тисяч пам'яток в Україні, а особливо – історичних центрів міст та територій традиційної забудови, стає ставить їх під загрозу.

Слід відмітити, що Міністерство розвитку громад та територій України запустило інтернет-портал [6], присвячений законопроекту №5655 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності".

Також на сайті президента зареєстрована петиція із закликом заборонити законопроект N5655. Петиція набрала вже понад 42 тисячі голосів із необхідних 25 тисяч [7]. На даному етапі Закон направлено на підпис Президенту.

Зрозуміло, що ця робота не вичерпує всіх аспектів аналізу концептуальних засад забезпечення державою збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, оскільки війна не завершена і збори доказів військової агресією Російської Федерації тривають. Але сподіваюсь, що сама постановка відповідної проблеми дозволить привернути увагу до цієї проблематики.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко О. Ще одна поразка неоімперії «кривих люстерок» URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/odesa-teper-pid-zahistom-yunesko-ministr-kulturi-rozpoviv-yak-prograla-rosiya-novini-ukrajini-50300780.html> Дата звернення: 02.02.2023
2. Україна. Довге. URL: https://youtu.be/_sUort60VI8 Дата звернення: 02.02.2023 р.
3. Україна. Виноградів. URL: https://youtu.be/_OFDW4B_5XQ Дата звернення: 02.02.2023 р.
4. "Містобудівна реформа" (проект 5655) позбавить громадськість та місцеву владу можливості впливати на незаконні забудови, – АМУ URL: https://lb.ua/news/2022/12/13/538955_mistobudivna_reforma_proiekt.html Дата звернення: 02.02.2023 р.
5. МКІП наполягає на врахуванні зауважень до законопроекту №5655, інакше він може призвести до знищення української культурної спадщини URL: https://mkip.gov.ua/news/8164.html?fbclid=IwAR0T93DXsf6uvdL_7Ph023F49Q8DxPFE_Wi75wasPLNvFdBSPShINCMuiBI Дата звернення: 02.02.2023 р.
6. Реформа містобудування. Цифровізація. Антикорупція. Дерегуляція. URL: <https://pro5655.gov.ua/ua/home.html> Дата звернення: 02.02.2023 р.

7. Накласти вето на законопроект N5655 - котрий призведе до хаотичної забудови міст та знищення історичних пам'яток великими забудовниками. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/173046>Дата звернення: 02.02.2023 р.

ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕВИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ ЯК ПРАВОВА ТРАДИЦІЯ ТА ОСНОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Білоричський Геннадій Олександрович

кандидат юридичних наук, помічник Головного Рабина України, завідувач відділу прав людини, Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи (місто Київ)

Людиноцентризм як ідеологія сучасного державотворення лежить в основі розвитку суспільства та правової системи кожної країни, визначає особливості функціонування сучасної держави, найчастіше пов'язується винятково із західною традицією права, натомість із східною традицією права найчастіше ототожнюють різноманітні соціоцентричні варіанти філософствування та ідеології прав людини (в основі яких лежать домінуючі колективістські цінності й настанови). Фактично мова йде про застосування бінарної опозиції розмежування двох правових традицій, що диференціюються залежно від цивілізаційного розламу за лінією «Європа (умовний «Захід») – не-Європа (умовний «Схід»)». Найголовнішим є те, що лінія такого розлому проводиться за принципом бінарної контрастності або протиставлення набору одних цінностей, що нібито лежать в основі однієї цивілізаційної традиції, іншому наборові цінностей.

З історико-правового боку, не можна не відзначити різні форми взаємодії західної та східної традицій права, що наклали фундаментальний відбиток на сутності та змісті еволюції філософії людиноцентризму. Як засвідчує аналіз відповідного досвіду, такі взаємодії були властиві антагоністичні та неантагоністичні форми взаємодії, діалог у формі суперництва та взаємозбагачення. Тривалий час мало місце домінування західної правової традиції людиноцентризму (XVIII – перша половина XX ст.), яка прагнула відтіснити на периферію східну традицію (що було особливо помітним в умовах існування світової системи колоніалізму наприкінці XIX – у першій половині XX ст.), підпорядкувати її, а в ідеалі – довести її інтелектуальну неспроможність у сфері інтелектуального обґрунтування людиноцентризму як нібито суто західної, а відтак – неуніверсальної філософської концепції.

Натомість в умовах глобалізованої цивілізації пріоритету набуває інше ставлення до напрямів та перспектив взаємодії західної і східної правових традицій. В його основі – діалог і взаємозбагачення, певна взаємодоповнюваність східного і західного типів філософствування та філософсько-правового осмислення феномену людиноцентризму, опрацювання неконкурентних форм взаємодії правових систем у захисті прав і свобод особистості як ключової суспільної цінності різних країн і народів з урахуванням власного історичного досвіду, особливостей історичної спадщини, різного впливу релігійних та секулярних чинників розвитку людиноцентричної парадигми.

У різних традиціях, які репрезентують нині людиноцентризм, духовний світ людини суттєво по-різному об'єктивується у правових нормах, цінностях та інститутах тощо, переоцінюються засади раціональної поведінки людини та співвідношення раціонального й ірраціонального досвіду, розкриваються нові обрії для тлумачення модусів «людини у праві». Такі процеси відбуваються на тлі фундаментальної модернізації обох правових макротрадицій: східна традиція стрімко імплементує західно-європейські та американські правові цінності, тобто озахіднюється, зберігаючи, тим не менше, свою ментальну й світоглядну основу, а західна традиція суттєво урізноманітнює палітру поглядів на людиноцентризм за рахунок звернених до фундаментального

духовного досвіду практик східного філософствування, які так само активно запозичуються й переосмислюються західною теоретичною думкою.

Ключовою ідеєю багатьох сучасних досліджень людиноцентризму у праві є теза про те, що сутність права обумовлена природою людини, її потребою до самовизначення та свободи, яка виражається в людських правах і свободах[1]. Адже саме в ідеології людиноцентризму що робиться наголос на самовираження особистості, зміцненні активності й незалежності кожного з тим, що свобода та особиста незалежність кожного переносяться в усі сфери життя. Поширення ж цінностей людиноцентризму змушує домагатися створення інституційних рамок, в яких його ідеї, принципи й цінності якнайкраще втілювалися б у житті. Урешті, йдеться і про надання людям юридичних можливостей, ґрунтованих на їхніх правах, діяти у відповідності із самостійним вибором. Тож ключового значення набуває саме наголос на самостійності вибору людей у будь-якій сфері їхньої життєдіяльності[2]. Разом з тим, такий підхід вимагає ґрунтовного та послідовного правового закріплення в інституційних рамках, прийнятних для суспільства, і таких, що здатні максимально сприяти розкриттю свободи кожної людини.

Мова йде про захист, посилення можливостей реалізації громадянами своєї свободи через створений для цього механізм державної влади. З огляду на це, дедалі частіше висувуються вимоги забезпечення послідовного та поступального розвитку людиноцентризму у правовій доктрині та втілення його ідейних положень (цінностей, ідей, настанов) у положеннях (нормах, приписах) національного та міжнародного права[3]. Пріоритетне значення в контексті виборчого права набуває втілення настанов людиноцентризму в ідеологію та доктрину цього права як комплексного феномену, покликаного якнайперше гарантувати реалізованість, практичну здійсненність фундаментальних людських прав.

Такий підхід у повній мірі застосовуваний і у час війни, коли певні права і свобод людини і громадянина можуть бути обмежені, однак право на життя, право на судовий захист обмеженню не підлягають. Механізм судового захисту прав і свобод людини і громадянина продовжує працювати і в умовах надзвичайного стану, і в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Крусян А.В. Судове адміністративне процесуальне право України : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право у галузі знань 08 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. С. 68.

2. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия : Последовательность человеческого развития / пер. с англ М. Коробочкин. Москва : Новое издательство, 2011. С. 223.

3. Білоус О.В. Ефективність права у світлі концепції людиноцентризму. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2018. № 34. С. С. 12.

ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ВІРУЮЧИХ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Давиденко Микола Олександрович

кандидат юридичних наук, Національна академія служби безпеки України

Стабільне функціонування внутрішньополітичної безпеки держави у сфері міжконфесійних відносин є одним із основних елементів надійного захисту національної безпеки. На сьогодні, в умовах широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, спрямованої у тому числі на знищення національної релігійної ідентичності та духовності української нації, порушення конституційних прав віруючих різних релігійних громад загалом, одним із пріоритетних напрямів захисту суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки України має стати формування надійних механізмів захисту

релігійного середовища України та прав і свобод віруючих від деструктивного впливу релігійних організацій (зокрема російської православної церкви (далі – рпц)) та спецслужб рф.

На сьогодні в нашій державі поруч із зовнішніми загрозами вбачаються внутрішні проблеми у релігійному середовищі. Мова йде про складний міжконфесійний діалог між Українською православною церквою (далі – УПЦ) та Православною церквою України (далі – ПЦУ). Річ у тім, що УПЦ донедавна наголошувала на канонічній єдності із московським патріархатом, який у 1992 році надав цій церкві відносно «широку автономію» в церковних справах, але зберіг значний ідеологічний вплив на УПЦ. Так, рпц ще до подій 2014 року систематично впроваджувала свої наративи та ідеологію «русского мира» у діяльність Української православної церкви та інших релігійних громад.

А з 2014 року російська агресія поєднала у собі викрадення, конфіскацію церковного майна, залякування тортурами та вбивствами, катування віруючих та священників різних конфесій та церков (на той час Української православної церкви Київського патріархату та Української автокефальної православної церкви, Української греко-католицької церкви, низки євангельських протестантських церков: адвентистів, баптистів, п'ятидесятників, Свідків Іегови, представників Церкви Ісуса Христа святих останніх днів тощо) [1,2].

Стосовно ж Православної церкви України, то з 2022 року на тимчасово окупованих територіях російською владою почалося її систематичне переслідування під егідою «неонацистської секти», «екстремістської організації» та звинуваченні священників цієї церкви у різних кримінальних правопорушеннях [1].

Результатом таких дій було припинення функціонування вищезазначених релігійних громад на тимчасово окупованих росією територіях АР Крим, Донецької та Луганської областей. Віруючі цих громад мали перейти у «підпілля», здійснювати молитовно-обрядову таємно, тобто про забезпечення права на свободу світогляду та віросповідання взагалі не йшлося.

В умовах повномасштабної збройної агресії з 2022 року, українське православ'я, здавалося, мало б консолідуватися проти зовнішнього ворога, але в нинішніх умовах непомітно чітких об'єднавчих зрушень у відносинах УПЦ та ПЦУ, з іншого боку – в окремих областях спалахують міжконфесійні конфлікти [3]. Водночас, як на тимчасово окупованих територіях так і на теренах України окремі священники УПЦ займаються антиукраїнською діяльністю [4].

Крім того, криза у релігійному середовищі України поглиблюється через низку правових колізій та неузгодженостей між Конституцією України та Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації». Насамперед, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» має бути приведений у відповідність до Конституції України, зокрема у ньому повинна гарантуватися кожному (а не лише громадянам України як вбачається зі змісту) свобода світогляду і віросповідання. Окрім того, варто вести мову не про свободу совісті, як це подано у відповідному Законі, а про свободу світогляду і віросповідання як зазначено у Конституції.

Крім того, у Конституції України (ст.35) закріплено важливий принцип, згідно з яким “жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова”. Цей принцип має бути аналогічно відображений і в Законі України “Про свободу совісті та релігійні організації” [5].

Таким чином, цілеспрямоване порушення права на свободу світогляду і віросповідання, переслідування представників низки релігійних організацій, фізичне їх знищення призводить до гуманітарної кризи на тимчасово окупованих територіях та є прикладом порушення росією не тільки законодавства України, а й норм міжнародного гуманітарного права.

На наш погляд, в сучасних умовах збройної агресії варто акцентувати увагу не лише представників українських і міжнародних правозахисних організацій,

правоохоронних органів України щодо документування випадків порушення права на свободу світогляду і віросповідання, інших злочинів РФ проти релігійної свободи віруючих в Україні, з метою притягнення її до відповідальності, але і сформувані надійні механізми стабільного розвитку релігійного середовища всередині країни. Мова йде про усунення законодавчих колізій та прогалин у нормативних актах, вироблення дорожньої карти об'єднання православних громад України, попередження розпалювання міжконфесійної ворожнечі тощо.

Список використаних джерел:

1. Черенков М. Виклик релігійній свободі та духовно-конфесійному плюралізму України: ідеологія та терор «руського міра» . Схід. 2015. №2. С. 30-34. URL: gov.ua/UJRN/Skhid_2015_2_6. (дата звернення 15.02.2023)
2.). Патріарх Кирило благословив війська РФ на війну. Як це сталося, URL: bbc.com/ukrainian/news-60720034 (дата звернення 20.02.2023).
3. Геть від МП: динаміка переходів громад від УПЦ МП ДО ПЦУ. URL: ua/get-vid-mp-dinamika-perehodiv-gromad-vid-upc-mp-do-pcu_n129108 (дата звернення 11.02.2023)
4. Священники УПЦ МП освячують російську зброю в Криму, «тому що це зброя правди». РІСУ. URL: ua/svyashcheniki-upc-mp-osvyachuyut-rosijsku-zbroyu-v-krimu (дата звернення 03.02.2023).
5. Конституція України. URL: <http://president.gov.ua> (дата звернення 21.02.2023).

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 49 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Доценко Олена Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет»

24 лютого 2022 року Російська Федерація вчинила військову агресію щодо України, що виразилася у повномасштабному збройному нападі та вторгненні на територію останньої, яке в перший же день призвело до численних людських втрат та серйозних порушень прав людини та норм міжнародного гуманітарного права. У свою чергу, 8 лютого 2022 року Комісаркою Ради Європи з прав людини Дунею Міятович було опубліковано «Меморандум про наслідки війни в Україні для прав людини», у якому окреслюються деякі моделі порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права, виявлені Комісаркою під час її роботи зі встановлення фактів та моніторингу, акцентується увага на особливо вразливих категоріях потерпілих осіб, а також розглядаються питання, пов'язані з притягненням до відповідальності за грубі порушення прав людини та міжнародні злочини [11].

Зокрема, у зазначеному документі наголошується й на тому, що велика кількість громадян України, у тому числі діти, з територій, які знаходяться під контролем РФ, або територій, на яких ведуться бойові дії, були примусово вивезені, або «евакуйовані» на ці території (бо в них не було іншого вибору), або були введені в оману чи переконані поїхати туди обіцянками допомоги або гуманітарної допомоги [11]. Українська влада оцінює загальну кількість таких осіб у понад 1,2 млн осіб станом на початок червня 2022 року [10], а за оцінками УВКБ ООН – близько 1,6 млн мільйона осіб станом на початок липня 2022 року [12]. Отже, метою дослідження є характеристика порушень статті 49 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року в аспекті російської агресії щодо України 2022 року.

За інформацією, отриманою Комісаркою Ради Європи з прав людини, будучи переміщеними на територію РФ, громадян України надалі вивозили по різноманітним районам країни (наприклад, Нижегородський, Ростовський, Курський, Самарський регіони або райони, розташовані аж до самого східного Приморського краю РФ) [11].

Зокрема, такі випадки були зафіксовані на території Донецької та Луганської областей, наприклад, у місті Маріуполі, звідки окупаційна влада вивезла тисячі місцевих жителів на територію РФ, переважно жінок та дітей, які ховалися від бомбардувань у бомбосховищах [7].

Як зазначається у вищезгаданому «Меморандумі про наслідки війни в Україні для прав людини», українські громадяни та громадянки до 60 років, що були переміщені на непідконтрольні уряду України території України або на території РФ, були змушені проходити так званий процес «фільтрації», що передбачав фотографування, допит, особистий обшук та перевірку змісту мобільного телефону, відібрання відбитків пальців тощо [11]. Як зазначила Міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук, такі фільтраційні табори, наприклад, мали місце у Донецьку та Новоазовську, де українців «перевіряють, розділяючи на благонадійних та неблагонадійних. Це стосується навіть жінок та дітей» [6].

Як повідомляє Комісарка Ради Європи, частину громадян змушували підписувати викривальні документи або давати свідчення; частина була затримана і подальша їх доля невідома, що викликає занепокоєння щодо їх можливого їх насильницького зникнення або ув'язнення без можливості зв'язку з іншими людьми; деякі сім'ї були розділені (наприклад, примусове переміщення на територію окупованого Донецька дітей з Маріуполя без батьків) [9]; деяким особам не дозволяли продовжувати подорожувати, якщо вони не дали згоди на переселення в РФ [11]. Зокрема, що стосується мешканців Маріуполя, то частину громадян відправляли до віддалених міст на території РФ (Таганрог, Томськ, Ростов-на-Дону, Вороніж), при цьому перевіряли телефони, відбирали паспорти, а замість них видавали документи-розпорядження, що зобов'язували особу перебувати в певному місті, тобто фактично позбавляючи права залишити це місто протягом двох років із зобов'язанням працевлаштуватися на визначене місце роботи [3]. Також мають місце випадки примусового переміщення мешканців Гостомеля до Білорусі [4].

Як зазначає пані Міятович у Меморандумі, всі гуманітарні евакуації повинні бути добровільними, безпечними та передбачати попередню поінформованість про них та згоду осіб, яких евакуюють, щодо місця їх переміщення. Вона зауважує, що переміщення громадян України на територію РФ або підконтрольну їй територію України, носить примусовий характер та має ознаки такого міжнародного злочину як насильницьке переміщення населення [11]. Тобто зазначені вище діє є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, а саме статті 49 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, у якій зазначено, зокрема: «забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні» [2], а також статті 85 Протоколу I 1977 року до зазначеної Конвенції, зокрема ч. 4 п. а: «переміщення окупаючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі на порушення статті 49 Четвертої конвенції» [1].

Як зазначає експерт Центру міжнародного гуманітарного права і перехідного правосуддя Ю. Усманов, в контексті дій РФ на окупованих територіях України варто розрізняти поняття «депортація» та «насильницьке переміщення осіб», а саме: «Депортація – це переміщення з території однієї держави на територію іншої з перетинанням державного кордону. Насильницьке переміщення передбачає переміщення у межах території однієї держави». Тобто, слід погодитися, що коли мова йде про вивезення українців на території так званої «ЛДНР», то доцільно використовувати поняття «насильницьке переміщення осіб», а в разі їхнього вивезення на територію РФ – «депортація» [5].

Ч. 2 ст. 49 Конвенції передбачено виняток, що «окупаційна держава може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру» [2], проте слід погодитися із Головою правління Центру громадянських свобод О. Матвійчук, яка зазначає, що «такі переміщення здійснюються за межі окупованої території без військової необхідності. Людей відправляють до найвіддаленіших куточків РФ. До всього зафіксовано численні випадки, коли російські війська обстрілювали мешканців міст, із яких здійснювалися ці незаконні переміщення, коли люди намагалися виїхати у більш безпечні регіони на підконтрольній уряду території України» [5]. Подібної думки дотримується й *віце-президент Української асоціації міжнародного права Т. Короткий, зазначаючи, що* «російська сторона навмисно не створює умов для гуманітарних коридорів та евакуації українського цивільного населення в межах території України, вона штучно створює умови для порушення заборон, встановлених у Женевській конвенції та її додатковому протоколі. Умовами застосування єдиного винятку з цієї заборони є матеріальні причини, які, зважаючи на логістику переміщення населення, явно не можуть бути обґрунтуванням цих порушень» [3].

Також у вимозі про обов'язкове перебування українців в місцях депортації протягом певного періоду (2 роки, як зазначалося вище), вбачається й недотримання РФ положення ч. 2 ст. 49 Конвенції, що «особи, яких було евакуйовано в такий спосіб, повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території». Крім того, мають місце порушення норм і ч. 3, 4 ст. 49 зазначеної Конвенції з боку РФ, зокрема, в аспекті неповідомлення держави-покровительки про здійснені переміщення чи евакуацію, а також відсутності мінімальних гарантій безпеки та розлучення членів сім'ї тощо [2; 3].

Відповідно до ст. 7 Римського статуту, депортація та насильницьке переміщення населення є злочином проти людяності та визначається як насильницьке переміщення осіб, які зазнали виселення або іншим примусовим діям з району, в якому вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом, а ст. 8 відносить незаконну депортацію чи переміщення до воєнних злочинів [8].

Слід погодитися, що переміщення українців окупаційною владою РФ мало протиправний характер, зважаючи на неможливість обґрунтувати матеріальними причинами переміщення українських громадян на територію РФ та подальше переміщення цією територією; відсутність виконання гарантій щодо забезпечення переміщених осіб; порушення критерію «тимчасовості» евакуації, тобто переміщення має іншу мету, ніж гарантування безпеки; невиконання умов переміщення щодо гарантій поведінки з цими особами [3].

На сьогоднішній день правоохоронними органами України вже відкриті відповідні кримінальні провадження, в рамках яких, а також за сприянням ряду правозахисних організацій здійснюється документування порушень, зокрема, статті 49 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року для подальшої передачі до Міжнародного кримінального суду з метою притягнення до відповідальності вищого військового та політичного керівництва РФ за вчинення міжнародних злочинів. Важливим також є активна реакція світової спільноти на заклик Комісарки Ради Європи з прав людини Д. Міятович щодо підтримки будь-яких заходів та ініціатив, які сприятимуть якнайшвидшому поверненню в Україну всіх громадян України, які були переміщені на територію РФ чи підконтрольній їй території проти їх волі.

Список використаних джерел:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : Міжнародний документ від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (Дата звернення: 10.07.2022).

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Міжнародний документ від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (Дата звернення: 10.07.2022).

3. Короткий Т., Заворотько І. Чому так звана «евакуація» маріупольців до Росії є воєнним злочином. 22 березня 2022. Zmina : веб-сайт. URL: <https://zmina.info/columns/chomu-tak-zvana-evakuacziya-mariupolcziv-do-rosiyi-ye-voyennym-zlochynom/> (Дата звернення: 10.07.2022).

4. Окупувати території і вивезти людей до Білорусі та Росії: чому це воєнний злочин і хто за нього буде відповідати. 24.03.2022. Медійна ініціатива за права людини : веб-сайт. URL: <https://mipl.org.ua/okupuvati-teritori%D1%97-i-vivezti-lyudej-do-bilorusi-ta-rosi%D1%97-chomu-ce-voyennij-zlochyn-i-xto-za-nogo-bude-vidpovidati/> (Дата звернення: 10.07.2022).

5. Оприщенко А. Окупанти масово вивозять українців в Росію та «ЛДНР». Це депортація? Як допомогти постраждалим? Відповідаємо на головні питання. Заборона : веб-сайт. URL: <https://zaborona.com/okupanty-masovo-vyvozyat-ukrayincziv-v-rosiyu-ta-ldnr-cze-deportacziya/> (Дата звернення: 10.07.2022).

6. Примусова евакуація Росією маріупольців – злочини проти цивільного населення, – Ірина Верещук. 24 березня 2022 року. Урядовий портал – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/primusova-evakuaciya-rosiyeyu-mariupolciv-zlochyn-proti-civilnogo-naselennya-irina-vereshchuk> (Дата звернення: 10.07.2022).

7. Примусове переміщення громадян України: чи правомірні дії окупаційної влади та як діяти якщо таке порушення мало місце? Українська Гельсінська спілка з прав людини : веб-сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/primusove-peremishchennia-hromadian-ukrainy-chy-pravomirni-dii-okupatsiynoi-vlady-ta-iaak-diiaty-iaakshcho-take-porushennia-malo-mistse/> (Дата звернення: 10.07.2022).

8. Римський статут міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (Дата звернення: 10.07.2022).

9. У лікарні окупованого Донецька перебувають діти з Маріуполя без батьків – очевидці. 26.03.2022. Укрінформ – Мультимедійна платформа іномовлення України : веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3440844-u-likarni-okupovanogo-donecka-perebuvaui-diti-z-mariupola-bez-batkiv-ocevidci.html> (Дата звернення: 10.07.2022).

10. Deutsch A., Van den Berg S. Exclusive: Ukraine probes deportation of children to Russia as possible genocide. Reuters : web-site. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/exclusive-ukraine-investigates-deportation-children-russia-possible-genocide-2022-06-03/> (Last Accessed: 10.07.2022).

11. Memorandum on the human rights consequences of the war in Ukraine. Strasbourg, 8 July 2022. CommDH(2022)18. Original version. URL: <https://rm.coe.int/memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine/1680a72bd4> (Last Accessed: 10.07.2022).

12. Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location?secret=unhcrrestricted> (Last Accessed: 10.07.2022).

ВИБОРЧЕ І РЕФЕРЕНДНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НОВІ ВИКЛИКИ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Камінська Наталія Василівна
доктор юридичних наук, професор

Реалії сьогодення в Україні демонструють динамічний розвиток суспільних відносин, зокрема, продовження реформ організації та функціонування системи органів

державної влади та місцевого самоврядування, у тому числі на шляху до вступу України до Європейського Союзу, поряд з дією правового режиму воєнного стану, з огляду на триваючу військову агресію росії проти України з 2014 року, повномасштабне вторгнення на територію України 2022 року. Це супроводжується активізацією законодавчого регулювання на національному рівні, а також доктринальних досліджень вітчизняних учених.

Наприклад, з впровадженням правового режиму воєнного стану законодавчі ініціативи парламенту України були сконцентровані переважно у таких напрямках: обороноздатність країни; економічний блок; застосування спеціальних механізмів застосування різних обмежувальних заходів (санкцій); соціальний блок; покарання колаборантів, диверсантів, мародерів, а також активізувалась міжнародна діяльність Верховної Ради України, міжпарламентська взаємодія за її участю тощо. За таких складних обставин, на наше переконання, одним з першочергових завдань є координація діяльності усіх органів публічної влади, забезпечення належного виконання покладених на них завдань, функцій [1-2].

Поряд з цим, правовий режим воєнного стану передбачає обмеження ряду прав і свобод людини і громадян (ст. 64 Конституції), зокрема й у сфері забезпечення народного волевиявлення. Слід підкреслити, що за Законом України «Про правовий режим воєнного стану» в умовах воєнного стану забороняються проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради АР Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів (ст. 19). Водночас, на підставі Виборчого кодексу України в разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності указом Президента України (ст. 20). Тому з огляду на дію імперативних норм Конституції України, Виборчого кодексу України та Закону "Про правовий режим воєнного стану" було припинено розпочаті виборчі процеси з 24 лютого 2022 року. Йдеться про проміжні вибори народного депутата України та позачергові місцеві вибори в регіонах України [3].

Позитивним є оперативне належне реагування уповноважених владних інституцій на сучасні виклики. Наприклад, Центральною виборчою комісією (ЦВК) було прийнято низку постанов задля захисту виборчих прав громадян. Так, варто відзначити постанови "Про тимчасове припинення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи "Державний реєстр виборців» на час дії воєнного стану" (24.02.2022 № 61); "Про деякі питання ініціювання проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні" (24.02.2022 № 60); "Про деякі питання діяльності територіальних виборчих комісій, що здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів, у період дії воєнного стану" (4.04.2022 № 67); "Про неприпустимість організації підготовки та проведення на тимчасово окупованих територіях України псевдореферендумів" (15.07.2022 № 82); "Про нікчемність псевдореферендумів на тимчасово окупованих територіях України" (27.09.2022 № 101) та ін.

Погоджуємось, що запровадження таких гарантій законності під час дії воєнного стану є елементом захисту та охорони розвитку демократії в Україні, оскільки в умовах дії правового режиму воєнного стану, збройної агресії Росії на території України не може бути забезпечено та гарантовано державою дотримання загальноновизнаних стандартів виборчого процесу та процесу референдуму, а легітимність виборчого процесу може бути поставлена під сумнів тощо [3-4].

З прийняттям Виборчого кодексу України, що сприяло у тому числі виконанню Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 2014 року, постали завдання щодо забезпечення належної його реалізації. При

цьому необхідним є врахування положень, принципів і завдань інших документів, зокрема, Цілей сталого розвитку «Порядку денного 2030» (у даному контексті становлять інтерес, насамперед, ціль 5 «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат»; ціль 16 «Сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях»; ціль 17 «Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку». [5-6]. Поряд з цим, Річними національними програмами під егідою Комісії Україна–НАТО також передбачено ряд ініціатив, спрямованих на розвиток виборчого права. Йдеться про забезпечення доброчесності політичних партій, удосконалення системи контролю за діяльністю політичних партій та проведенням виборчих кампаній, а також невідворотності покарання за кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян та притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення, що впливають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення; впровадження електронних сервісів на допомогу суб'єктам виборчого процесу тощо.

На наш погляд, невідкладним є внесення змін і доповнень у виборче законодавство України, з урахуванням викликів сьогодення. Проте вищезазначені виклики і завдання зумовлюють, насамперед, ґрунтовні наукові дослідження задля належного обґрунтування та формулювання виважених і реальних пропозицій, висновків і рекомендацій як у сфері виборчого і референдного права, так і в багатьох інших сферах правового регулювання суспільних відносин. Доцільним є проведення широкоформатних обговорень із залученням національних і міжнародних експертів, громадськості, представників різних владних органів. Видається, що першочерговими у даному напрямі є дослідження природи і сутності європейських виборчих стандартів, механізмів їх реалізації, забезпеченню гендерної рівності у виборчому і референдному процесі, регламентація взаємодії змі із суб'єктами виборчого і референдного процесу, механізму організації і проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану, розробка ефективних інструментів протидії і попередження маніпуляцій виборами і референдумами, встановлення відповідальності за такі діяння, збільшення актів «жорсткого права», поряд з актами «м'якого права» у даній сфері.

Вкрай важливою є підтримка освіти і науки в Україні, освітніх закладів і наукових установ, молодих і досвідчених дослідників, інтелектуальний потенціал яких сприятиме підтримці демократичних процесів в Україні, повоєнному миробудівництву і відновленню територіальної цілісності України, євроатлантичній інтеграції, протидії корупції та іншим ризикам, забезпеченню національної ідентичності та єдності.

Список використаних джерел

1. Камінська Н., Шаптала Н. Особливості функціонування органів державної влади України в умовах воєнного стану. Фінанси, економіка, право vs війна : збірник тез Міжнародного конгресу (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.). Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 793-798.

2. Камінська Н.В. Роль Верховної Ради України в умовах воєнного стану. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану : збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 65-67.

3. Кармаза О.О. Засади забезпечення народного волевиявлення в умовах дії правового режиму воєнного стану на території України та після його припинення. Освіта та наука в умовах війни: конституційно-правові стандарти та сучасні українські реалії: матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 22 вересня 2022 р. Ужг., 2022. С. 75-80.

4. Kaminska N. Development of European electoral and referendum law . ScienceRise: Juridical Science, 2022, № 3(21). С. 4–9. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.265570>

5. Резолюція ГА ООН 25 вересня 2015 року «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

6. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

7. Шаптала Н., Камінська Н. Державна політика України з питань тимчасово окупованих територій: проблеми концептуалізації у сучасному науковому дискурсі Філософські та методологічні проблеми права. 2022. №1. С.57-69. <https://doi.org/10.33270/01222302.57>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ СУДДІ

Корольова Вікторія

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Університет економіки та права «КРОК»

Питання формування професійної правосвідомості судді набувають особливої актуальності, оскільки важливою складовою реалізації Україною євроінтеграційних прагнень є реформування судової системи, особливо в контексті створення незалежної судової гілки влади та подолання корупції в самій системі правосуддя.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну 2022 року змінила життя всіх та завдає величезних збитків як державі, так і цивільному населенню. У часи війни судді мають найважчі випробування, оскільки повинні максимально захищати демократію, права людини, що є значно складніше, ніж у мирний час.

Усвідомлення кожним індивідом та усім суспільством в цілому того факту, що лише право та закон здатні забезпечити належну організацію державного та суспільного життя – запорука створення та функціонування демократичної правової держави.

У цивілізованому суспільстві вирішення більшості соціальних конфліктів здійснюється у формі судового спору, за результатами якого незалежний і об'єктивний суддя виносить вердикт на користь однієї із сторін. Одну із найголовніших ролей у здійсненні правосуддя відіграє професійна правосвідомість суддів.

Професійна правосвідомість є специфічним різновидом правової свідомості, що є властивою кожній особі.

Правосвідомість є формою суспільної свідомості, виражається її психічними станами, має своїх суб'єктів, виражає ставлення до права, характеризується усвідомленням його цінності та є ідейним джерелом формування останнього.

Останнім часом поділ правосвідомості на види відбувається в залежності від професійної діяльності її носіїв, при чому, особлива увага приділяється професіям, які пов'язані з юридичною діяльністю.

Так, А.І. Луцький зазначає, що правосвідомість юристів є специфічним психолого-правовим утворенням, що передбачає системність та комплексність одержання, використання, поширення і зберігання у правовому полі інформації та характеризує ставлення правника до правової дійсності і встановлення об'єктивної істини [1, с. 59].

Зазначимо також, що професійна правосвідомість притаманна не лише юристам, але й іншим особам, професійна діяльність яких перебуває в межах правового поля, зокрема, представники бізнесу, приватні підприємці та ін.

Професійна правосвідомість суддів є формою суспільної свідомості, яка визначає ставлення суддів до права та включає в себе сукупність правових ідей, теорій, концепцій, правову поведінку суддів, а також правові почуття щодо виконання ними своїх професійних обов'язків щодо здійснення судочинства.

На думку Ю.М. Грошевого професійна правосвідомість судді включає в себе систему правових ідей, що виражають інтереси суспільства в сфері правосуддя, а також систему власних правових поглядів і переконань, оцінок про справедливість або несправедливість правових норм, ефективність правового регулювання відповідність правових приписів характеру суспільних, які ця норма регулює [2, с.250].

Тобто, фактично професійна правосвідомість судді визначається рівнем його правових знань та морально-етичними якостями.

Отже, саме в правовій свідомості відбиваються і знання і досвід судді і морально-етична спрямованість його особистості.

У структурі правосвідомості судді варто виділити такі елементи: правову психологію, правову ідеологію та правову поведінку судді.

Правова психологія як структурний компонент професійної правосвідомості судді охоплює емоційні елементи правосвідомості, що відображають моральні, естетичні, релігійні, містичні уявлення про правові явища.

Правова ідеологія є сукупністю ідейних концепцій, думок, переконань про право і його розвиток, відображає суб'єктивне ставлення судді до чинного законодавства та відповідає за формування правових цінностей і установок.

На нашу думку, до складу структури правової ідеології як елементу професійної правосвідомості судді належать наступні елементи:

- поняття і уявлення про право і правові явища;
- юридичні ідеї, категорії, націлені на розкриття сутності законів розвитку правового життя;
- теорії і вчення, що характеризують розвиток правової системи;
- погляди світоглядного характеру, панівні юридичні доктрини.

Відмінність правової ідеології від правової психології як елементів правосвідомості судді полягає у тому, що якщо остання має переважно емоційний характер, складається стихійно, переважно на основі повсякденного побутового досвіду судді, то правова ідеологія у процесі пізнання права прагне дійти до виявлення його сутності, змісту, визначити існуючі закономірності і зв'язки, а відтак, подати ці знання у вигляді певної догми. Вона складається на основі наукових досліджень, вивчення юридичної літератури.

Правова поведінка судді – це та частина його правової свідомості, що безпосередньо пов'язана з втіленням норм права в життя і знаходить свій прояв у судовій та позасудовій діяльності судді.

Правосвідомість судді за своєю природою є суб'єктивним відображенням об'єктивно існуючої соціальної дійсності та неминучим чином знаходиться під впливом того, що воно рефлексує, тобто знаходиться під впливом певних процесів і факторів, що мають правовий характер.

Ця особливість професійної правосвідомості судів як суб'єкта, наділеного владними повноваженнями і покладається в основу проблеми, що існувала у всі часи і залишається актуальною і дотепер - проблеми довільної інтерпретації правових приписів судьями. Адже очевидно, що, оскільки процес правозастосування, будучи неминучим чином пов'язаний з тією чи іншою формою реалізації суб'єктивної волі самого судді, може бути суттєвим чином ним детермінований або навіть знівельований до рівня свавілля, що не має, по суті, нічого спільного з правом. Ця обставина призводить до виникнення власної непогрішності при вирішенні професійних питань.

Список використаних джерел:

1. Луцький А.І. Правосвідомість юриста як об'єктивне відображення чинної правової ідеології / Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. № 2, 2014. С. 50-60.
2. Грошевий Ю. М. Професійна правосвідомість судді та правоздатність рішень суду: кримінально-процесуальний аспект / Університетські наукові записки. 2005. №4 (16). С. 248-255.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Макушев Петро Васильович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права, Університет митної справи та фінансів

Діяльність митного органу залежить від багатьох факторів, серед яких надзвичайно важливими є організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу цих органів. Їх можна розглядати і як певні гарантії ефективної діяльності, виконання завдань і функцій митних органів. Вважаємо можливим визначити наступні ознаки організаційних форм діяльності митних органів: мають допоміжний характер відносно правових форм діяльності митних органів; забезпечують практичну реалізацію завдань і функцій митних органів; здійснюються виключно з використанням посадовими особами митних органів своїх організаційних повноважень; є відносно самостійними та універсальними; спрямовані на забезпечення ефективної діяльності митних органів; їх використання не спричиняє настання відповідних правових наслідків; спрямовані на забезпечення покращення діяльності митних органів.

Своєрідність форм реалізації правового статусу митних органів полягає в тому, що вони регламентуються нормами різних галузей права - адміністративного, фінансового, податкового тощо. Практична реалізація повноважень митних органів передбачає здійснення ними управлінської діяльності, яка відбувається в основному в правових формах - правотворчій і правозастосовній, а також в організаційних, зокрема проведенні митними органами нарад, інструктажів, семінарів, інформуванні та консультуванні з питань державної митної справи, аналітичній діяльності, прогнозуванні, плануванні тощо. Отже, серед форм реалізації правового статусу митних органів необхідно розрізнити правову (ухвалення нормативних та індивідуальних правових актів, укладання адміністративних договорів у галузі митної справи) та організаційну (аналітична робота, проведення нарад, консультування, інформування, розгляд звернень громадян тощо) форми.

Існування України як незалежної, демократичної, правової держави зумовив активну участь громадян у суспільному житті, контроль громадськості за діяльністю органів державної влади, здійсненням державної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства та держави. З огляду на це, сьогодні дуже важливою організаційною формою діяльності митних органів є розгляд звернень громадян, які є важливим засобом реалізації громадянами своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів. Така діяльність є показником демократичності та соціальної спрямованості держави, ставлення до людини як до найвищої соціальної цінності. Конституцією України визначено, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40).

Головними формами роз'яснювальної роботи серед населення є: проведення лекцій, семінарів, конференцій; публікація повідомлень у засобах масової інформації з питань здійснення митної справи; розміщення матеріалів, що стосуються державної митної політики, у мережі Інтернет, на офіційному сайті Державної фіскальної служби України, а також на неофіційних сайтах; організація зустрічей населення з представниками митних органів. Суттєвим напрямком роз'яснювальної роботи є проведення посадовими особами митних органів відповідних заходів серед осіб, які навчаються у вищих і професійно-технічних навчальних закладах [1, с. 26]. Основними

формами роз'яснювальної роботи серед цієї категорії населення є: проведення науково-комунікативних заходів щодо здійснення державної митної політики; організація систематичних зустрічей студентів із працівниками митних органів [2, с. 98]; вивчення діяльності митних органів зарубіжних країн та можливості запровадження зарубіжного досвіду митного регулювання в діяльність митних органів України.

Вивчаючи організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу митних органів, на нашу думку, варто акцентувати увагу на важливості здійснення ними аналітичної роботи. Аналітична робота є надзвичайно важливою в діяльності митних органів у процесі здійснення митного контролю, який є одним з основних засобів здійснення державної митної справи, зокрема при застосуванні системи управління ризиками [3, с. 41], без чого неможливо реалізувати принцип вибірконості митного контролю, забезпечити законність переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

Отже, діяльність митних органів не може бути здійснена належним чином без використання організаційних форм їх діяльності. Особливо важливого значення набувають такі організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу митних органів, як розгляд звернень громадян, інформування та консультування з питань державної митної справи, здійснення аналітичної роботи та матеріально-технічні операції, зокрема належне оформлення митних документів.

Список використаних джерел:

1. Борейко Н. М., Параниця С. П. Забезпечення митної безпеки в діяльності митних органів. *Modern economics*. 2020. № 21. С. 24-29.
2. Юринець О. В. Пріоритетні проблеми роботи митних органів України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2021. Vol. 3, numb. 1. С. 96-103.
3. Дорофеева Л. М. Правове регулювання діяльності митних органів України в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2019. Вип. 55(2). С. 40-44.
4. Конституція України : Основний закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Резворович Кристина Русланівна

*доктор юридичних наук, завідувач кафедри цивільного права та процесу,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

Діяльність митного органу залежить від багатьох факторів, серед яких надзвичайно важливими є організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу цих органів. Їх можна розглядати і як певні гарантії ефективної діяльності, виконання завдань і функцій митних органів. Вважаємо можливим визначити наступні ознаки організаційних форм діяльності митних органів: мають допоміжний характер відносно правових форм діяльності митних органів; забезпечують практичну реалізацію завдань і функцій митних органів; здійснюються виключно з використанням посадовими особами митних органів своїх організаційних повноважень; є відносно самостійними та універсальними; спрямовані на забезпечення ефективної діяльності митних органів; їх використання не спричиняє настання відповідних правових наслідків; спрямовані на забезпечення покращення діяльності митних органів.

Своєрідність форм реалізації правового статусу митних органів полягає в тому, що вони регламентуються нормами різних галузей права - адміністративного, фінансового, податкового тощо. Практична реалізація повноважень митних органів передбачає

здійснення ними управлінської діяльності, яка відбувається в основному в правових формах - правотворчій і правозастосовній, а також в організаційних, зокрема проведенні митними органами нарад, інструктажів, семінарів, інформуванні та консультуванні з питань державної митної справи, аналітичній діяльності, прогнозуванні, плануванні тощо. Отже, серед форм реалізації правового статусу митних органів необхідно розрізняти правову (ухвалення нормативних та індивідуальних правових актів, укладання адміністративних договорів у галузі митної справи) та організаційну (аналітична робота, проведення нарад, консультування, інформування, розгляд звернень громадян тощо) форми.

Існування України як незалежної, демократичної, правової держави зумовив активну участь громадян у суспільному житті, контроль громадськості за діяльністю органів державної влади, здійсненням державної політики у різних сферах життєдіяльності суспільства та держави. З огляду на це, сьогодні дуже важливою організаційною формою діяльності митних органів є розгляд звернень громадян, які є важливим засобом реалізації громадянами своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів. Така діяльність є показником демократичності та соціальної спрямованості держави, ставлення до людини як до найвищої соціальної цінності. Конституцією України визначено, що всі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40).

Головними формами роз'яснювальної роботи серед населення є: проведення лекцій, семінарів, конференцій; публікація повідомлень у засобах масової інформації з питань здійснення митної справи; розміщення матеріалів, що стосуються державної митної політики, у мережі Інтернет, на офіційному сайті Державної фіскальної служби України, а також на неофіційних сайтах; організація зустрічей населення з представниками митних органів. Суттєвим напрямком роз'яснювальної роботи є проведення посадовими особами митних органів відповідних заходів серед осіб, які навчаються у вищих і професійно-технічних навчальних закладах [1, с. 26]. Основними формами роз'яснювальної роботи серед цієї категорії населення є: проведення науково-комунікативних заходів щодо здійснення державної митної політики; організація систематичних зустрічей студентів із працівниками митних органів [2, с. 98]; вивчення діяльності митних органів зарубіжних країн та можливості запровадження зарубіжного досвіду митного регулювання в діяльність митних органів України.

Вивчаючи організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу митних органів, на нашу думку, варто акцентувати увагу на важливості здійснення ними аналітичної роботи. Аналітична робота є надзвичайно важливою в діяльності митних органів у процесі здійснення митного контролю, який є одним з основних засобів здійснення державної митної справи, зокрема при застосуванні системи управління ризиками [3, с. 41], без чого неможливо реалізувати принцип вибіркості митного контролю, забезпечити законність переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

Отже, діяльність митних органів не може бути здійснена належним чином без використання організаційних форм їх діяльності. Особливо важливого значення набувають такі організаційні форми реалізації адміністративно-правового статусу митних органів, як розгляд звернень громадян, інформування та консультування з питань державної митної справи, здійснення аналітичної роботи та матеріально-технічні операції, зокрема належне оформлення митних документів.

Список використаних джерел:

1. Борейко Н. М., Параниця С. П. Забезпечення митної безпеки в діяльності митних органів. *Modern economics*. 2020. № 21. С. 24-29.

2. Юринець О. В. Пріоритетні проблеми роботи митних органів України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2021. Vol. 3, numb. 1. С. 96-103.

3. Дорофеева Л. М. Правове регулювання діяльності митних органів України в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2019. Вип. 55(2). С. 40-44.

4. Конституція України : Основний закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>.

ЗАСУДЖЕННЯ ТА ПОКАРАННЯ РОСІЙСЬКИХ АГРЕСОРІВ ЗА ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Пилипенко Володимир Пилипович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Львівський університет бізнесу і права

Від початку збройної агресії, що її російська федерація розв'язала проти України загинули десятки тисяч українців, знищено безліч населених пунктів, завдано величезних матеріальних збитків державі та громадянам. Мільйони українців змушені покидати власні домівки, рятуючи свої життя.

Фактично агресивна війна росії проти України стала одним з найбільш явних порушень статті 2(4) Статуту Організації Об'єднаних Націй з моменту набуття ним чинності.

Вже з кінця лютого в інформаційному просторі з'явилися пропозиції про необхідність використання для цього важелів Міжнародного Кримінального Суду(МКС), як єдиного постійного органу міжнародної кримінальної юстиції, що має відповідні повноваження. Саме цей суд володіє юрисдикцією щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні найтяжчих міжнародних злочинів, серед яких – воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та злочин агресії.

Власне наявність у МКС правових механізмів притягнення до відповідальності винних осіб за злочин агресії давало підстави для світової спільноти сподіватися на засудження путіна та його прибічників за розв'язання агресивної війни проти України. Однак сталось не так як гадалось. Бо насправді все набагато складніше.

Річ у тім, що згідно з внесеними у 2010 році змінами до Статуту МКС агресія, як злочинне діяння полягає у плануванні, підготовці, ініціюванні або виконанні посадовою особою, яка має можливість фактичного контролю або керівництва політичними чи військовими діями держави акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю і масштабом є явним порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй. Акт агресії може вчинятись шляхом застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності і політичної незалежності іншої держави, чи будь-яким іншим способом, несумісним зі Статутом ООН.

Однак, статтями 15 *bis* і 15 *ter*, якими теж було доповнено Римський Статут визначено умови здійснення МКС своєї юрисдикції щодо злочину агресії. Тут зокрема, зазначено, що за правилами статті 15 *bis* суд вправі взяти до свого провадження справу щодо злочину агресії, якщо вона ініційована державою, яка ратифікувала Статут або ж, якщо з відповідною ініціативою виступить Прокурор МКС.

Більше того, у цій же статті йдеться, що МКС не володіє юрисдикцією та не може здійснювати провадження щодо злочину агресії, коли акт такої агресії вчинено громадянином держави, яка не є стороною Римського Договору або, якщо держава, на території якої відбувся акт агресії також не належить до його сторін. Оскільки ні Україна, ні російська федерація на сьогодні не ратифікували Статут МКС, а отже обидві вони не є

сторонами Римського договору, то Суд не має повноважень здійснювати розслідування злочинної агресії рашистів в Україні.

Не менш патовою для нас виглядає ситуація щодо наявності юрисдикції МКС за статтею 15 *ter*. Тут вказано, що відповідна юрисдикція може наступити лише у випадку, коли факт російської агресії буде визнано таким за рішенням Ради Безпеки ООН і після цього передано на розгляд суду. Але, як не важко здогадатися, що за нинішнього розподілу сил в ООН та абсолютному праві вето росії в Раді Безпеки, як одного з її постійних членів, ситуація з “активацією” юрисдикції МКС за таких умов виглядає ще більш нереальною.

Тож, мусимо визнати, що принцип універсальної юрисдикції МКС щодо міжнародних злочинів на практиці виявився не таким вже й універсальним. А отже, існуючий в сучасному міжнародному праві механізм кримінальної юстиції не спроможний забезпечити належне застосування кримінальної відповідальності щодо путіна за воєнну агресію проти України.

Саме тому є потреба пошуку інших міжнародно-правових засобів та способів встановлення справедливості й забезпечення міжнародного суду над путіним та його посіпаками за злочини вчинені ними в Україні.

Найбільш прийнятним, як видається може бути створення окремого міжнародного *ad hoc* трибуналу. Сучасне міжнародне право знає декілька прецедентів, коли Міжнародні Трибунали ставали ефективними інструментами, для покарання осіб, винних у найтяжчих міжнародних злочинах ХХ століття, у тому числі й за вчинення злочину агресії. Тому, утворення спеціального Міжнародного Кримінального Трибуналу (МКТ) за принципом *ad hoc*, на який покладатиметься здійснення юрисдикції щодо притягнення до кримінальної відповідальності вищих посадових осіб росії за планування, підготовку і ведення агресивної війни в Україні є цілком реальним та правомірним.

Зрештою чимало держав, як от Нідерланди, Естонія, Латвія, Литва також і деякі міжнародні організації (ПАРЕ, ЄС), вже заявили про необхідність створення такого Трибуналу для покарання російських злочинців. При цьому, як за злочин агресії так і за інші міжнародні злочини. І чим швидше вдасться узгодити єдину стратегію організації та виробити належну модель цього трибуналу, як і віднайти правову основу для його створення, залежить чимало питань ефективності функціонування такого судового органу.

Щоправда і тут існують свої «підводні камені». Бо, найперше, такий МКТ може бути створено на підставі міжнародного договору між державами. Обов'язковим учасником такого договору мала б бути Україна, як держава, яка безпосередньо зазнала шкоди внаслідок російської агресії. Орієнтиром для організації такого Суду є відомий усім Нюрнберзький Трибунал, який було створено на підставі угоди між СРСР, США, Великобританією та Францією. Пізніше до цієї угоди приєдналось ще 19 держав. Цим же договором сторони мають схвалити Статут такого міжнародного органу кримінальної юстиції, який визначатиме усі питання його діяльності, юрисдикційні та процесуальні моменти.

Противники такої моделі утворення МКТ звертають увагу на проблеми із визнанням його юрисдикції власне державою-агресором та безпосередньо особами, які можуть опинитись на лаві підсудних. Презюмується також недостатня його «міжнародна авторитетність» та універсальність через можливий невеликий склад держав-учасниць міжнародного договору про створення МКТ. А це може поставити під сумнів його міжнародно-правову легітимність іншими державами, не зацікавленими у притягненні російських агресорів до міжнародної кримінальної відповідальності.

Як варіант, пропонується заснування Міжнародного Кримінального Трибуналу на підставі рішення Ради Безпеки ООН. Саме на підставі відповідних Резолюцій Ради Безпеки ООН були створені та функціонували впродовж багатьох років МКТ щодо колишньої Югославії та Руанди. Однак, тут знову ті ж самі проблеми, які пов'язані з вимогами статті 24 Статуту ООН, де зазначено, що відповідальність за підтримку

міжнародного миру і безпеки покладаються на Раду безпеки, а рішення, як відомо, ухвалюються там за одностайної підтримки усіма п'ятьма постійними її членами.

Теоретично, Кримінальний *ad hoc* Трибунал, як суб'єкт міжнародного права, може бути утворений не лише Радою Безпеки ООН як її органом, а й безпосередньо цією міжнародною організацією. Гіпотетично такими ж організаціями крім ООН можна вважати також і європейські локальні спільноти – Раду Європи та ЄС. Фактично всі ці міжнародні інституції вже засудили як російську агресію, так і інші міжнародні злочини, що вчиняються в Україні росіянами, а Парламентська Асамблея Ради Європи навіть висловила за створення спеціального Міжнародного Кримінального Трибуналу.

Ще одним варіантом створення МКТ як вважають прихильники концепції так званої універсальної легітимності може бути укладення договору між нашою державою та ООН. При цьому вони посилаються на відповідну резолюцію про російську агресію в Україні, яку підтримали 141 держава. Як аргументи на користь утворення трибуналу спільно з ООН автори такої концепції наводять приклади Спеціального суду щодо Сьєрра-Леоне (СССЛ), який був утворений за угодою між Сьєрра-Леоне та ООН, а також створення Надзвичайних палат у судах Камбоджі (НПСК), які постали в результаті угоди між Камбоджею та ООН. На жаль, використання аналогічних підходів у нашому випадку може бути суперечливим з огляду на конституційну заборону створення в Україні надзвичайних чи особливих судів. А внесення змін до Конституції в умовах воєнного стану як відомо, забороняється. Більш того, приклади саме таких судів є неприйнятним з огляду на те, що конфлікти у Сьєрра-Леоне та Камбоджі були внутрішньополітичними. Беручи ж до уваги масштаби і важкість вчинених росією злочинів, їхні наслідки як для України, так і для всього світу найбільш вдалим може бути утворення саме Міжнародного Кримінального Трибуналу, а не «гібридного» суду.

Є думки також і про створення спеціального «гібридного» суду, «вбудованого» у судову систему України. Однак його невідповідність Основному закону України з вже наведених вище підстав є очевидною.

Різні підходи до створення трибуналу не повинні применшувати безальтернативність його утворення і діяльності. Очевидно, що вибір моделі створення спеціального Міжнародного Кримінального Трибуналу є надзвичайно важливим для майбутнього засудження осіб, винних у плануванні, підготовці та веденні агресивної війни проти України. МКТ повинен мати належну міжнародну правосуб'єктність, щоб забезпечити притягнення до кримінальної відповідальності саме за вчинення міжнародних злочинів, до яких безперечно належить і російська агресія. Забезпечення принципу невідворотності покарання за міжнародні злочини є важливим не лише для України, а й для усього світу, щоб запобігти й унеможливити їх вчинення у майбутньому.

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Корольова Вікторія

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри державно-правових дисциплін, Університет економіки та права «КРОК»

Софіна Ігор

аспірант, Університет економіки та права «КРОК»

Необхідно акцентувати увагу на тому, що будь-яка діяльність правоохоронних органів повинна ґрунтуватися на моральних підвалинах, зокрема на принципах, нормах та цінностях, вироблених суспільством. І відповідно, діяльність органів Національної поліції України також має керуватись суспільними стандартами та принципами.

З огляд у на це, дослідження принципів діяльності Національної поліції України набуває особливої актуальності у зв'язку з реформуванням цих органів, удосконаленням правової регламентації їх організації та функціонування у демократичному суспільстві, а

також приведення діяльності правоохоронних органів у відповідність до міжнародних стандартів.

Визначень принципів права у правовій науці є доволі багато. Проте узагальнено його можна подати як основний, керівний, первинний постулат, що лежить в основі будь-якої діяльності, що регулюється нормами права, визначає розвиток усієї правової системи. Безумовно, що принципи права як головні ідеї або ж керівні засади мають нормативний характер та обов'язково виконуються усіма суб'єктами правових відносин. Дані формулювання можна використовувати й у визначенні принципів діяльності Національної поліції (поліції), що ми зробимо у підсумку.

На нашу думку, у дослідженні питання принципів діяльності поліції в Україні слід виходити з того, що правові принципи поділяються на три великі групи, а саме: 1) загально-правові – це ті принципи, якими пронизана уся правова система і які лежать в основі діяльності будь-яких державних органів; 2) міжгалузеві, тобто принципи, що лежать в основі споріднених галузей права; 3) галузеві або спеціальні – стосуються чітко визначеної галузі права та лежать в основі діяльності конкретних державних органів або посадових осіб, задаючи таким чином тон такої діяльності, зокрема у нашому випадку – це принципи діяльності поліції, що визначені розділом 2 Закону України «Про Національну поліцію» [1].

Загальні принципи закріплені у приписах Основного Закону нашої держави, тому такі принципи можна ще назвати конституційними. До таких принципів можемо із впевненістю віднести конституційні положення статті 3, за якими людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2].

Тобто, діяльність поліції у контексті даних конституційних принципів має бути спрямована на дотримання прав і свобод людини, недопущення випадків порушення цих прав.

Наступним загальним принципом діяльності поліції є конституційний принцип верховенства права, закріплений у частині першій статті 8 [2].

На нашу думку, принцип верховенства права є однією із найважливіших засад діяльності будь-яких державних органів та їх посадових осіб та й взагалі окреслює спрямованість усіх суспільних процесів. Як вдало зазначив В. С. Шилінгов, основне призначення принципу верховенства права полягає в забезпеченні свободи та прав людини, причому насамперед у її відносинах з державною владою та державними органами [3, с. 27].

З цього можемо зробити висновок, що принцип верховенства права як принцип повсюдності панування права означає, що діяльність поліції має відповідати духу права, бути справедливою та застосовуватися з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Наступним за важливістю загальним принципом діяльності поліції в Україні є конституційні положення, за якими усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (частина перша статті 24) [2].

Отже, як бачимо, встановлений Конституцією принцип рівності не має абсолютного характеру, оскільки така рівність є відносною, адже вона в контексті частини першої статті 24 означає рівність перед законом.

Також додамо, що забезпечення такого рівного ставлення з боку поліції має ґрунтуватися на конституційних положеннях щодо неможливості встановлення якихось привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших

переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (частина друга статті 24).

Принцип законності сформульовано в частині 2 статті 19 Конституції України: «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [2].

Сутності даного принципу містить у собі посилання на певний стан суспільних відносин, коли ми засвідчуємо суворе та неухильне дотримання й виконання норм права всіма учасниками суспільних відносин.

Варто зазначити, що принцип законності у діяльності поліції доволі чітко впливає із конституційного припису частини другої статті 19. Таким чином, уся діяльність поліції нині на виконання конституційних вимог чітко регламентована на рівні Закону України «Про Національну поліцію» [1].

До міжгалузевого принципу діяльності поліції, на нашу думку, слід віднести принцип відкритості та прозорості, який полягає у фактичному доступі громадян до відповідної інформації, що розміщується у відкритому доступі. Сьогодні чи не найефективнішим інструментом забезпечення прозорості та відкритості роботи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування має бути офіційний вебсайт відповідного органу.

Принцип відкритості та прозорості у діяльності поліції полягає у тому, що держава дозволяє громадянам отримати інформацію про функціонування поліції, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом.

Таким чином, підсумовуючи наведене вище, можемо констатувати, що розглянуті принципи (загальні та міжгалузеві) тісно взаємодіють між собою, впливаючи один з одного, і забезпечують здійснення діяльності поліції.

Разом з тим, Закон України «Про Національну поліцію» у Розділі 2 визначає спеціальні принципи діяльності поліції. Такими є наступні принципи: верховенство права; дотримання прав і свобод людини; законність; відкритість та прозорість; політична нейтральність; взаємодія з населенням на засадах партнерства; безперервність [1].

Як бачимо, законодавець визначив перелік принципів діяльності поліції, поєднавши як загальні, міжгалузеві так і спеціальні принципи такої діяльності.

Серед спеціальних принципів діяльності поліції законодавець окремо, у другому розділі закону, виділив принцип політичної нейтральності, який закріплений у ст. 10, де зазначається: «Поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. Поліція у своїй діяльності є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань». Заслугує на увагу принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства, дотримання якого сприятиме підвищенню рівня довіри населення до поліції, що є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Також хотілося б сказати, що принцип безперервності, що закріплений у названому законі є новим принципом цього правоохоронного органу, який свідчить, що поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань, і будь-яка особа може у будь-який час звернутися за допомогою до поліції. У свою чергу, поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань.

Отже, можна зробити висновок, що під принципами діяльності Національної поліції України слід розуміти основоположні засади її діяльності з розгляду та вирішення підвідомчих їй справ щодо порушення прав, свобод чи законних інтересів громадян або держави, що виникають у процесі її державно-владної діяльності. На практиці принципи юридично закріплюються у формі правових норм і являють собою загальні положення, на

яких повинна ґрунтуватись діяльність Національної поліції України. З огляду на це вони набувають значення правових вимог, обов'язкових для виконання та дотримання.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Шилінгов В.С. Верховенство права - основоположний принцип правової системи демократичного суспільства. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 26-29.

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ТА ПРИДАТНЕ ДОВКІЛЛЯ: СУТНІСТЬ ТА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Закаль Орія Орестівна

аспірантка юридичного факультету, Національний університет біоресурсів та природокористування

Питання реалізації права на безпечне та придатне довкілля є актуальним у будь-який час розвитку суспільства. Особливої актуальності це питання набуває під час інтенсивного розвитку технологій у ХХІ столітті. Існування у державі ефективних та дієвих механізмів, спрямованих на забезпечення реалізації права на безпечне та придатне довкілля, свідчить про соціальну спрямованість держави.

У Конституції України закріплено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (ст. 50) [1]. Це конституційне положення знайшло подальший розвиток у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інших нормативно-правових актах, що містять еколого-правові норми. Аналіз екологічного законодавства свідчить, що у ньому відсутнє офіційне визначення екологічних прав. Разом із тим, у ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплено перелік екологічних прав громадянина України, на перше місце в якому поставлено право на безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище [2]. Також це право закріплено у ст. 293 ЦК України як особисте немайнове право, що забезпечує природне існування фізичної особи, згідно з якою фізична особа має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення [3].

Вчені по-різному тлумачать зміст права на безпечне та придатне довкілля. Однак, разом із тим, вчені єдині у розумінні цього права як базового, фундаментального, природного, тоді як інші екологічні права виступають засобом реалізації цього права. При цьому порушення тих чи інших екологічних прав (наприклад, здійснення діяльності, що призводить до забруднення води, повітря) безумовно призводить і до порушення основного права – права на безпечне та придатне довкілля. Розуміння права на безпечне та придатне довкілля як базового, фундаментального, природного дозволяє зробити висновок, що це право відноситься до четвертого покоління прав людини і є одним із видів кліматичних прав людини.

Зауважимо, що безпечність і придатність довкілля не є тотожними поняттями. Безпечність традиційно розуміють як стан, у якому відсутня небезпека. У контексті довкілля – це стан, який характеризується відсутністю впливу сторонніх факторів (катастроф, у т. ч. техногенного характеру, діяльності людини, що шкодить довкіллю тощо), за яких навколишнє природне середовище функціонує у звичному для себе режимі. Натомість придатність довкілля, на наше переконання, має інший зміст, який

проявляється у можливості доквілля задовольняти потреби людини (дихати чистим атмосферним повітрям, пити чисту питну воду тощо). У цьому контексті вчені говорять про сприятливість навколишнього середовища.

Як слушно зазначає В. В. Костицький, саме поняття сприятливого навколишнього середовища служить орієнтиром для правового регулювання природокористування, критерієм оцінки правового характеру екологічних вимог, встановлених у законодавстві, і відповідної діяльності уповноважених органів державної влади. Сприятливість навколишнього природного середовища означає також здатність задовольняти естетичні та інші запити людини, зберігати видову різноманітність. Підтримання сприятливого стану доквілля з метою задоволення цих потреб і збереження потенціалу природи забезпечується і регулюванням режиму природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною, рекреаційних зон тощо. Навколишнє природне середовище є сприятливим, якщо його стан відповідає встановленим у законодавстві про охорону доквілля критеріям, стандартам і нормативам, які стосуються екологічної чистоти, екологічної стійкості, видової різноманітності і естетичного багатства [4, с. 78-80]. Зазначимо, що як категорія «придатності», так і категорія «сприятливості», мають оціночний характер і їхній зміст може варіюватися як залежно від об'єктивних (стану доквілля), так і від суб'єктивних факторів (потреб тієї чи іншої людини).

На наше переконання, неможливо говорити про реалізацію права на безпечне та придатне доквілля без гарантій його судового захисту. У разі відсутності ефективного та дієвого судового захисту права на безпечне та придатне доквілля останнє залишається декларативним положенням, закріпленим у законодавстві. Тому доцільним є звернути увагу на реалізацію захисту цього права у судовій практиці. Суб'єктами, які можуть ініціювати судовий захист права на безпечне та придатне доквілля, є, зокрема, уповноважені органи державної влади, прокурор (у разі відсутності відповідного органу державної влади чи його бездіяльності), природоохоронні організації та власне громадяни.

Слід зауважити, що у процесуальному законодавстві правом на звернення із позовом наділена будь-яка особа, право якої порушено. Як зазначила Велика Палата Верховного Суду порушенням вважається такий стан суб'єктивного права, за якого воно зазнало протиправного впливу з боку правопорушника, внаслідок чого суб'єктивне право особи зменшилося або зникло як таке; порушення права пов'язано з позбавленням можливості здійснити, реалізувати своє право повністю або частково [5]. На наш погляд, порушення права на безпечне та придатне доквілля має місце у ситуації, коли доквілля зазнає негативного впливу, що призводить до порушення вимог безпечності та придатності.

У цьому контексті варто зауважити, що у доктрині пропонується розглядати критерій права на екологічну безпеку, як такий, що складається з двох частин, а саме: (1) вимоги екологічної безпеки, закріплені у нормативно-правових актах, порушення яких має наслідком порушення права на екологічну безпеку; (2) правило, яке дозволяє позивачеві вимагати усунути негативний вплив, який не порушує закріплену у нормативно-правових актах вимогу екологічної безпеки, якщо такий вплив є невинуватим [6, с. 112]. Останнє правило тісно пов'язане із необхідністю забезпечення справедливого балансу між інтересами різних суб'єктів, які формально не порушують імперативних норм.

Достатньо актуальним також залишається питання про право природоохоронних організацій на звернення із позовами в інтересах своїх членів або ж невизначеного кола осіб. Міжнародним документом, який закріпив зобов'язання держав у сфері доступу до правосуддя в екологічних справах, стала Орхуська конвенція, ратифікована Законом України № 832-XIV від 06 липня 1999 року [7, 8], тому її положення відповідно до ст. 9 Конституції України є нормами прямої дії. В Орхуській конвенції закріплено положення про те, що кожна зі сторін забезпечує представникам громадськості, коли вони відповідають передбаченим законодавством критеріям, якщо такі є, доступ до адміністративних або судових процедур для оскарження дій або бездіяльності приватних

осіб і громадських органів, які порушують положення національного законодавства, що стосується навколишнього середовища (ч. 3 ст. 9)

У зв'язку із цим, варто підсумувати, що право на безпечне та придатне довкілля є базовим, фундаментальним, природним екологічним правом, тоді як інші екологічні права виступають засобом реалізації цього права. Порушення тих чи інших екологічних прав (наприклад, здійснення діяльності, що призводить до забруднення води, повітря) безумовно призводить і до порушення основного права – права на безпечне та придатне довкілля. Розуміння права на безпечне та придатне довкілля як базового, фундаментального, природного дозволяє зробити висновок, що це право відноситься до четвертого покоління прав людини і є одним із видів кліматичних прав людини. Також, такі категорії, як «безпечність» і «придатність» довкілля не є тотожними поняттями.

Разом із тим, варто звернути увагу саме на те, що право на безпечне та придатне довкілля – можливість людини проживати у безпечному для життя і здоров'я довкіллі, здійснювати природокористування, вимагати вчинення відповідних дій від зобов'язаних суб'єктів; а у випадку порушення цього права – використовувати механізми захисту.

Не зважаючи на те, що стягнення компенсації моральної шкоди, завданої порушенням права на безпечне та придатне довкілля, є досить складним процесом з точки зору процедури доказування наявності такої шкоди, а також доведення причинного зв'язку між шкодою та протиправними діями відповідача існує необхідність у створенні певних процесуальних механізмів, які б давали змогу ефективно захистити таке порушене право.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

3. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

4. Костицький В. В. Забезпечення права на сприятливе довкілля як основна функція екологічної держави / В. В. Костицький // Екологічне право України. – 2016. – № 1-2. – с. 78-80.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02 лютого 2021 року у справі № 925/642/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95439652>.

6. Третяк Т. О. Критерії права на екологічну безпеку // Право і громадянське суспільство. – № 4. – 2014. – с. 102-115.

7. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» № 832-XIV від 06 липня 1999 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-14>.

8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) від 25 червня 1998 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015

ЗМІСТ ДОКТРИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Політанський В'ячеслав Станіславович

кандидат юридичних наук, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування, Національна академія правових наук України

Зміни, що відбулися в результаті комп'ютеризації за останні 30 років, виявилися такими глибокими й масштабними, що вони торкнулися основ соціального буття, способу життя людей та їх безпеки. Ці соціальні зміни знайшли теоретичне висвітлення у низці нових концепцій суспільного розвитку, що з'явилися наприкінці ХХ століття

Саме наприкінці ХХ століття друга науково-технічна революція зумовила стрімке зростання цифрових технологій. На цей час показником цивілізованості та рівня розвитку демократії будь-якого суспільства є не тільки право на вільний доступ до інформації, але й надійний захист інформації та інформаційних технологій. Основною цінністю для суспільства взагалі й окремої людини зокрема поступово стають інформаційні ресурси та цифрі технології. Організація соціуму почала трансформуватися у напрямку перерозподілу реальної влади від традиційних структур до центрів управління інформаційними потоками, зросла впливовість засобів масової інформації [1, с. 131].

В цілому, на сьогоднішній день склалися дві тенденції у визначенні поняття і структури інформаційної безпеки. Представники силових структур пропонують поширити сферу інформаційної безпеки практично на всі питання і відносини в інформаційній сфері, тобто прирівняти інформаційну безпеку і інформаційну сферу. Тоді як представники гуманітарії пов'язують інформаційну безпеку і інститут таємниці. Ці два взаємовиключних підхода призводять до плутанини, причому не тільки в наукових статтях, але і в законодавчих актах.

Інформаційна безпека характеризується ступенем захищеності, а отже стійкістю основних сфер життєдіяльності суспільства по відношенню до небезпечних (дестабілізуючих, деструктивних, суперечних інтересам країни тощо), інформаційних впливів.

Згідно Доктрини інформаційної безпеки України, за сучасних умов інформаційна складова набуває дедалі більшої ваги і стає одним із найважливіших елементів забезпечення національної безпеки. Інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційна інфраструктура та інформаційні технології значною мірою впливають на рівень і темпи соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку.

Доктрина інформаційної безпеки України створює основу діяльності органів державної влади, а також інститутів громадянського суспільства у процесі забезпечення інформаційної безпеки України, формує та реалізує державну інформаційну політику та визначає принципи інформаційної безпеки, а саме: свобода збирання, зберігання, використання та поширення інформації; достовірність, повнота та неупередженість інформації; обмеження доступу до інформації виключно на підставі закону; гармонізація особистих, суспільних і державних інтересів; запобігання правопорушенням в інформаційній сфері; гармонізація українського законодавства в інформаційній сфері з міжнародним; пріоритетність національної інформаційної продукції [2].

Доктрина передбачає три основні напрями забезпечення державою національного інформаційного суверенітету: 1. Законодавче визначення стратегічних шляхів розвитку та захисту національних ринків інформаційних та телекомунікаційних послуг на основі єдиної державної політики; 2. Формування норм, засад і меж діяльності зарубіжних та міжнародних суб'єктів в національному інформаційному просторі; 3. Визначення та захист національних інтересів у світовому інформаційному просторі та міжнародних інформаційних відносинах. Доктрина визначає реальні та потенційні загрози національної інформаційної безпеці України у зовнішньополітичній, воєнній, внутрішньополітичній, економічній, екологічній, науково-технічній, соціальній та гуманітарній сферах [3].

Основні загрози інформаційній безпеці поділяють на три групи: загрози впливу неякісної інформації на особистість, суспільство, державу; загрози несанкціонованого та неправомірного впливу сторонніх осіб на інформацію, інформаційні ресурси та інформаційні системи; загрози інформаційним правам і свободам особистості [4, с.37].

Крім того, загрозами національній інформаційній безпеці у інформаційній сфері також є: викрадення інформації, відомостей, які становлять таємницю, що

охороняється законом; знищення інформації, програмних засобів, які забезпечують опрацювання даних або функціонування технічних засобів і систем; неправомірне «перехоплення» інформації; модифікація інформації, програмних засобів; неправомірне використання інформації, програмних засобів; порушення функціонування або виведення з ладу комп'ютерів і мереж; приховування інформації, яка стосується інтересів людини, громадянина, суспільства; збирання, накопичення і використання даних про особу та інші дії, які порушують основні права людини і громадянина [5, с. 73].

Саме тому, враховуючи критичну значущість інформації у сучасних соціально-політичних процесах, інформаційна безпека безпосередньо пов'язана з рівнем довіри громадян до політичної влади та з її можливостями адекватно протистояти інформаційним загрозам сучасності.

Відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 року «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» [6], введеним в дію Указом Президента, передбачено розробку низки законодавчих актів, зокрема, Стратегії розвитку інформаційного простору України, Стратегії кібернетичної безпеки України, проекту Закону України «Про кібернетичну безпеку України». У 2017 році було розроблено і введено в дію Указом Президента України лише Стратегія кібернетичної безпеки України [7], інші ж акти проходять різні етапи розробки – від проєктної роботи до експертної оцінки і погодження в комітетах Верховної Ради, проте так і не були винесені на розгляд.

Згодом, указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017 уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України».

Доктрина інформаційної безпеки України визначає національні інтереси України в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері. Її метою є уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу російської федерації в умовах розв'язаної нею війни.

Правовою основою Доктрини є Конституція України, закони України, Стратегія національної безпеки України, що затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Доктрина базується на принципах додержання прав і свобод людини і громадянина, поваги до гідності особи, захисту її законних інтересів, а також законних інтересів суспільства та держави, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України [8].

Зазначений нормативний акт є помітним кроком вперед в діяльності держави щодо протидії російській інформаційній агресії. І якщо ми порівняємо його зміст із попередньою Доктриною інформаційної безпеки України від 2009 року, то різниця справді відчутна. Її головним досягненням є спроба визначити та гармонізувати повноваження органів влади, силових структур щодо їхньої діяльності із захисту інтересів суспільства і держави в інформаційній сфері та національного інформаційного простору.

Саме тому, ухвалення цього документа на такому високому рівні є безумовним свідченням визнання значущості інформаційної безпеки України в житті сучасного українського народу і знаменує включення інформаційної безпеки в число найважливіших державних питань.

Список використаних джерел:

1. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. - Х.: Право, 2016. - 488 с.

2. Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 08.07.09 р. № 514/2009. [URL://www.president.gov.ua/documents/9570.html](http://www.president.gov.ua/documents/9570.html)

3. Електронне урядування. Опорний конспект лекцій / За ред. А.І. Семенченка. – Київ, 2012.
4. Електронне урядування. Опорний конспект лекцій. Дзюба С. В., Жилияєв І. Б., Полумієнко С. К., Рубан І. А., Семенченко А. І. За ред. А. І. Семенченка. – Київ, 2012. - 265 с.
5. Дубов Д. В., Дубова С. В. Основи електронного урядування: На-вчальний посібник -К.: Центр навчальної літератури, 2006.- 176 с.
6. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України: Рішення РНБО, введено в дію Указом Президента № 449/2014 від 01.05.2014. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14>
7. Стратегія кібернетичної безпеки України, затв.Указом Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>
8. «Указ Президента України «Про Доктрину інформаційної безпеки України». від 25 лютого 2017 року № 47 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>

ДЕФІНІЦІЯ ДОБРОВІЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Поляруш-Сафроненко Світлана Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін, Білоцерківський національний аграрний університет

Дослідження державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні прав людини потребує визначення форм такої підтримки та розуміння змісту забезпечення окремих прав людини в територіальних громадах.

Поняття та зміст форми державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні прав людини є складним науковим явищем. Умовно можна досліджувати: а) державну підтримку діяльності територіальних громад; б) добровільне об'єднання територіальних громад та приєднання до них спроможних територіальних громад; в) забезпечення прав жителів об'єднаних територіальних громад.

Децентралізація в Україні відбувається на певній адміністративній території. Як наголошує О. Стогова, чинний адміністративно-територіальний устрій України сформувався відповідно в умовах радянської командно-адміністративної системи управління принципом якої була жорстка централізація. Існуючий адміністративно-територіальний устрій не відповідає новим викликам демократичної правової держави та стримує розвиток місцевого самоврядування і заважає формуванню ефективної регіональної політики в умовах децентралізації [1, с. 208].

Крім об'єднання територіальних громад та удосконалення їх повноважень, важливе значення має їх діяльність щодо забезпечення прав і свобод жителів названих громад. Територіальну громаду в наукових працях автори визначають як сукупність громадян України, які спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус. На відміну від простої територіальної одиниці, поселення, яке має статус територіальної громади, наділяють певними правами, зокрема правом на самоврядування [2, с. 335].

Сама категорія забезпечення прав і свобод людини і громадянина має складний зміст. Так, А. Олійник визначає забезпечення конституційних свобод людини і громадянина в Україні як діяльність компетентних державних органів чи органів місцевого самоврядування, їх посадових або службових осіб та об'єднань громадян, як суб'єктів громадянського суспільства, по створенню сприятливих умов реалізації конституційних свобод, здійсненню їх охорони і захисту від правопорушень, відновлення порушених свобод шляхом використання матеріальних і процесуальних юридичних норм і засобів. Зміст забезпечення конституційних свобод людини і громадянина в Україні

включає в себе: а) створення сприятливих умов для реалізації конституційних свобод; б) охорона конституційних свобод від правопорушень; в) захист конституційних свобод від правопорушень; г) поновлення порушених конституційних свобод [3, с. 233].

Отже, об'єднані територіальні громади та створені ними органи і посадові особи здійснюють забезпечення прав і свобод їх жителів за підтримки держави і її органів.

Державна підтримка та гарантування розвитку місцевого самоврядування передбачає створення цілого комплексу необхідних правових, соціальних, організаційних, матеріально-фінансових умов для становлення повноцінного, дієвого та ефективно діючого місцевого самоврядування, здійснення послідовної, виваженої і системної державної політики щодо сприяння розбудові муніципальної влади [4]. Держава здійснює інформаційно-просвітницьку, організаційну, методичну та фінансову підтримку добровільних об'єднань територіальних громад (ст. 9) [5].

Отже, державна підтримка місцевого самоврядування розглядається в науці як комплекс правових, соціальних, організаційних, матеріально-фінансових умов щодо становлення та здійснення політики держави щодо розбудови муніципальної влади.

Інформаційно-просвітницьких форма державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні прав людини передбачає проведення заходів щодо: а) розробки планів діяльності об'єднаних територіальних громад; б) організації та проведення конкурсів у вказаному напрямку; в) підготовку інформаційно-просвітницьких програм; г) інформаційному та просвітницькому забезпеченні діяльності середнього та малого підприємництва на певній території та ін. Організаційна форма державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні прав людини реалізується в організації створення сприятливих умов для реалізації прав жителів громад, в процесі їх охорони і захисту та під час проведення заходів по відновленню порушених прав і свобод. Методична форма державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні прав людини має бути спрямована на нормативно-правове удосконалення компетенції центральних органів виконавчої влади. Фінансова форма державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні прав людини має бути спрямована на надання об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку територіальної громади.

Підводячи підсумок слід відмітити важливість і необхідність застосування різних форм державної підтримки системи місцевого самоврядування в забезпеченні прав жителів об'єднання територіальних громад в Україні.

Форми державної підтримки добровільного об'єднання територіальних громад в забезпеченні прав їх жителів – це нормативно урегульований комплекс інформаційно-просвітницьких, організаційних, методичних та фінансових заходів діяльності, що здійснюються державою щодо реалізації функцій об'єднаних територіальних громад, їх органів і посадових осіб по створенню сприятливих умов для реалізації жителями територіальних громад прав і свобод, їх охорони і захисту від правопорушень і правопорушників, а також участі при поновленні порушених прав і свобод.

Список використаних джерел:

1. Стогова О. В. Адміністративно-територіальна реформа в Україні як складова процесу децентралізації влади. *Сучасне суспільство*. 2017. Вип. 2 (14). С. 207-217.
2. Шевченко А.О. Правова природа і статус територіальної громади: доктринальний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 332-342.
3. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні: Монографія. К.: КНУТД; Дніпро: ДДУВС, 2018. 371 с.
4. Фролов О.О. Поняття і зміст принципу державної підтримки місцевого самоврядування в Україні / http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2572/1/Frolov_166.pdf

5. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91. Поточна редакція від 14.05.2020 р.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ткачов Іван Валентинович

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Начальник наукової лабораторії, Національна академія Служби безпеки України

Гельжінський Артем Юрійович

аспірант, Національна академія Служби безпеки України

Слід констатувати, що функціональне призначення інститутів громадянського суспільства у сфері протидії тероризму полягає у їх функції превенції (профілактиці) тероризму, участі у нормотворчому процесі з питань протидії тероризму, моніторингу ситуації в країні, нейтралізації умов, що спонукають до вчинення терактів шляхом міжкультурного та міжконфесійного діалогу, недопущення радикалізації суспільства, проведення інформаційно-пропагандистських та культурно-освітніх заходів спрямованих на виховання антитерористичної свідомості, захисту об'єктів масового перебування людей від терористичних посягань та відпрацювання поведінки людей у разі теракту.

Серед напрямів удосконалення взаємодії служби безпеки України з громадськими організаціями у протидії тероризму в умовах воєнного стану виокремимо наступні.

Перше, це нормотворча діяльність. Для прикладу, у 2021 році підставою активного громадського обговорення став законопроект 3196-д щодо прийняття у новій редакції проекту Закону України «Про Службу безпеки України». Із заявами про те, що законопроект загрожує свободі виявлення поглядів та іншим правам людини і не містить ефективного механізму контролю діяльності СБУ, виступили Національна асоціація медіа, Правозахисник порядок денний та Коаліція за вільний Інтернет. До звернення приєдналися: Центр демократії та верховенства права (ЦЕДЕМ), ГО «Інститут масової інформації», ГО «Платформа прав людини», ГО «Лабораторія цифрової безпеки», ГО «Детектор медіа», ГО «Інститут розвитку регіональної преси», ГО «Український інститут медіа та комунікації» [1]. Згодом громадські організації закликали Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки врахувати висловлені зауваження та підтримати пропозиції щодо приведення законопроекту у відповідність із вимогами щодо дотримання прав людини та основоположних свобод. [2]. На наш погляд, врахування зауважень громадськості щодо даного законопроекту сприятиме зростанню довіри до Служби безпеки України загалом, та, як наслідок, - у сфері протидії тероризму, зокрема.

Друге. Громадські організації мобілізують інформацію щодо можливих терористичних актів та інформують відповідні державні структури. Це, зокрема, може бути інформація щодо планування, організації, підготовки та реалізації терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму; фінансування та інше сприяння тероризму.

Третє. Громадські організації збирають статистичні дані та розробляють нові концепції боротьби з тероризмом. Непоодинокими є випадки коли громадські організації беруть участь у вдосконаленні законодавства, шляхом громадських обговорень, розробки

проектів змін, а також у запровадженні реформ тощо. У тому числі й щодо діяльності Служби безпеки України у протидії тероризму. Так, міжнародна правозахисна неурядова неприбуткова організація Freedom House надає допомогу українському громадянському суспільству в забезпеченні результативного громадського контролю за роботою Служби безпеки України, а також сприяє ефективному співробітництву між органами безпеки та громадянським суспільством. Спільно з партнерами Freedom House працює над розробкою платформ, які б забезпечили представникам громадянського суспільства можливість безпосередньої взаємодії зі співробітниками служби безпеки для обговорення питань, які становлять взаємний інтерес на національному і місцевому рівнях, пошуку конструктивних рішень [3].

Неабияке значення в аспекті протидії тероризму має також громадська організація «Експертний центр з прав людини». Експертний центр з прав людини є провідним національним аналітичним центром (think-tank), який проводить ґрунтовні науково-прикладні дослідження актуальних проблем забезпечення прав людини у сфері кримінальної юстиції на замовлення органів забезпечення правопорядку та місцевого самоврядування, національних і міжнародних правозахисних організацій, а також здійснює експертний супровід процесів впровадження Інституційних змін [4]. У рамках цієї організації діє громадська ініціатива «Діалог безпеки». Діалог безпеки, в аспекті взаємодії Служби безпеки України та громадянського суспільства, являє собою ефективний майданчик взаємодії Служби безпеки України із організаціями громадянського суспільства на національному та регіональному рівнях з метою захисту прав і свобод людини [4].

Завданнями регіональних платформ у даному контексті є: по-перше, побудова ефективної взаємодії регіональних підрозділів Служби безпеки України із організаціями громадянського суспільства з метою попередження, якнайшвидшого реагування та сприяння належному розслідуванню порушень прав людини; по-друге, організація ефективного обміну інформацією між зазначеними інститутами шляхом проведення регулярних зустрічей та створення єдиної інформаційної системи (на базі окремого інтернет сайту з використанням інтеграції соціальних мереж); по-третє, підвищення прозорості роботи та рівня довіри до Служби безпеки України, а також громадського контролю за станом реагування відповідних органів на виявлені факти порушень прав людини; по-четверте, організація цілодобового прийому інформації про порушення прав людини в онлайн режимі, а також їх направлення до відповідного органу для вжиття заходів реагування; по-п'яте, вдосконалення нормативно-правових актів, з метою налагодження ефективної комунікації та посилення захисту прав людини; по-шосте, регулярне інформування територіальної громади про результати роботи платформ [4].

Важливе значення мають програми (проекти, заходи) здійснювані всеукраїнськими громадськими об'єднаннями ветеранів, які отримують фінансову підтримку за рахунок бюджетних коштів. Серед таких, зокрема, курс семінарів-тренінгів та вишколів «Цивільна оборона. Антитерористичний захист», який реалізує Громадська організація «Всеукраїнське об'єднання учасників бойових дій» [5].

За такого підходу Міжнародна громадська організація «Міжнародна антитерористична єдність», метою функціонування якої є протидія тероризму, виступає за об'єднання громадських зусиль, задля максимального сприяння формуванню і розвитку недержавної системи національної безпеки, суб'єкти якої могли б вирішувати низку принципових завдань [6, с. 80]». Наприклад, В. Крутов, її завдання щодо протидії тероризму розподілив на такі три групи: 1) проведення моніторингу й аналізу загроз національній безпеці, що зароджуються, виявлення джерел напруженості і конфліктогенності, розробка механізму керування загрозами і небезпеками, участь у формуванні ідеології безпеки і на її основі сприяння забезпеченню соціального миру, підвищенню громадянської відповідальності, розвиткові правової і патріотичної самосвідомості; 2) організація і здійснення громадського контролю як за діяльністю

недержавної, так і державної систем безпеки, сприяння їх погодженому функціонуванню як єдиного організму; 3) розробка і реалізація проектів, спрямованих на забезпечення національної безпеки (інформаційно-аналітичних, експертно-правових, організаційно-прикладних, пропагандистських і т.д.), залучення широких верств населення до процесу забезпечення життєдіяльності держави, підготовка кадрів для недержавної системи безпеки» [7].

Четверте. З-поміж усього переліку інститутів громадянського суспільства найбільш активними в контексті реалізації правоохоронної функції держави у протидії тероризму є громадські формування правоохоронної спрямованості, які можуть бути залучені, зокрема, до захисту місць масового перебування людей як об'єктів можливих терористичних посягань. Адже члени таких громадських формувань під час виконання своїх обов'язків наділені широким колом повноважень та мають право від імені держави застосовувати відповідні заходи, спрямовані на запобігання та припинення правопорушень, усунення причин правопорушень, а також подальшого забезпечення провадження у відповідних справах.

Список використаних джерел:

1. Заява громадських організацій – усунути недоліки законопроекту щодо Служби безпеки України. URL: <https://dslua.org/publications/usunuty-nedoliky-zakonoproiektu-shchodo-sluzhby-bezpeky-ukrainy-zaiava-hromadskykh-orhanizatsiy>

2/ Усунути загрози свободі слова та приватності у законопроекті про СБУ. URL: <https://dslua.org/publications/usunuty-zahrozy-svobodi-slova-ta-pryvattnosti-u-zakonoproiekti-pro-sbu-zvernennia-hromadskykh-orhanizatsiy/>

3. Офіційний сайт Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/>

4. Офіційний сайт ГО «Експертний центр з прав людини». URL: <https://ecpl.com.ua/>

5. Моніторинговий звіт. URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1.pdf>

6. Чумак Л.А. Законодавче удосконалення взаємодії державних інститутів і громадських об'єднань у сфері протидії тероризму. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010. №3. С.78-82.

7. Крутов В.В. Протидія міжнародному тероризму як системно-соціальна складова національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2003. №2. С.110-111.

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Резворович Кристина Русланівна

*доктор юридичних наук, завідувач кафедри цивільного права та процесу,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

Крушеницький Ігор

*курсант 2 курсу ННПППФПНП, Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ*

Наразі, сучасний світ зазнає змін, які проявляються шляхом використання інформаційних технологій в усіх сферах суспільного життя: робота, навчання, приватне та особисте життя тощо. Швидкість та спрощені процедури розміщення інформації у всесвітньому павутинні, інколи відсутня потреба авторизації для розповсюдження інформації, відкритість та доступність – все із переліченого є чинниками проблем захисту інтелектуальної власності та авторських прав в мережі Інтернет. З цього приводу гостро постає питання щодо саме реалізації захисту таких прав. Адже, кожен громадянин є потенційною жертвою шахраїв в мережі Інтернет: інформація, об'єкти інтелектуальної власності та авторських прав потрапляють в мережу навіть без згоди автора, без його обізнаності щодо подальшого розповсюдження, порушуючи тим самим майнові права автора. Пояснюється таке явище тим, що особи для користування інформаційними

ресурсами надають дозвіл власникам таких ресурсів на використання власних особистих даних, а далі деякі недобросовісні компанії та сайти не забезпечують відповідний захист наданих їм у використанні особистих даних користувачів [2].

Поняття інтелектуальної власності законодавчо закріплене статтею 418 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відповідно до якої під інтелектуальною власністю прийнято вважати: «...право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом». Зазначене поняття містить термін, визначення якого є не менш важливим як в розрізі теми нашого дослідження так й у сфері цивільно-правових відносин щодо інтелектуальної власності. Таким терміном є об'єкти права інтелектуальної власності. Отже, відповідно до законодавства, а саме до статті 418 ЦК України до таких об'єктів відносяться: «...літературні та художні твори; комп'ютерні програми; інформаційні бази даних; програми організацій мовлення; наукові відкриття та винаходи; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; топографії інтегральних мікросхем; торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці...».

Відповідно до побудови системи законодавства держави існує принцип, який полягає в тому, що при наявності та визнанні певного виду права людини, законодавством обов'язково повинні бути визначені шляхи і засоби захисту таких прав особи у випадку їх порушення. З цього випливає, що Україна як правова та соціальна держава при визнанні права особи на інтелектуальну власність, зобов'язана забезпечити дієвий та ефективний механізм захисту такого права. На підтвердження цього в національному законодавстві, а саме статтях 431, 432 ЦК України встановлено відповідальність за порушення права інтелектуальної власності та захист зазначеного права судом [1].

Відповідний механізм, тобто власне процес захисту права власності, у випадку їх порушення, не передбачено, пояснюється це тим, що внаслідок швидкої появи нових суспільних відносин, поки що відсутній нормативно-правовий акт, який би регулював сформовані суспільні відносини. Внаслідок того, що поки держава не може забезпечити повноцінний захист прав особи, у тому числі права на інтелектуальну власність, компанія, особа повинна захищати свої права самостійно шляхом обережного та раціонального надання доступу до використання об'єктів інтелектуальної власності іншим користувачам в мережі Інтернет [3]. Особливості правового захисту прав полягає у тому, що об'єкти інтелектуальної власності використовуються в мережі, переважно, як вміст веб-сайтів і як розпізнавальна частина доменних імен.

Доречно навести порівняльний аналіз національного законодавства із законодавством зарубіжних країн, а саме Китаю. Законодавством зазначеної держави передбачено обов'язок Інтернет-компаній здійснювати перевірку та оцінку змісту своїх інформаційних сайтів та ресурсів та відповідно видалення матеріалів, які містять заборонену інформацію або таку, що не відповідає дійсності. Це стосується не лише сайтів державних засобів масової інформації, але й поширюється на діяльність блогерів усіх соціальних мереж. Контроль за виконанням зазначеного обов'язку здійснюється за допомогою відповідного додатку, в якому зобов'язана зареєструватися особа (шляхом надання особистих достовірних даних). Наявність такого додатку надає правоохоронним органам Китаю швидко знайти правопорушника, у випадку порушення правил користування сайтів, у тому числі порушення права інтелектуальної власності [4].

Отже, із зазначеного випливає, що наявна система національного законодавства в сфері захисту права інтелектуальної власності не спроможна захистити зазначене право користувачів у мережі Інтернет, адже відсутні нормативно-правові акти, які регулювали б зазначені суспільні відносини та передбачали б ефективний механізм захисту права інтелектуальної власності в мережі Інтернет [3]. Тому поки що власники інтелектуальної власності вимушені дотримуватися заходів особистої безпеки в мережі Інтернет, а законодавець повинен звернути увагу на прогалини в законодавстві та найближчим часом усунути їх.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.09.2022);
2. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. What It Means and How to Respond. – Foreign Affairs, 12 Dec 2015 <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>.
3. Атаманова Ю. Є. Захист прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет: світовий досвід та вітчизняні перспективи. Право та інновації. №3 (7). 2014. С. 7-14.
4. Як за кордоном слідкують за користувачами мережі [Електронний ресурс]. : <http://www.kommersant.ru/doc/2324786> (дата звернення: 12.05.2022).
5. Резворович, К. (2021). Право інтелектуальної власності у мережі інтернет: недоліки вітчизняного нормативно-правового регулювання та шляхи його вдосконалення. InterConf, 255-261.
6. Aristova, I., Rezvorovich, K., Sydorova, E., & Kislitsyna, I. (2020). CREATION OF AN INTELLECTUAL PROPERTY COURT IN UKRAINE: PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN A SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF A COUNTRY. Journal of Security & Sustainability Issues, 9.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Василенко Єгор Володимирович

Аспірант, Університет економіки та права «КРОК»,

Перший конкурентний Закон України «Про обмеження монополізації та попередження недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (далі – Закон № 2132-ХІІ) [2] був прийнятий у період формування держави в лютому 1992 р. та поклав початок розвитку абсолютної нової галузі в українському законодавстві.

Цей закон приділяв увагу таким питанням, як зловживання домінуючим становищем, дискримінація суб'єктів господарювання державними органами та методи «недобросовісної конкуренції», які один суб'єкт господарювання застосовує по відношенню до іншого та відповідальність за порушення конкурентного законодавства.

Наступним кроком було створення Антимонопольного комітету України (АМКУ) відповідно до закону, що набув чинності у 1993 р. (Закон України «Про Антимонопольний комітет України» далі – (Закон № 3659-ХІІ) [4].

Одне з перших дисертаційних досліджень «Адміністративна відповідальність за порушення антимонопольного законодавства в Україні» було здійснено Л.Р. Білою в 1996 р. [3] на базі Закону “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності” в якому охарактеризовано склади правопорушень, порядок притягнення до відповідальності, особливості правового статусу Антимонопольного комітету України.

Можна погодитись з автором, що антимонопольне законодавство, як таке, не могло і не потребувало розвитку в умовах соціалістичної системи, панування державної власності і адміністративно-командного диктату в суспільстві.

Оскільки незалежність України від Радянського Союзу було проголошено в 1991 р., наступне десятиріччя відзначилось економічним спадом та інфляцією, коли країна намагалася запровадити ринкову економіку.

Свобода підприємницької діяльності була закріплена в статті 42 Конституції України, включаючи державне забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій

діяльності через недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції [1].

Подальший розвиток конкурентного законодавства ознаменувався прийняттям у 1996 р. окремого Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (далі – Закон № 236/96-ВР [5], яким було врегульовано та розширено положення про недобросовісну конкуренцію та відповідальність за її порушення.

Також запроваджено адміністративну відповідальність за порушення антимонопольного законодавства, що знайшло своє відображення в Кодексі України про адміністративні правопорушення [6].

Результатом наступного прогресу конкурентного законодавства стало прийняття у 2001 р. Закону України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон № 2210 III) [7], який виокремив економічну конкуренцію, як окрему складову конкурентного законодавства та відповідно, визначив санкції за порушення економічної конкуренції.

Закон № 2210-III розроблений на основі європейських конкурентних законів з огляду на взятий Україною курс на інтеграцію до Європейської спільноти.

Як справедливо зазначає в своїй науковій праці В. В. Ліпінський, пропорційність санкцій за порушення конкурентного законодавства означає, що, крім виняткових обставин, за підсумками застосування конкурентного законодавства суб'єкти господарювання не мають втрачати можливість вести підприємницьку діяльність та належним чином конкурувати на справедливих умовах.

Тобто, вплив штрафів на фінансовий стан та платоспроможність суб'єктів господарювання не має підривати безповоротно їх підприємницьку діяльність з фактичним виведенням їх з ринку [8].

Вважаю, що вказаний В.В. Ліпінським «принцип пропорційності» виду порушення, фінансового стану суб'єкта господарювання та потенційна вигода від вказаного порушення, має бути співмірним з розміром штрафу, який накладається регулятором.

Конкурентне законодавство динамічно і безперервно розвивається. Результатом проголошення курсу на євроінтеграцію стало укладення 21.03.2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [9], Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, яка покладає на Україну низку зобов'язань щодо системного реформування законодавства, в тому числі, конкурентного.

Подальша адаптація українського законодавства спрямована на впровадження найкращих європейських практик задля сприяння розвитку здорового конкурентного середовища, засад добросовісної та ефективної конкуренції, а також вдосконалення функціонування системи державних органів в сфері захисту конкуренції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Про обмеження монополізації та попередження недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18 лютого 1992 року N 2132-ХІІ. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 21, ст.296.
3. Біла Л.Р. Адміністративна відповідальність за порушення антимонопольного законодавства в Україні., 1996. С. 1–10.
4. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 року № 3659-ХІІ. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 50, ст.472.
5. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 року № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 36, ст.164.
6. Кодексі України про адміністративні правопорушення: Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122.
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 12, ст.64.

8. Ліпинський В.В.. Адміністративно-правові заходи відповідальності за порушення конкурентного законодавства: питання тлумачення: № 67 (2021): Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право/. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/250255>.

9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яку ратифіковано: Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 40

ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Костицька Софія Василівна

юрист, м. Київ

Як влучно зауважував Г. Далтон, публічні фінанси “перебувають на межі економіки та політики” [1, с. 3]. Справді, політико-правовий феномен державного суверенітету у класичному його розумінні як незалежності та верховенства державної влади на відповідній території знаходиться у нерозривному зв’язку із концепцією публічних фінансів. Публічні фінанси, формуючи матеріальне підґрунтя для існування та функціонування держави та її інститутів, є водночас одним із невід’ємних атрибутів державного суверенітету та інструментом його забезпечення: здійснення державою суверенної влади шляхом реалізації політик як на загальнодержавному, так і на регіональному чи локальному рівнях передбачає акумулювання та використання публічних коштів.

З одного боку, належне функціонування системи публічних фінансів є передумовою сталого розвитку та економічного процвітання держави. Водночас, з іншого боку, публічні фінанси матеріально забезпечують виконання державою як сувереном обов’язків щодо захисту прав людини шляхом підтримання існуючих правозахисних механізмів та створення умов для реалізації прав людини. Оскільки становлення держави сучасного зразка супроводжувалося поступовим розширенням її функцій, зв’язок держави та публічних фінансів найяскравіше прослідковується у: (1) ролі публічних фінансів як матеріального базису для реалізації державою її функцій [2, с. 120]; (2) задоволенні публічних потреб [3, с. 167]; (3) задоволенні публічних інтересів [4, с. 36]. Тобто наділена суверенними правами держава задля задоволення публічних інтересів та потреб реалізує фінансову (фіскальну, монетарну, грошово-кредитну) політику у нерозривному зв’язку із будь-якими іншими державними політиками, таким чином виконуючи внутрішньо-регуляторні функції та забезпечуючи зовнішньополітичні та зовнішньоекономічні зв’язки.

Відповідно, суверенітет держави як політико-правового суб’єкта неодмінно пов’язаний із її економічним суверенітетом та економічною безпекою. Саме національні регуляторні системи в умовах глобалізації та інтегрованості країн у міжнародні торговельно-економічні зв’язки відіграють роль механізму збереження економічного суверенітету [5, с. 8]. Економічний суверенітет як елемент державного суверенітету забезпечується, у тому числі, належним функціонуванням системи публічних фінансів. Єдність категорії публічних фінансів, незважаючи на відносну самостійність державних та місцевих фінансів у межах держави, підтверджується єдністю грошової системи, економічної, фінансової та митної політики, а також єдністю та взаємопов’язаністю державної та місцевої систем управління та регулювання фінансово-кредитної системи [6, с. 26].

При цьому глобалізація, яка у вимірі публічних фінансів супроводжується конвергенцією регуляторних стандартів та політик, суттєвим рівнем фінансової дерегуляції та водночас фінансової інтегрованості країн (яскравим прикладом чого може

слугувати, наприклад, введення міжнародної валюти – євро), трансформує традиційні погляди на державний суверенітет. Справді, абсолютний економічний суверенітет міг би бути можливим лише у державах з “дезінтеграційною, ізоляціоністською моделлю економіки”, водночас інтернаціоналізація економік супроводжується десуверенізацією, “розмиванням” суверенітету держав, а відтак ключовим є питання балансу між добровільним обмеженням атрибутів суверенності та необхідністю реалізації національних інтересів завдяки участі в міжнародній економіці [7, с. 205].

Концепція державного суверенітету як політико-правової та територіальної характеристики держави часто пов’язується із “вестфальською системою”, започаткованою Вестфальським договором 1648 року. Чи то визнаючи його значення як орієнтиру у формуванні сучасного міжнародного права [8, с. 69], чи деконструюючи “вестфальський міт” як продукт раціоналізації XIX століття [9, с. 284], дослідники однак доходять до консенсусу щодо видозмінення виявів державного суверенітету в умовах глобалізації.

Передусім зазначене стосується питання державного суверенітету у контексті абсолютної юрисдикції держави у фіскальній площині. Із економічною інтеграцією як у публічній, так і у приватній сфері, перед державами постають виклики міжнародного співробітництва щодо оподаткування транскордонних операцій та боротьби зі шкідливими податковими практиками. У зв’язку із цим виникає парадоксальна ситуація: сучасний міжнародний податковий режим сконструйований для захисту фіскального суверенітету держав; водночас транскордонна мобільність капіталу та своєрідна конкуренція між податковими юрисдикціями призводить до фіскальної взаємозалежності держав, що дає підстави стверджувати про “ерозію суверенітету” [10, с. 215]. Однак не можна не погодитися, що навіть на фоні подальшої фрагментації державного суверенітету активна участь незалежних децентралізованих державних структур поряд із наднаціональними режимами свідчить про центральну роль національних держав у міжнародних економічних зносинах у системі глобальної регуляторної політики [11, с. 205]. Справді, перехід до нової системи глобальної регуляторної політики не відбувається за рахунок держав, а скоріше відображає інтереси, які захищають держав, тобто держава залишається і залишатиметься джерелом правопорядку, у тому числі у фінансовій сфері [12, с. 190]. Передусім зазначене необхідно пов’язати із реалізацією державою державницьких (спрямованих на забезпечення суверенітету держави як у внутрішньому, так і в зовнішньому просторах) та суспільних функцій, реалізація яких неможлива без розбудови публічних фінансів [2, с. 120].

Таким чином, публічні фінанси як невід’ємний атрибут держави нерозривно пов’язані із державним суверенітетом. При цьому держава як суверен, організовуючи національну систему публічних фінансів, не існує у правовому та економічному вакуумі, а є глибоко залученою у глобальну систему правовідносин економічного характеру. Зазначене свідчить про потребу переходу до нової парадигми державного суверенітету із урахуванням економічної інтеграції та інших глобалізаційних процесів.

Список використаних джерел:

1. Dalton, Hugh. *Principles of Public Finance*. Nineteenth impression. Routledge and Keagan Paul Ltd., London, 1954. – 323 с.
2. Опарін В.М., Федосов В.М., Юхименко П.І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. № 2.
3. Вдовенко С.М., Шульга Ю.В. Проблеми та перспективи формування сучасної системи публічних фінансів в Україні. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2012. № 2 (14).
4. Бардаш С.В., Баранюк Ю.Р. Поняття і склад публічних фінансів як об’єкта державного фінансового аудита. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 1.

5. Економічний суверенітет України : монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко, В.М. Костюченко та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі та Т.М. Мельник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. – 700 с.
6. Корецька С. О. Аналіз категоріального апарату публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*, № 19/2011.
7. Ткаченко Н. В. Фінансова політика як інструмент реалізації економічного суверенітету держави. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопільський національний економічний університет; “Економічна думка”, 2015. Том 20.
8. Dr. Hassan, Daud. The Rise of the Territorial State and The Treaty of Westphalia. *yearbook of New Zealand Jurisprudence*. Vol. 9, 2006.
9. Osiander, Andreas. Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth. *International Organization*. Vol. 55, No. 2 (Spring, 2001).
10. Apeldoorn, Laurens van. International Taxation and the Erosion of Sovereignty’. *Global Tax Governance: What is Wrong with it and How to Fix it*, ECPR Press, 2016.
11. Pak, Insop. International Finance and State Sovereignty: Global Governance in the International Tax Regime. *Annual Survey of International & Comparative Law*. Vol. 10: Iss. 1, Article 7.
12. Wolf, Martin. Will the Nation-State Survive Globalization? *Foreign Affairs*. Vol. 80, No. 1 (Jan. - Feb., 2001).

ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стрижеус Денис Анатолійович

аспірант, Львівський університет бізнесу і права

Права і свободи людини є джерелом ключових зобов'язань держави щодо їх гарантії і захисту. Саме з бов'язком держави захищати права людини і пов'язують існування судового механізму захисту прав і свобод [1].

Якщо проаналізувати становлення механізму судового захисту прав людини в цілому, у тому числі цивільних прав, то можна виділити такі його етапи:

1) перший етап охоплює період після буржуазних революцій (Декларація прав людини, Франція, Конституція США 1787) і пов'язаний із визнанням основоположних прав та створенням національних режимів судового захисту;

2) другий етап позначений ухваленням Загальної декларації прав людини 1948 року та інших міжнародних документів у цій сфері та створенням міжнародного режим судового захисту прав людини;

3) третій етап характерний становленням та розвитком регіональних режимів захисту прав людини: Європейського (створення Ради Європи, прийняття Європейської конвенції прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), Міжамериканського, Азійського, Африканського, а також створенням міжнародних судових органів (Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Африканський суд із прав людини і народів, Міжамериканський суд із прав людини);

4) четвертий етап пов'язаний з інтеграцією держав та створенням конституційних надпорядків, наприклад, утворенням Європейського Союзу. Узв'язку із цим виникає конкуренція юрисдикцій (між національними і наднаціональними судами, між ЄСПЛ та Судом ЄС, між конституційними судами та ЄСПЛ, Судом ЄС) [1].

Право на судовий захист закладено в низці міжнародних документів з прав людини (статті 8–10 Загальної декларації прав людини [2], стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3], стаття 6 Європейської конвенції із прав людини [4], стаття 47 Хартії Основних прав ЄС [5] тощо). Водночас це право є і одним із найбільш «вразливих». Зокрема, як свідчить статистика рішень ЄСПЛ, близько 40%

порушень, констатованих судом, стосуються статті 6 Конвенції, а саме справедливого судового розгляду (16,86%) та тривалості процедур (21,41%) [1].

Положення щодо права на судовий захист знайшли відображення в національних конституціях та практиці конституційних судів.

Так, Конституція України гарантує кожному судовий захист його прав у межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства України. Норми, що передбачають вирішення спорів, зокрема про поновлення порушеного права, не можуть суперечити принципу рівності усіх перед законом та судом і у зв'язку з цим обмежувати право на судовий захист [6].

Реалізацією права особи на судовий захист, у тому числі, є можливість відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина [7; 8]. Як зазначає І. О. Бакірова, гострими проблемами судового захисту прав людини є наступні: по-перше, при зверненні до суду, як і до інших державних та громадських інституцій, за захистом своїх порушених прав нерідко бракує належного документального підтвердження порушень; належної і своєчасної фіксації фактів, подій, явищ; відповідної нормативно-правової бази з цих питань; по-друге, строк розгляду справ законодавчо чітко не встановлений, внаслідок чого громадяни роками не можуть захистити свої права. це породжує недовіру, непошану громадян до суддів та судової системи загалом; по-третє, через неспроможність більшості громадян сплатити державне мито та скористатися послугами адвоката [9].

Відповідно до ст. ст. 3, 8, 9, 21 і 55 Конституції України право на судовий захист і доступ до правосуддя відноситься до невідчужуваних прав і свобод людини й одночасно виступає гарантією захисту всіх інших прав і свобод, що визнаються та гарантуються згідно із загальноприйнятими принципами і нормами міжнародного права [10, 11], а також відповідає положенням ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Визначаючи право на судовий захист як самостійне суб'єктивне право особи, яке має матеріально-правовий та процесуально-правовий зміст і є правом особи на задоволення вимог захисту її порушених, оспорюваних або невизнаних прав судом, яке реалізується шляхом звернення до суду задля ініціювання судового розгляду, можемо констатувати, що громадяни та інші фізичні особи, права яких були порушені у зв'язку із російською воєнною агресією, можуть звертатися до суду для захисту цих прав, використовуючи описаний вище механізм реалізації права на судовий захист, який включає як суди національної юрисдикції, так і ЄСПЛ.

Список використаних джерел:

1. Лотюк О. С., Митник О. В. Генезис механізму судового захисту конституційних прав людини. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації. 2020. С. 257–282. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-210-7/257-282>

2. Universal Declaration of Human Rights. 10.12.1948. United Nations : web-site. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

3. International Covenant on Civil and Political Rights adopted 16 December 1966 by General Assembly resolution 2200A (XXI). United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: web-site. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012/C 326/02. Official Journal of the European Union. 26.10.2012. p. 391–407 (GA). EUR-lex : web-site. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб, справа № 1-1/2002) № 8-рп/2002 від 7 травня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Бориса Павловича щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України (справа № 1-33/2007) № 11-рп/2007 від 11 грудня 2007 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07#Text> ;

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання, справа № 1-33/2004) № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>

9. Бакірова І. О. Зміст конституційного права людини і громадянина на судовий захист. Міністерство юстиції України : веб-сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8158

10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці, справа № 1-2/2013) № 3-рп/2013 від 3 червня 2013 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-11#Text>

11. Луспеник Д. Касаційні фільтри у цивільних справах: проблемні питання правотлумачення та правозастосування. Судебно-юридическая газета. 2020. 15 червня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/954084/>

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ТА ЕНЕРГЕТИЧНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ, ЇХ ЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Остудімов Богдан

*аспірант кафедри конституційного права та прав людини Національної академії
внутрішніх справ*

З огляду на стрімкий розвиток технологій, комунікацій у сучасному світі практично неможливу повноцінну життєдіяльність людини, суспільства, держави і світового співтовариства видається без енергії, різноманітності її джерел, енергетичних ресурсів. Від них залежить економіка, політика, безпека та оборона, інші сектори і сфери як у мирний час, так і в періоди воєнного або надзвичайного стану тощо. Тому закономірним є звернення науковців, держав, міжнародних організацій до проблематики енергетичної безпеки, енергетичної політики, інтелектуальної енергетичної системи, екологічно орієнтованої енергетики, енергетичного сталого розвитку тощо. Поступово актуалізуються на порядку денному і питання виокремлення енергетичних прав людини та ін.

На наш погляд, першочерговим і концептуально значущим у даному контексті є виокремлення і вивчення таких категорій як енергетична незалежність держави та енергетичний суверенітет, а також сталий енергетичний розвиток. Власні ці категорії пронизують і національний, і транскордонний, і глобальний рівні. Кризові явища в Україні та світі, міжнародні збройні конфлікти, воєнний або надзвичайний стан лише посилюють значення і роль забезпечення енергетичної незалежності та енергетичного суверенітету, від дієвих і реальних гарантій яких залежить забезпечення прав і свобод

людини і громадянина у згаданих складних умовах, здійснення державної політики, міжнародних відносин тощо.

На жаль, в останній рік ми є свідками і потерпілими від значного руйнування об'єктів критичної інфраструктури через агресію росії проти України. У зв'язку з цим важливою є Заява Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації від 1 грудня 2022, направлена до ООН, парламентів та урядів іноземних держав, інституцій Європейського Союзу, Ради Європи, інших міжнародних організацій та їх міжпарламентських асамблей. Тут зазначено, що з жовтня 2022 року російська федерація систематично вдається до актів енергетичного тероризму проти України, завдаючи масованих ракетних та дронівих ударів по об'єктах цивільної енергетичної інфраструктури України. Сплановані удари по об'єктах енергетичної інфраструктури України, безумовно, є зухвалими воєнними злочинами, злочинами проти людяності та актами геноциду Українського народу. Спільними зусиллями міжнародного співтовариства держава-терорист, її керівництво неодмінно та невідворотно будуть притягнуті до відповідальності. [1]

Усе це посилює увагу сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених до заявленої проблематики. До того ж, це проблематика відзначається міждисциплінарним і міжгалузевим характером, тому зумовлює привернення уваги представників різних наук: економіки, юриспруденції, національної безпеки і державного управління, екології тощо, а також використання властивої їм методології та методик.

Неоднозначними та неуніфікованими є підходи до розуміння природи, визначення понять «енергетична незалежність», «енергетичний суверенітет», «енергетична безпека», «енергетична політика». Все частіше вони наводяться у нормативно-правових актах, проте, не завжди регламентується їх визначення і зміст. Це стосується, зокрема, Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», Стратегії енергетичної безпеки 2021 р., Стратегії національної безпеки України та ін. Так, у Стратегії енергетичної безпеки 2021 р. не згадується про енергетичну незалежність держави, але підкреслюється незалежність держави у формуванні та реалізації внутрішньої та зовнішньої політики у сфері енергетики [2]. Такий підхід відображено в одному із законопроектів «Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України», де визначено основні засади державної політики, спрямованої на забезпечення енергетичної безпеки України та захист національних інтересів в енергетичній сфері. Крім цього, тут запропоновано наступне трактування категорії «енергетична незалежність» — здатність держави самостійно формувати та реалізовувати внутрішню та зовнішню політику у сфері енергозабезпечення незалежно від зовнішніх або внутрішніх впливів [3]

Згадана Енергетична стратегія України до 2035 року передбачає, з-поміж іншого, забезпечення енергетичної незалежності, включаючи інтенсивне нарощування ресурсної бази та видобутку первинних енергетичних ресурсів, вітчизняних потужностей з їх переробки, створення запасів та резервів, диверсифікацію джерел і шляхів постачань, техніко-технологічне переозброєння ключових підприємств галузі. [4]

Очевидною, таким чином, є певна фрагментарність нормативно-правової основи забезпечення енергетичної незалежності Української держави.

Доволі різноманітними є доктринальні підходи до визначення досліджуваних явищ. Наприклад, І. Гончарук визначає енергетичну незалежність як сформований організаційно, економічно- і ресурсно-сукупний енергетичний потенціал із власних джерел для задоволення енергетичних потреб держави, галузі на засадах сталого розвитку, екологічності та інноваційності. На її думку, доцільною є теоретико-методологічна конструкція визначення сутності енергетичної незалежності як соціально-економічного явища, що зумовлює виокремлення ряду її складових. [5] Поряд з цим зустрічаються дискусійні підходи щодо розуміння енергетичної незалежності як комплексу енергозберігаючих заходів, які мають здійснюватися на основі практичної реалізації

наукових, економічних, законодавчих, організаційних, технічних, технологічних і екологічних складових, що мають на меті повноту забезпечення потреб держави в енергії власного виробництва, а також раціонального споживання енергетичних ресурсів із поступовим нарощуванням та впровадженням у господарський оборот найбільш економічно доцільних джерел енергії, де пріоритетне місце в Україні мають посідати біопалива. За іншими підходами – це рівень самостійності керівництва держави у формуванні та здійсненні політики, незалежної від зовнішнього і внутрішнього втручання та тиску, що виходять із сфери діяльності паливно-енергетичного комплексу; – одна із складових економічної незалежності держави; – наявність економічного суверенітету країни, здатність країни забезпечити себе паливно-енергетичними ресурсами, як із власних джерел, так і раціонального імпорту з декількох інших держав за рахунок експорту частки своїх товарів і послуг.

Тобто, явище енергетична незалежність часто пов'язують з енергетичним або економічним суверенітетом, причому останні так само залишаються чітко невизначеними як у нормативних, так і у наукових джерелах. У багатьох наукових працях енергетична незалежність розглядається складовою економічної незалежності, а не енергетичної безпеки.

Залишаються актуальними проблеми розв'язання енергетичних криз, адаптації національного енергетичного законодавства із законодавством ЄС, чіткого й однозначного трактування енергетичної незалежності і, енергетичної безпеки та енергетичного суверенітету Української держави, закріплення дієвих гарантій їх реалізації. На нашу думку, енергетична незалежність держави, енергозабезпечення є умовами для здійснення переважної більшості прав і свобод людини, проте обґрунтованим видається підхід до виокремлення у контексті конституційного права на достатній життєвий рівень (стандарт) права на доступ до енергетичних послуг, права на енергетичну безпеку в якості прав людини, відповідних обов'язків (ефективного споживання енергоресурсів та ін.). Потребують подальшого вивчення роль і функції держави у забезпеченні згаданих та пов'язаних з ними інших прав людини, механізм реалізації стратегічних завдань щодо ефективного забезпечення енергетичної незалежності Української держави, залучення міжнародної підтримки для відбудови енергетичної інфраструктури і притягнення до відповідальності держав-агресорів за вчинені злочини. Власне комплекс таких невідкладних заходів сприятиме забезпеченню не лише енергетичної безпеки України, а й Європи та світу.

Список використаних джерел:

1. Про Заяву Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації : постанова Верховної Ради України від 1 грудня 2022 року № 2788-ІХ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2788-20#Text>
2. Стратегія енергетичної безпеки: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>
3. Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України: Проект Закону України №8609 від 13.07.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64445
4. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: <https://mepr.gov.ua/>
5. Гончарук І.В. Енергетична незалежність як суспільно-економічне явище. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2020/15.pdf.
6. Камінська Н.В., Пожидаєва М.А. Правова природа санкцій та їх ефективність у протидії російському вторгненню. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. №2. С. 59–75. <https://doi.org/10.32886/instzak.2022.02.07>

ЗОБРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

Тарасюк Андрій

*аспірант 2-го року навчання Навчально-наукового інституту права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Новітні напрями розвитку та вдосконалення інформаційної сфери сучасного глобалізованого суспільства за допомогою впровадження надсучасних ІТ-технологій у сфері мас-медіа, розширення засобів соціальної комунікації, а особливо в мережі інтернет не лише робить оточуюче середовище відкритим, але і суттєво підвищує ризики нівелювання меж між сферами приватності та публічності в житті кожної людини. В свою чергу це формує інші виклики, які в першу чергу покликані стати на варті як належної реалізації прав і свобод людини і громадянина у відповідних сферах, так і охорони й захисту їх у випадку порушення. В цьому контексті В.М. Бражко справедливо стверджує, що з розвитком інформаційного суспільства виникло нове покоління прав і свобод, зокрема права людини в інформаційному суспільстві (комунікаційні права). Оскільки інформаційне суспільство стає реальною дійсністю з розширенням інформаційних технологій, електронних комунікацій, які стали невід'ємними потребами людського життя, то і на місцевому, і на глобальному рівнях виникає необхідність гарантування прав людини в інформаційному суспільстві [1, с. 55].

Дійсно, сучасну життєдіяльність кожної фізичної особи, чи то професійну, чи то побутову неможливо уявити без наявності різноманітних технічних гаджетів, які без перебільшення є, на сьогодні, основними засобами соціального спілкування з оточуючими. Саме за допомогою цих девайсів ми збираємо, обробляємо, поширюємо різноманітну інформацію, в тому числі зокрема постимо власні сторінки та портфоліо в мережі інтернет тощо. Зачасту здійснюючи відповідні дії ми не задумуємося про те, що, поширюючи ту чи іншу інформацію із зображенням третіх осіб, ми можемо порушувати права та шкодити інтересам відповідних осіб. Поширення відповідного інформаційного контенту із використанням зображень людини на фото чи відеоролику без згоди зображуваних осіб чи відповідних обставин порушує їх право на власне зображення.

Особливої актуальності відповідна проблематика набуває в сфері охорони здоров'я, адже це дійсно та сфера людського життя, що потребує найвищого рівня приватності, де перетинаються біоетичні, моральні, релігійні, правові та соціальні аспекти, центром яких безумовно є людина, її права, свободи та інтереси. Останнім часом, а особливо з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, значної популярності набуло поширення через ЗМІ та через особисті профілі на платформах Facebook, Instargam, Youtube, Tik Tok та ін. лікарів, експертів, журналістів, волонтерів зображення людей в ковід-реанімаціях, лікарняних палатах, чергах на вакцинацію тощо. Аналогічна ситуація має місце щодо використання результатів відео та фотозйомки під час надання інших послуг в сфері медицини (профілактичного, лікувального, реабілітаційного заходів, оперативного втручання), під час проведення рекламних акцій шляхом використання зображень людини на бігбордах, рекламних роликах тощо. Відповідні дії, як правило, не мають правового підґрунтя, зачастую не узгоджені з особами, зображеними на фото чи на відеоролику, що безумовно порушує їх право на власне зображення та умови його використання. За словами О.О. Кулініч, у зв'язку з розповсюдженням та загальнодоступністю різноманітних технічних засобів фіксації зображень, все більшої популярності набуває як мистецтво фотографування, так і повсякденна звичайна зйомка. Розміщення фотографій фізичних осіб в Інтернеті та друкованих засобах масової інформації зумовлює питання щодо правового забезпечення охорони фотозображення людини в Україні [2].

Відповідна ситуація посилена неналежним рівнем правового регулювання умов та процесу використання зображення людини, що потребує надання ґрунтовної і комплексної юридичної оцінки такій ситуації, та посилення його правового забезпечення.

Доцільно констатувати, що зазначені вище питання викликають необхідність характеристики категорії «зображення людини в сфері охорони здоров'я» з позиції її розгляду як особливого цивільно-правового феномену. Це, на нашу думку, зумовлено тим, що дійсно зображення людини є формально-інформаційним відображенням людини, що безсумнівно торкається її фізіологічних, етичних та морально-психологічних якостей та особливостей. Адже навіть на побутовому рівні (не беручи до уваги професійний аналіз) переглядаючи фото чи відео із зображеннями людини ми складаємо, «умовний портрет» про зовнішність та інші якості зображуваної особи, а таким чином можемо сформулювати уявлення про ті чи інші особливості зовнішності, характер, стиль життя, а також ті чи інші моменти її професійної, повсякденної життєдіяльності тощо. Якщо брати до уваги зображення людей на фото чи відео в тих чи інших медичних установах або під час різних медичних маніпуляцій, то ми безсумнівно можемо отримати інформацію, зміст якої буде вказувати особливу сферу людської життєдіяльності, пов'язану із фізіолого-етичними моментами, що може свідчити про стан здоров'я особи, про процес та результати застосування медичних маніпуляцій тощо. Це саме той аспект приватного життя кожної людини, який очевидно має перебувати під особливою правовою охороною та захистом, адже він стосується виключно особистих немайнових прав та приватних інтересів, а отже пов'язаний з іншими особистими немайновими правами (наприклад, право на честь та гідність, право на медичну таємницю, право на повагу до приватного життя, право на невтручання в приватне життя тощо). Справедливим є твердження Т.О. Софіюка про те, що лише особа, якої стосується персональна інформація, може оцінити уразливість, тобто ймовірний ризик неправомірного використання такої інформації. Це становить основу права на приватність персональної інформації та усвідомлення такого поняття, як «приватна сфера» життя людини. Цей термін одразу асоціюється з тим, що належить безпосередньо приватній особі і є недоступним для людського загалу, є «приватною справою» і протиставляється публічному. Його антонім – «публічність», що означає відкритість для публіки, гласність [3, с. 256]. Враховуючи те, що зображення людини в цілому, навіть і не беручи медичний аспект, уже безсумнівно торкається її особистості, приватності, а тому потребує високого рівня правової охорони та захисту.

З високим ступенем упевненості можемо констатувати, що дійсно зображення людини в сфері охорони здоров'я є особливим цивільно-правовим феноменом, адже пов'язане з особливою сферою людської діяльності в аспекті реалізації особистих немайнових прав, окрім того потребує особливого рівня правової охорони та захисту.

Список використаних джерел:

1. Брижко В.М. Основи систематизації інформаційного законодавства: теоретичні та правові засади : монографія. Київ : ТОВ «ПанТот», 2012. 304 с.
2. Кулініч О.О. Правові режими охорони фотографій із зображенням людини. Academy Creative. 2020 URL : <http://creative-academy.com.ua/viz1.html> (дата звернення: 16.11.2022 р.).
3. Софіюк Т.О. Прайвесі і концепція поколінь прав людини. Часопис Київського університету права. 2020. №2. С. 255-258.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Ямельська Христина

*доктор філософії за спеціальністю «Міжнародне право» адвокат, м. Київ,
Асоціація українських правників*

Забезпечення фундаментальних прав людини в умовах міжнародного збройного конфлікту стало справжнім викликом для усієї міжнародної спільноти.

Агресивна війна Росії проти України продемонструвала складність забезпечення прав людини та міжнародному, регіональному та національному рівнях.

Вражаюча кількість злочинів відбувається повсякчас де ступає нога російського солдата - вбивства, катування, згвалтування застосування зброї забороненої Гаазьким конвенціями, екоцид, ядерний шантаж тощо.

Злочини, які вчиняються російською армією виходять далеко за межі переліку злочинів, визначених у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (далі- МКС). За словами професора Василенка Володимира Андрійовича всі ці злочини є засобом вчинення одного основного злочину - геноциду Українського народу і такого ще не було в історії людства [1].

Відтак ціллю російської агресивної війни є не тільки знищення держави, а й винищення цілої української нації.

Такі фундаментальні права як право на життя, право на гідність, право на свободу, право на повагу до приватного життя є тими крихкими цінностями, на яких тримається людяність усієї міжнародної спільноти. Втратити ці права, спостерігати як їх знищують в цілій країні означає втратити їх для усього світу.

Держави та міжнародна спільнота докладает титанічних зусиль до збереження за забезпечення прав людини під час російсько-української війни, однак наявні правові та політичні механізми залишаються не достатньо дієвими.

Ми мусимо констатувати, що величезна кількість випадків порушень прав людини залишаються безкарними. Безкарність збільшує кількість нових порушень прав людини, що створює ризики не лише для України, а й всієї міжнародної спільноти.

Перемога України у цій війні - це не тільки мета закінчення цієї війни, це і цивілізаційний виклик для всього людства. Адже від того чи вдасться зберегти державу, націю та правопорядок із його забезпеченням прав людини залежить майбутнє наступних поколінь, їх можливість жити у безпечному світі.

На сьогодні існує три рівні захисту прав людини – універсальний, регіональний та національний. На кожному із них є судові та несудові процедури захисту прав людини.

Наявні механізми дають змогу здійснювати моніторинг стану дотримання прав людини, документувати порушення цих прав та надання рекомендації щодо усунення таких порушень.

Безумовно така діяльність має значення, оскільки зібрані дані беруться за основу судових рішень та враховуються при прийнятті політичних рішень.

В рамках універсального механізму захисту прав людини діють такі суб'єкти як Рада ООН з прав людини та Управління Верховного комісара з прав людини.

31 липня 2014 року між Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини та Урядом України було укладено Угоду про розміщення короткотермінової моніторингової місії ООН з прав людини в Україні [2].

Ця місія здійснює моніторинг ситуації з правами людини з особливою увагою на АР Крим, східні і південні регіони України.

З початку збройного нападу РФ на Україну 24 лютого 2022 року робота місії зосереджена на документуванні порушень міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права.

Резолюцією 49/1 про ситуацію з правами людини в Україні внаслідок російської агресії від 4 березня 2022 року Рада з прав людини вирішила створила Незалежну міжнародну слідчу комісію у складі трьох експертів з прав людини терміном в один рік.

Слідчій комісії було доручено доповнювати, консолідувати та розвивати роботу Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ) у тісній координації з ММПЛУ та Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини.

12 травня 2022 року на 34-й спеціальній сесії Рада з прав людини ухвалила резолюцію S-34/1 щодо погіршення ситуації з правами людини в Україні внаслідок російської агресії та звернулася до Слідчої комісії з проханням розглянути події в районах Києва, Чернігівській, Харківській та Сумській областях наприкінці лютого та в березні 2022 року.

23 вересня 2022 року Незалежна міжнародна слідча комісія щодо України ООН на основі зібраних доказів дійшла висновку, що в Україні були скоєні воєнні злочини армією РФ. Мова йде про страти, катування, сексуальне насильство щодо осіб віком від 4 до 82 років [3].

У звіті про діяльність з попередньої експертизи прокурорки МКС Фату Бенсуда від 14 листопада 2016 р. надається правова оцінка діям, що відбуваються в Україні, починаючи з 26 лютого 2014 року як міжнародного збройного конфлікту. [с. 35, 4].

У рішенні ЄСПЛ у справі Україна проти Росії (Re Crimea) від 16 грудня 2020 р. встановлено «факт ефективного контролю Росією над Кримом, починаючи з 27 лютого 2014 р.» [5].

Отже, починаючи з 2014 року до дій, які вчиняються на території України та тимчасово окупованих територіях застосовується міжнародне гуманітарне право. Міжнародне право прав людини також застосовується, оскільки не містить жодних відступів, в тому числі і під час війни.

До категорій осіб, які захищаються міжнародним гуманітарним правом, відносяться цивільне населення, військовополонені та *hors de combat*.

Хоча Україна і не є учасницею Римського статуту, відповідне попереднє розслідування розпочато прокурором МКС Карім Ханом. Він закликав держави-учасниці Римського статуту, щоб вони передали на його розгляд ситуацію в Україні. Коли понад 40 держав зробили це, він невідкладно почав попереднє розслідування ситуації в Україні 2 березня 2022 року.

За словами Президента Eurojust (англ. - European Union Agency for Criminal Justice Cooperation) Ладіслава Хамрана вперше в історії у відповідь на воєнну агресію юридична спільнота відреагувала з такою рішучістю. Прокурор МКС Карім Хан 17 травня 2022 року відвідав Київську область та місто Київ, а 15 червня м. Харків, 1 березня 2023 року м. Київ.

Крім того, після шести днів з дня початку агресії було прийнято рішення про організацію Спільної слідчої групи в будівлі МКС, якої увійшли Польща, Литва, Латвія, Естонія та МКС як учасник цієї групи. Через місяць угода про слідчу групу була підписана.

На національному рівні розслідування випадків катування належить до повноважень національних правоохоронних органів. Вони самостійно або за заявою потерпілих чи третіх осіб відкривають відповідне кримінальне провадження та здійснюють необхідні слідчі, розшукові дії, забезпечують державне обвинувачення під час судового розгляду.

Крім того, 12 держав заявили про готовність вести необхідне розслідування та судовий розгляд злочинів росіян на території України, визнаючи універсальну юрисдикцію (екстериторіальна кримінальна юрисдикція). Адже норми заборони вчинення воєнних злочинів, в тому числі катувань є нормами *erga omnes*, тобто такими, в забезпечені яких зацікавлена кожна держава, та нормами *jus cogens*, тобто такими, які є обов'язковими для всіх держав.

Важливим елементом механізму забезпечення прав людини є також діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Реалізуючи функції парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина, Омбудсман здійснює свою діяльність на підставі відомостей, які отримує за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників, народних депутатів України чи за власною ініціативою.

Тисячі таких звернень були розглянуті Уповноваженим від початку воєнної агресії РФ проти України.

Не зважаючи на всі зусилля, найбільш незахищеними залишаються ті особи, які знаходяться під контролем окупантів – цивільне населення, військовополонені, поранені.

До прикладу російська сторона не дала доступ представникам Міжнародного комітету Червоного хреста (МКЧХ) до українських полонених у колонії Оленівки Донецької області, де 29 липня було вбито та поранено близько 200 солдатів з України. [6].

Фіксуються масові порушення прав людини на окупованих територіях.

Все це створює виклики для існуючих механізмів захисту прав людини.

Найбільш нагальними кроками до вдосконалення механізмів захисту прав людини вбачаються:

- обізнаність про права людини усього населення;
- визначення прав людини ціллю державної політики на рівні із економічною вигодою чи політичною доцільністю;
- спрямування роботи правових інституцій на забезпечення прав у тих галузях в яких ці інституції функціонують;
- права людини мають враховуватись при роботі державних органів як визначальний фактор та забезпечуватись пріоритетно;
- забезпечення широко доступу правозахисних організацій до роботи державних органів.

Отже, права людини повинні зайняти центральне місце у правосвідомості громадян. Вони є тими цінностями, на яких будується і функціонує демократичне суспільство. Збереження прав людини дасть надію майбутнім поколінням усього людства на безпечне життя, де цінність має кожне людське життя. Враховуючи те, що існуючі механізми не можуть забезпечити повний захист прав людини потреба їх вдосконалення є нагальною. Права людини мають стати ціллю державної політики на рівні із економічною вигодою чи політичною доцільністю, а при роботі державних органів забезпечуватись пріоритетно. Враховуючи актуальність зазначеної проблематики, вдосконалення механізмів забезпечення і захисту прав людини створює інтерес усієї юридичної спільноти до поглибленого та подальшого їх вивчення.

Список використаних джерел:

1. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207622> (дата звернення: 09.11.2022).
2. Червоний хрест не пустили до українських полонених в Оленівці. URL: <https://podrobnosti.ua/2453574-chervonij-hrest-ne-pustili-do-ukrainskih-polonениh-v-olenivts.html> (дата звернення: 10.03.23).

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Кубальський В.Н.

кандидат юридичних наук, доцент старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

Сучасний етап розвитку української державності характеризується появою нових викликів для української державності, з-поміж них: повномасштабна збройна агресія рф проти України, загроза використання ядерної зброї, вчинення кібертерористичних актів та ін., що вимагає вироблення нових підходів для охорони державного суверенітету засобами кримінального права. В кримінально-правовій доктрині варто констатувати недостатню

увагу українських вчених-правознавців до питання визначення специфіки змісту державного суверенітету як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони.

Державний суверенітет є важливим об'єктом охорони для будь-якої держави. Державний суверенітет як об'єкт кримінально-правової охорони є невід'ємним елементом системи національної та державної безпеки. У п. 1 частини третьої статті 3 Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р. визначено, що фундаментальними національними інтересами України є, зокрема, державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України. В сучасних умовах збройної агресії РФ проти України державний суверенітет визнається пріоритетним об'єктом кримінально-правової охорони. З урахуванням наведеного необхідно вважати, що кримінально-правова охорона державного суверенітету виступає пріоритетним напрямом антикримінальної політики української держави у період триваючої збройної агресії РФ.

Проблеми кримінально-правової охорони державного суверенітету України традиційно аналізувались науковцями-правознавцями розрізнено, переважно в межах окремих розділів (розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України, розділ XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку») або статей Особливої частини КК України (ст. 109, 110, 111 та ін.). Тобто вказані питання досліджувались переважно окремо, не як система кримінально-правових норм, які охороняють державний суверенітет. Проведені українськими вченими дослідження являють собою фрагментарні рішення проблем, що з необхідністю впливає на ефективність охорони державного суверенітету засобами чинного законодавства України про кримінальну відповідальність.

Вважаємо, що основними підставами для розгляду державного суверенітету як самостійного об'єкта кримінально-правової охорони слід вважати: 1) екзистенційність повномасштабної збройної агресії для суверенітету держави; 2) актуалізація проблематики кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти державного суверенітету України в умовах збройної агресії Росії проти України; 3) системні властивості норм, що передбачені Особливою частиною КК і спрямовані на охорону державного суверенітету; 4) специфіка змісту шкоди, яка заподіюється під час посягань на державний суверенітет. Врахування наведеного створює певні можливості при вирішенні питання підвищення ефективності кримінально-правової охорони державного суверенітету України.

Деякі українські вчені слушно звертають увагу на те, що «для теорії і практики важливо усвідомлювати не тільки кримінально-правовий погляд на окремі злочини, але і на групи злочинів. Це пов'язано з тим, що аналіз групи злочинів дає нам можливість поглянути на проблему комплексно, а саме: врахувати існуючі характерні риси та ознаки; визначити ті чи інші внутрішні зв'язки між складами злочинів тощо...» [1, с. 326-327]. У вітчизняній доктрині наявні розробки вчених щодо виділення груп злочинів, які посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України [1, с. 327; 2, с. 171]. Але при цьому слід уточнити, що територіальна цілісність є лише однією зі складових державного суверенітету.

Відомий вчений-правознавець О.М. Костенко запропонував систему норм, що забезпечує кримінально-правову охорону державного суверенітету [3, с. 234].

А.В. Носач вважає, що «можливо окреслити групу злочинів, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України і визнати їх як відповідний різновид злочинів проти основ національної безпеки України» [1, с. 327]. З таким підходом не можна погодитися з наступних міркувань. Відповідальність за посягання на державний суверенітет передбачена не лише розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК України. Систему кримінально-правових норм, які забезпечують охорону державного суверенітету України, становлять кримінальні правопорушення, передбачені розділами I, IX, XIV, XV та XX Особливої

частини КК України та поєднані своєю спрямованістю на втрату, підрив або ослаблення державного суверенітету України.

До таких діянь, крім кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, можуть належати, зокрема, створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260), незаконне перетинання державного кордону України (ст. 332²), захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341), пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), застосування зброї масового знищення (ст. 439), найманство (ст. 447) та інші. Зазначений перелік не є виключним. Варто зауважити, що серед зазначених посягань одні безумовно належать до кримінальних правопорушень проти державного суверенітету, інші – лише у певних випадках [4, с. 66].

Таким чином, визнання державного суверенітету самостійним об'єктом кримінально-правової охорони створює оптимальні можливості для забезпечення більш ефективної кримінально-правової охорони різних видів та складових державного суверенітету (інформаційного, економічного тощо) при вдосконаленні законодавства України у цій сфері. Наведене впливає на ефективність протидії кримінально протиправним посяганням на державний суверенітет. Спеціальне виділення системи кримінально-протиправних посягань на державний суверенітет обумовлено передусім підвищеною суспільною небезпекою таких діянь, їх поширеністю в умовах збройної агресії росії проти України та необхідністю розробки системи спеціальних заходів для протидії вказаним кримінальним правопорушенням. Кримінально-правова охорона державного суверенітету виступає пріоритетним напрямом антикримінальної політики української держави у період триваючої збройної агресії рф.

Список використаних джерел

1. Носач А.В. До проблеми кримінально-правового аналізу злочинів проти державного суверенітету й територіальній цілісності України. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)*: збірник тез доповідей на міжнародній науково-практичній конференції до 25-річчя створення університету (м. Харків, 22 листопада 2019 року) / МВС України, ХНУВС. Х., 2019. С. 327-329.

2. Конституційний та міжнародний правовий механізм передачі частини суверенних повноважень держави наднаціональним інститутам / А.В. Андрушко, О.О. Грін, В.Б. Дацюк, Г.Г. Динис, Т.О. Карабін, Ю.А. Крук, Я.В. Лазур, М.В. Менджул, Р.П. Натуркач, О.Я. Рогач, М.В. Савчин, П.А. Трачук; за

заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. 288 с.

3. Правове забезпечення державного суверенітету України: Монографія / Ю.С. Шемшученко, В.М. Шаповал та ін. / За заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2011. 300 с.

4. Кубальський В.Н. Державний суверенітет як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XIII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листопада 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 64-67.

КОРПОРАТИВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ У СТРУКТУРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Бессарабова В.М.

аспірантка Державного податкового університету

Підприємства з державною часткою власності виникають практично одразу після набуття Україною незалежності у 1991 році у результаті масштабної приватизації. Приватизаційне законодавство як один з найпоширеніших способів роздержавлення передбачало перетворення державних підприємств у акціонерні товариства. Три десятиліття по тому управління акціями, що належать державі, відіграє надзвичайно важливе значення – більш істотне, ніж управління суто державними підприємствами, як з позицій вартісної характеристики відповідних об'єктів, так і їх перспективності соціально-економічного розвитку для майбутнього держави.

Для підтримки відкритого торговельного та інвестиційного середовища величезне значення відіграє професійне, прозоре, підзвітне та конкурентоспроможне керування сектором державних підприємств. Слабке управління державними підприємствами – це рецепт маніпулювання економічними та законодавчими умовами, неефективності та корупції, через що держава, приватний сектор та, зрештою, пересічні громадяни зазнають величезних витрат [1].

Корпоративне право являє собою галузь господарського права, що регулює відносини, що виникають у зв'язку зі створенням, функціонуванням та ліквідацією корпоративних суб'єктів, зокрема підприємств, що організовані у вигляді товариств з обмеженою відповідальністю, акціонерних товариств, командитних товариств та інших юридичних осіб. Корпоративне право визначає правові засади створення та діяльності корпоративних суб'єктів, включаючи регулювання їх органів управління та визначення прав та обов'язків їх учасників. Корпоративне право встановлює порядок здійснення корпоративних прав та визначає правові механізми захисту корпоративних інтересів та інтересів учасників корпоративного процесу, у тому числі і держави. Враховуючи різноманітність державних інституцій та необхідність виокремлення державних підприємств, Г. Я. Аніловська [2, с. 19] вказує на дві головні ознаки останніх. По-перше, це базування на державній власності – повне чи часткове. У першому випадку держава виступає єдиним постачальником капіталу. В другому – це змішані підприємства, в яких державний і приватний капітали співпрацюють у реалізації комерційних проектів, але за умови, якщо частка першого є домінуючою і держава має можливість здійснювати стратегічне управління підприємством.

Основними завданнями корпоративного права є забезпечення ефективного функціонування корпоративних суб'єктів та захисту інтересів їх учасників, регулювання взаємовідносин між учасниками та органами управління корпоративними суб'єктами, а також забезпечення стабільності та прозорості корпоративного управління.

Участь держави в корпоративних товариствах є найбільш сучасною та ефективною формою її присутності в національній економіці, яка дозволяє забезпечувати державно-приватне партнерство, розміщувати цінні папери колишніх суто державних підприємств на фондовому ринку, залучати в них приватні інвестиції. Саме акціонування компаній та підготовка ними публічної звітності відкривають широкі можливості для залучення кредитних ресурсів, у тому числі із іноземних джерел. Зазначені зміни досить часто уособлюють з реформами цивільно-господарської сфери. Водночас, варто пам'ятати і про істотне значення публічного сегменту таких правовідносин.

Адміністративне право на початку 90-х років. ХХ ст. зіткнулося тут із абсолютно новим завданням. Якщо раніше при управлінні державними підприємствами, установами, іншими об'єктами державної власності переважно використовувався адміністративно-правовий інструментарій, розроблений ще радянськими вченими, то публічно-правовий механізм управління акціями (частками) юридичною наукою мало досліджувався.

Розширення кола відносин, регульованих корпоративним законодавством, суттєво збільшується з часом. Сьогодні відбувається активізація дослідження питання про юридичну природу корпоративних правовідносин, суб'єктивних корпоративних прав та обов'язків.

Істотною доктринальною проблемою на сучасному етапі розвитку правової науки може вважатися те, що поняття суб'єктивного корпоративного прав, корпоративних правовідносин, які перебуваючи між собою в нерозривному зв'язку, не набули логічного завершеного концептуального характеру, у зв'язку з чим констатується дискусійність змісту поняття корпоративних прав.

У правовій доктрині прийнято наступні поширені варіанти тлумачення категорії корпоративних правовідносин, наприклад:

- корпоративні відносини як відокремлена група відносин господарського характеру, що пов'язані зі створення юридичних осіб корпоративного типу, участі в них і пов'язаних з такою участю зобов'язанням;

- корпоративні відносини є відносинами, пов'язаними з «правом участі» в корпорації, а також відповідними зобов'язаними відносинами між засновниками (учасниками) та корпорацією;

- корпоративні відносини включають обов'язкові відносини між засновниками (учасниками) і корпорацією.

За суб'єктивним складом корпоративні правовідносини можна класифікувати на відносини: між засновниками щодо створення юридичних осіб; між учасниками; між учасниками та самою юридичною особою; між учасниками та третіми особами; між товариством та третіми особами. Відносини між органами товариства, а також між членами органів управління і товариством є «похідними» корпоративними правовідносинами, оскільки походять від відносин між учасниками та товариством щодо участі в управлінні [3].

Проте, у зазначених визначеннях взагалі не йдеться о певних межах та формах участі держави у корпоративних відносинах. Зрозуміло, що у першу чергу відносини корпоративного характеру є відносинами «членства» у складі відповідного корпоративного утворення. Підкреслимо, що така участі держави носить особливу форму.

Відносини щодо членства та участі різноманітні, мають різну природу (не завжди юридичну), внаслідок чого спочатку не передбачають можливості їх правового регулювання єдиним методом, що перешкоджає їх універсалізації, структуруванню за одноманітним системним принципом.

У той же час, корпоративні правовідносини немислимі поза юридичною особою - корпорацією, на що слід було б, на наш погляд, вказати безпосередньо в законодавстві.

По суті, за своїм змістом корпоративні правовідносини охоплюють три види правовідносин: правовідносини участі (членства), що опосередковують майнову та немайнову участь у діяльності корпорації її учасників; похідні від правовідносин участі і залежні правовідносини, для виникнення яких, крім участі, потрібні додаткові юридичні факти, якими є акти органів управління корпорації; відносини публічно-правового контролю у разі правовідносин за участю підприємств з державною часткою власності.

Узагальнюючи наведене вище, доходимо висновку, що корпоративні відносини є багаторівневими комплексними відносинами цивільно-правового та адміністративно-правового характеру, що виникають в процесі створення юридичної особи корпоративного типу (корпорації), яке є можливим в результаті вільного волевиявлення засновників у тому числі і держави (приватизація, роздержавлення). З позицій цивільного права підставою створення юридичної особи є реалізація суб'єктами їх засновницького права, а з позицій адміністративного права - розпорядчий акт органів державної влади.

Корпоративні відносини відрізняє ряд важливих ознак: специфічність суб'єктного складу, яка виражається в тому, що одним із суб'єктів завжди є особа, наділена корпоративними правами; право власності на частку в статутному капіталі, право власності на акцію є об'єктом цивільного права, яке носить майновий характер; мета участі суб'єктів цивільного права в корпоративних відносинах полягає у задоволенні їх майнових інтересів. Водночас управління у певних випадках (підприємства з державною часткою у корпоративних правах) є площиною реалізації немайнових прав органів

державної влади та їх посадових осіб, що має місце через їх представництво у органах управління корпорацією.

У структурі правових відносин саме функція публічно-правового управління спрямованого на отримання економічної та соціальної вигоди з метою виконання функцій та завдань держави а також здійснення моніторингу і контролю лежить в основі корпоративних правовідносини за участі держави.

Список використаних джерел

1. Масаміши Коно Чому важлива реформа державних підприємств? URL. <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/05/12/7293243/>. (дата звернення: 20.02.2023 р.)
2. Аніловська Г. Я. Державний фактор трансформаційних перетворень в економіках перехідного типу. Укоопспілка. Л., 2002. 323 с.
3. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Х., 2010. 38 с.

ТЕОРЕТИКО–ПРАВОВІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ СПОРТИВНОГО ПРАВА ЯК ОКРЕМОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА

Француз – Яковець Т.А.

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського інституту Інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Нігруца О.О.

аспірант університету економіки та права «КРОК» м. Київ, Україна

Розвиток українського законодавства та правової системи перебуває у постійному русі. Відійшла в минуле теорія про те, що в сучасній юриспруденції має бути єдина концепція - існування лише основних галузей права. З'являються нові галузі права, виокремлюються нові інститути у вже усталених галузях, а також формуються новітні галузі законодавства в системі нормативних актів. Галуззю права, яка формується і проходить своє становлення є галузь спортивного права. Однак слід констатувати відсутність єдиної нормативної бази, яка б регламентувала суспільні відносини в сфері спорту. Безумовно, важливим і вихідним елементом, навколо якого будуватиметься галузь права є нормативний акт, яким буде визначено основні засади відповідної галузі права, її суб'єкти, обсяги їх повноважень тощо.

Водночас недостатньо лише прийняти відповідний закон чи кодекс для формування нової галузі. Так, прийняття нового Виборчого кодексу України не створило окремої галузі права – виборчого права і ця галузь права знаходиться на етапі становлення. Також саме лише прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» не створює окремої галузі права у сфері управління на місцевому рівні. Так само слід відповісти на питання про відносини у сфері спорту – наразі вони не унормовані єдиним кодифікованим актом і сукупність різних нормативних актів не створює окрему галузь законодавства. Але чи відбулося вже становлення такої галузі права як спортивне право?

Слід зазначити, що в законодавчому, науковому та правозастосовному полі питання про відокремлення відносин у сфері права в окрему галузь права не отримало свого однозначного рішення. Вчені звертають увагу на відсутність єдиного бачення місця спортивного права як елемента системи права, і пропонують спортивне право в Україні розглядати як міжгалузевий інститут спортивного права, значна частина норм якого містяться у різних галузях вітчизняного права і який не може існувати самостійно, оскільки досі не має єдиного предмета і метода правового регулювання [1, с. 25].

Інші вчені, досліджуючи можливість розуміння спортивного права як комплексної галузі права, вважають за доцільне розуміти її як особливе об'єднання норм, котрі становлять вторинне комплексне утворення, оскільки не формують за своїм глибинним економічним, соціально-політичним змістом якісно своєрідного, основоположного за специфікою правового регулювання й, отже, не наділені основними, типовими особливостями юридичного інструментарію [2, с. 6].

Протилежний підхід висловлено в інших наукових дослідженнях, де визначається дефініція спортивного права як галузь світової правової системи, яку складають правові норми, що регулюють права та обов'язки суб'єктів спорту у спортивних правовідносинах. Така дефініція розкриває сутність спортивного права як тієї галузі права, що унормовує спортивні відносини, якими є взаємні відносини суб'єктів спорту, тобто суб'єктів спортивної діяльності та її забезпечення, права і обов'язки цих суб'єктів. Останні складають предмет норм спортивного права як галузі права. В цьому понятті окремих акцент робиться на неможливості його обмеження виключно національними рамками через глобальність спорту як суспільного інституту [3, с. 18].

На користь тези про розуміння спортивного права як окремої новітньої галузі права свідчить впровадження провідними навчальними закладами окремої дисципліни «Спортивне право». Дисципліна слугує для формування у студентів теоретичних знань зі спортивного права, навичок правильного застосування законів та інших нормативних актів, які регулюють фізкультурно-спортивну діяльність в Україні, для зростання професійного юридичного рівня, рівня правосвідомості та правової культури майбутнього фахівця-правника [4].

На підтримку тези щодо виокремлення спортивного права в окрему галузь права наведемо досвід іноземних країн. Зокрема, у Великій Британії спорт і закон поєднуються, щоб охопити широкий спектр питань. Через масштаб і різноманітність спорту у Великобританії існують різні сфери, в яких спорт і закон перетинаються. Спортом керує та регулює національний керівний орган. Наприклад, футбол в Англії керує Футбольна асоціація. Однак виникають ситуації, які виходять за межі компетенції органів управління. Коли це стається, спорт і закон повинні поєднатися в окрему галузь права [5].

В США спортивне право визначається як галузь права, яка охоплює безліч підгалузей права, об'єднаних унікальними способами. Такі питання, як антимонопольне законодавство, контракти та делікти, є складовими спортивного права. Спортивне право умовно поділяють на сфери аматорського, професійного та міжнародного спорту [6].

В Туреччині спортивне право виокремлюється в окрему галузь права, яка регулює відносини клубів, створених для спортивної діяльності, компаній, які володіють командами для підтримки спортивних цілей, національних і міжнародних спортивних федерацій, а також спортсменів, які активно займаються спортом, з установами та одне з одним. Серед інститутів, що розглядаються в рамках спортивного права, окремо визначаються наступні: спонсорські договори, укладені для підтримки спортивних змагань; договори про трансляцію з телерадіокомпаніями, які є посередниками в трансляції спортивних змагань; вирішення можливих спорів, що можуть виникнути між установами та організаціями, які організували спортивні змагання; дисциплінарні стягнення, позбавлення прав тощо [7].

Підсумовуючи, зазначимо, що нова галузь права може з'явитися як результат розростання підгалузі права – перехід підгалузі права в новий якісний стан за допомогою законодавчої, правозастосовної, наукової роботи. Як наприклад, сімейне право як частина цивільного права відокремилась і стала самостійною галуззю права. Щодо нормативного регулювання відносин у сфері права, зазначимо про прийняття в грудні 1993 р. Закону України «Про фізичну культуру і спорт». Цей закон є основоположним у визначеній сфері, незважаючи на великий обсяг інших нормативних

актів. На наш погляд, прийняття якісно нового, основного, ключового нормативного акту, який буде відповідати сучасним запитам і реаліям, може стати поштовхом для укріплення в національному правовому полі точки зору про розуміння відносин у сфері права як таких, що формують окрему галузь права.

Список використаних джерел

1. Дубінська З.П. Особливості регулювання правовідносин у сфері спорту в Україні: теоретико-правовий підхід: дис. ... канд.юрид.наук. Львів, 2021. 220 с.
2. Саннікова М.В. Онтологія розвитку галузі спортивного права. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2018. № 4 (44). С. 3-9.
3. Ющик О.О. Спортивне право: теоретико-правовий аналіз, поняття, формування в національній правовій системі: автореф. канд.юрид.наук. Київ, 2020. 26 с.
4. Спортивне право: юридичний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://law.lnu.edu.ua/course/sportyvne-pravo#:~:text=%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%E2%80%93%D1%86%D0%B5%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BD%D0%B0,%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B2%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%96%D0%B2>. (дата звернення 31.01.2023).
5. Sports Law. URL: <https://www.stpaulschambers.com/expertise/sports-law/>
6. Sports law: Cornell Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/sports_law (дата звернення 31.01.2023).
7. Sports Law: İsbiliroğlu Hukuk. URL: <https://isbilioğlu.av.tr/en/sports-law/> (дата звернення 31.01.2023).

ПЛЮРАЛІЗМ ТЕОРІЙ ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ: ПРИЧИНИ, ФАКТОРИ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПІЗНАННЯ ДЕРЖАВИ

Пономаренко Н.В.

асистент кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Виникнення держави стало чи не найбільшим надбанням сучасної цивілізації. Саме вона покликана протистояти хаосу, втілювати різноманітні потреби та інтереси, забезпечувати повноцінне життя людини [1, с. 4]. Термін «держави» має багато значень. Він може пов'язуватись із владою, управлінням, територією, громадянством, демократією та суверенітетом. Багатоаспектність цієї категорії пов'язується також із її практичною та теоретичною значимістю, адже держава є і абстракцією і реальністю, покликаною забезпечити системність суспільства.

Напевно, не можливо заперечити того факту, що пізнання будь-якого аспекту функціонування сучасної держави передбачає необхідність обґрунтування солідної наукової основи державосприйняття. Одним із її аспектів є формування доктринальних уявлень щодо процесу генези держави, без чого складно збагнути закономірності подальшого функціонування держави впродовж історії людської цивілізації [2, с. 410].

Будучи закономірним результатом внутрішнього розвитку суспільства, держава у своєму виникненні, становленні та розвитку пройшла певні етапи, кожен із яких привніс особливості доктринального сприйняття процесу формування держави. Це відобразилось в уявленнях про форми, шляхи, причини та теорії виникнення держави.

Виходячи із філологічного значення теорія є логічним узагальненням досвіду, суспільної практики, що ґрунтується на глибокому проникненні в суть досліджуваного явища та розкриває його закономірності [3, с. 1239]. На нашу думку, теорія походження держави являє собою сукупність узагальнених ідей і концепцій, обґрунтованих вченими різних епох на процес формування держави, що мають науковий характер, є підсумком пізнання державної дійсності та викладені у формі наукових праць.

Тривалі в історичному аспекті намагання пізнати основні аспекти формування держави обумовили виникнення значного числа теорій та їх плюралістичний характер. Деякі з цих теорій здавалися незаперечними та остаточними. Однак, з часом їх місце займали інші, і все повторювалось.

Визначаючи причини плюралістичності теорій походження держави одні вчені наголошують на складності держави як об'єкта пізнання, тривалості процесу її розвитку та відображенні різноманітних поглядів і суджень вчених [4, с. 22], інші вважають, що це обумовлено коректно-історичними умовами виникнення держави; впливом релігійних, природно-кліматичних, техніко-економічних, демографічних, антропологічних та психологічних чинників; істотними розбіжностями світоглядних позицій авторів концепцій; різними розумінням сутності та соціального призначення держави та неможливістю абсолютного знання цієї проблеми [5, с. 54].

На думку О.В. Талдикіна різноманітність теорій походження держави пов'язана з браком джерел пізнання на етапів формування теорій, історичними особливостями розвитку суспільства, своєрідністю певних регіонів світу та ідеологічними пристрастями авторів [6, с. 29]. Л.Л. Богачова вважає, що причинами розмаїття теорій походження держави пов'язується з плюралістичністю причин цього процесу, складністю процесу виникнення держави, розбіжностями світоглядних позицій, впливом історичної епохи та різним обсягом доступної інформації з цього питання [7, с. 47].

О.Ф. Скакун наголошує на залежності означених теорій від сприйняття держави в суспільстві, її взаємодії з іншими соціальними інститутами, пізнавальної цінності держави, аргументації генези держави, етапів і напрямків правового мислення вчених [8, с. 26].

Л.М. Бостан наголошує на відсутності єдності у поглядах вчених на проблему походження держави [9, с. 29], а В.В. Іванов – на відмінностях історичних і соціальних умов, за яких жили їх автори, різноманітності їх ідеологічних і філософських позицій [10, с. 63]. Кельман наголошує на значимості суспільних реформ, ставленні різних вчених до держави, наявності керуючих і правлячих органів [11, с. 45-46].

Узагальнюючи існуючі наукові підходи можливо наголосити на наступних причинах різноманіття теорій виникнення держави:

- 1) складність та багатогранність самого процесу походження держави та права та об'єктивно існуючих при цьому труднощах його адекватного сприйняття;
- 2) неможливість уникнення різного суб'єктивного сприйняття даного процесу зі сторони дослідників, обумовленого їх не співпадаючими, а іноді протилежними економічними, політичними та іншими поглядами і інтересами;
- 3) умисне спотворення первинного чи наступного (на основі раніше існуючих держави та права) виникнення державно-правової системи в силу кон'юнктурних чи інших мотивів;
- 4) в умисному чи випадковому змішуванні в ряді випадків процесу виникнення держави та права з іншими, близькими, співвідносними з ними процесами;
- 5) різність історичних умов, в яких вони створювалися;
- 6) вплив філософських поглядів мислителів, які формулювали їх;
- 7) відображення суб'єктивних економічних, політичних та інших інтересів окремих груп суспільства;
- 8) використання різних методологічних підходів при поясненні виникнення держави та права: в одних випадках досліджувалося дійсно походження держави і права, в

інших – історичний розвиток поглядів на державу і право, в третій мав місце історичний аналіз співвідношення держави та права;

9) при огляді конкуруючих теорій слід враховувати, що їх поява частково пов'язана з тим, що одні фокусують свою увагу на самих ранніх стадіях формування держави, як найбільш важливих для розуміння процесу виникнення держави, тоді як в інших увага приділяється більш пізнім стадіям, а також більш пізнім історичним епохам;

10) наявні ідеологічні розбіжності в позиціях між тими, хто розглядає державу як інститут первинно корисний для людського роду, і тими, хто вважає державу з самого початку експлуаторською; деякі вчені займають нейтральну позицію.

Різноманіття причин та поглядів на процес виникнення держави надає можливість класифікувати теорії походження держави на певні групи.

I. За значенням та ступенем поширеності:

а) загально соціальні, що визначають вплив суспільства та ступеню його розвитку на формування держави;

б) спеціальні, пов'язані з особливостями формування доктринальних уявлень про процес виникнення держави, що відображають погляди конкретного науковця.

II. За характером розрізняють:

а) причини. Що мають пізнавальний характер, до деяких необхідно віднести особливості і складність процесу виникнення держави та права, його історичну віддаленість, недостатність емпіричних даних про відповідні періоди життя цивілізацій, використання дослідниками різних методів, підходів, логічні помилки в процесі дослідження. До цієї ж групи обставин належать також і розвиток суспільних та інших наук, внаслідок чого виникають нові емпіричні дані та методи пізнання.

Як уявляється, серед названих причин, що перешкоджають формулюванню уніфікованих висновків щодо проблеми походження держави і права та мають пізнавальний характер, найбільш суттєвий вплив здійснює історична віддаленість досліджуваних процесів.

Не можна не погодитися з думкою видатного мислителя сучасності П. Тейяра де Шардена, який стверджує, що: «В будь-якій області, коли навколо нас починає пробиватися щось дійсно нове, ми його не помічаємо по тій простій причині, щоб нам потрібно було б бачити його розквіт в майбутньому, щоб помітити його в самому початку. А коли та сама річ виросла і ми обертаємося назад, щоб знайти її зародок, то тоді в свою чергу ховаються ці перші стадії, знищені чи забуті. Скрізь, як гумка в руках художника, час стирає кожну бліду лінію в малюнку життя. Шляхом механізму, деталі якого в кожному конкретному випадку здаються випадковими, але універсальність якого доводить, що він відображає фундаментальну умову нашого знання, зарок, первинні фази росту, якими б вони не були, зникають з наших очей позаду. Крім зміцнілих максимумів, ніщо (ні у вигляді «свідків», ні навіть у вигляді слідів) не залишається від того, що було до нас» [12, с. 112]. В зв'язку з цим уможливлення відтворення первинних форм зазвичай є доволі проблематичним.

б) до ідеологічних причин плюралізму теорій походження держави передусім слід віднести відмінності в суб'єктивному сприйнятті дослідників, обумовлені різністю їх соціальних статусів та інтересів; умисне спотворення процесів виникнення держави в силу кон'юнктурних міркувань, різність загальнофілософських посилів та розуміння сутності держави.

Дійсно, проблема походження держави рідко розглядалася поза тією або іншою, вже сформованою політико-правовою доктриною, що передбачало не стільки її реальне дослідження, скільки пояснення в тих або інших, заздалегідь заданих рамках: «Якщо поняття держави часто зводилося до вираження політичних тенденцій, к зображенню політичної програми і слугувало стягом для політичних прагнень, то не меншому спотворенню мав піддаватися і історичний акт виникнення держав. Його часто викривлювали і свідомо ігнорували на користь так званих «вищих ідей». Чисто

історичний акт походження держави будували на ідеї, виводили із відомих потреб чи, інакше кажучи, із певних раціоналістичних чи моральних мотивів». Так з часом, з народженням та становленням нових «вищих ідей» народжувалися і нові пояснення походження держави.

Звичайно, формування неправомірно абсолютизованих позицій іноді проходило і без прямого умислу на це. Під час формулювання тієї чи іншої теорії на перший план виходили різні аспекти державного впливу на життя суспільства, що так чи інакше відображалось на загальносвітоглядних установках мислителів, їх розумінні сутності держави. Це, в свою чергу, не могло не вплинути на зміст концепцій, що пояснюють виникнення держави. Звичайно, досить важко вказати однозначно домінуючу причину наявності явища плюралізму поглядів на проблему виникнення держави, чи навіть категорію таких причин (пізнавальну чи ідеологічну). Більш важливим є усвідомлення її поліфакторної обумовленості, що дасть можливість вироблення максимально адекватного підходу до аналізу існуючих концепцій виникнення держави.

Список використаних джерел

1. Костицький В.В. До питання про сучасну державу // *Соціологія права*, 2016. №4. (19). С. 3-14.
2. Костицький Василь. Вибрані проблеми теорії права: підручник. Одеса: Видавничий Дім «Гельветика». 2022. 520 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
4. Шевченко А.Є., Старостюк А.В. Теорія держави і права: навч. посібник. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 270 с.
5. Загальна теорія держави і права: підручник. Харків. Право, 2009. 584 с.
6. Теорія держави і права : підручнк. Дніпропетровськ, Ліра ЛТД, 2014. 468 с.
7. Теорія держави і права : підручник / за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2015. 368 с.
8. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. К.: Алерта, КНТ, ЦУЛ, 2009. 520 с.
9. Теорія держави і права : навчальний посібник К.: Видавничий центр «Академія», 2013. 346 с.
10. Теорія права і держави : підручник Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. 448 с.
11. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права. Підручник. Львів : «Новий Світ-2000», 2018. 448 с.
12. Дуйкін В.Р. Філософія людини П.Тейяра де Шардена. Черкаси: Брама, 2004. 316 с.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ІНСТИТУТУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ

Француз-Яковець Т.А.

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського інституту Інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Яковець А.Р.

здобувачка вищої освіти Київського інституту Інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сучасний етап розвитку українського суспільства, тенденція динамічно-сталого орієнтації до світових і європейських демократій, тісно пов'язана із реформуванням у

цілому правових інституцій, їх удосконалення, розширення, оптимізацію, що засвідчує логічний розвиток, набуття сталості у своєму продовженні у системі чинного законодавства нашої держави.

Цілком зрозуміло, що у реаліях сьогодення вище означені підходи потребують свого удосконалення системи.

Особливе місце у правовій системі України, як відповідний правовий інститут, займає англійська мова. Важливим завданням відповідних норм даної інституції, паралельно із забезпеченням гарантування мовних прав особи у нашій державі у реаліях військового вторгнення і імперіалістичних намірів ворога, російської воєнщини і їх сателітів, є зміцнення української державності, її обороноздатності, неухильне утвердження єдиної і неподільної держави, забезпечення реального суспільного консенсусу, політичної стабільності.

Європейський вектор України, світові демократичні цінності сталого розвитку, взаємовідносин і співіснування вимагають відповідних підходів і стандартів у галузі мовної політики.

Беззаперечно, розвинута світова і європейська спільнота, як ключову фундаментальну основу державотворення, неухильно забезпечує функціонування офіційної державної мови, гарантуючи сталі демократичні підходи забезпечення розвитку, збереження неухильного дотримання мов корінних народів і національних меншин.

Демократична, вільна, розвинена, самостійна, незалежна держава, у повній мірі забезпечує свою офіційну мову, як на міжнародному світовому просторі, так і у окремих напрямках власних інтересів і територій.

У контексті вище окресленого, цілком зрозуміло, що офіційна державна мова є одним із найважливіших атрибутів будь якої демократичної держави, стержнем національної ідентичності. Разом з тим, у практичній площині, вектор уваги також спрямовується і на механізми і конструкції забезпечення корінним народам і національним меншинам права на розвиток і використання мови і культурної спадщини.

У реаліях сьогодення, державна мовна політика займає одне із ключових місць пріоритетних напрямків розвитку України. Глобалізаційні процеси, що відбуваються досить стрімко на нашій планеті, підвищують інтерес до використання мов, зокрема англійської. Як справедливо зазначає науковець Пракаш Бабу Бодапаті: «Англійська мова і глобалізація нероздільні, живуть одна з одною у сучасному світі, як тіло і душа людини» [1].

Сьогодні англійська мова є своєрідним ключем до успішного ведення світового бізнесу, міжнародної торгівлі і спілкування, впровадження новітніх інноваційних технологій, індикатором ефективного об'єднання людей у світу. Це своєрідна глобальна сила і ефективний чинник стандарту, який використовується успішно у державному політичному, особливо для України у реаліях війни військовому (надання військової допомоги і навчання особового складу ЗСУ) діловому і культурному спілкуванні, мовного обміну. Демократичний розвиток країн сприяє їх глобалізаційній інтеграції і поєднанні у багатьох векторах життя, політичній, економічній, військовій, культурній і т.д.

Для прикладу Індія має кілька мов, з них англійська – є єдиною мовою, яку розуміють у всій Індії. Парламент усієї країни визнав англійську офіційною мовою. У Японії властиво демонструє свою динаміку використання англійських запозичених слів, що дає можливість до революціонування ідей концепції, науки, техніки, обміну соціально-економічними, політичними та технологічними досягненнями і т.п [2].

Обґрунтовуючи вище зазначені аспекти, сьогодні важливим є наявність так званих впливових тенденцій й сучасного розвитку цивілізованого світу. У цьому сенсі, як досить актуально зазначає дослідник С. Карасьов: «У ХХІ столітті можлива поява нового лінгвістичного феномену – міжнародної англійської мови, що втілить у собі

риси всіх національних варіантів англійської мови в сферах, як засоби масової інформації, реклама, кіноіндустрія, поп-музика, туризм, міжнародний бізнес, міжнародна безпека, освіта, міжнародні комунікації (створення уніфікованих мовних систем SenSpeak Emergency, Speak, Airspeak). Також особлива роль англійської мови на міжнародних конференціях, симпозіумах, нарадах, яка є мовою міжнародної комунікації загальним *lingua franca*, мовою посередником для спілкування представників різних мовних спільнот. Один мільярд, тобто 20 % від усього світового населення говорить англійською мовою. Більше 75 % міжнародного листування (листи, електронна пошта) і 90 % інформації на сайтах інтернету представлена англійською мовою [3].

У контексті вищезгаданих питань, доцільно на нашу думку звернути увагу і зауважити, що Україна не стоїть осторонь даних процесів. Не вдаючись до політичних питань, характеристик, дискусій, симпатій і антипатій, характерним і показово-позитивним фактором на міждержавному рівні з точки зору, у тому числі і престижності держави є те, що президенти України П. Порошенко і діючий В. Зеленський вільно володіють англійською мовою, що є істотною рисою у діяльності сучасних держав світу, організацій їх взаємодії у належному демократичному функціонуванні. Під кутом зору сучасних реалій, викликів XXI століття, комплексний аналіз цінностей і інститутів особливостей співіснування і взаємодії демократичних держав світу формується у руслі суб'єктивності держав у світових глобалізаційних процесах.

Змістовною і правильною важливістю питань, що тісно співвідносяться з окремою проблематикою та державницькими підходами є позиція Міністерства культури та інформаційної політики України, яке підготувало законопроект про встановлення особливого статусу англійської мови в Україні, як мови міжнародного спілкування, яким передбачено значне розширення сфери застосування англійської мови в Україні, яка буде обов'язковою в окремих публічних сферах суспільного життя, де наявні міжнародні комунікації. Створюється міжвідомча робоча група, у яку входять народні депутати України, представники державних органів і громадськості. Проект закону планують обговорити з громадськістю і подати на затвердження Кабінету Міністрів України[4].

Цілком слушно у даному контексті проблематики, зазначає перший заступник міністра вище згаданого міністерства Р. Карандєєв, що на сьогодні з 112 країн світу, наразі Україна за світовим рейтингом займає лише 40 позицію щодо рівня володіння громадянами англійською мовою.

Але розширення сфери застосування англійської мови в Україні інтегрує українців у європейську спільноту, кожен українець, що вивчатиме англійську мову, буде значно більше обізнаний про європейське життя, а після перемоги у повномасштабній російсько-українській війні це впливатиме на зростання інвестиційної та туристичної привабливості[5].

Список використаних джерел

1. Пракаш Бабу Бодапаті Вплив глобалізації на англійську мову. Том 2. Випуск. 22. Грудень, 2016 року. Url: https://dut.edu.ua/ua/news-1-525-10183-vpliv-globalizacii-na-angliysku-movu_kafedra-inozemnih-mov. (дата звернення 04.01.2023).
2. Пракаш Бабу Бодапаті Вплив глобалізації на англійську мову. Том 2. Випуск. 22. Грудень, 2016 року. Url: https://dut.edu.ua/ua/news-1-525-10183-vpliv-globalizacii-na-angliysku-movu_kafedra-inozemnih-mov. (дата звернення 04.01.2023).
3. Карасьов С. А. Глобалізація англійської мови і нові завдання методики його викладання. / Мова і міжкультурна комунікація. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. ІУБІП. 2005. С. 80-82

4. Англійська мова в Україні може отримати особливий статус. Url: <https://nus.org.ua/news/anglijska-mova-mozhe-otrymaty-osoblyvyj-status/>. (дата звернення 05.01.2023).

5. Танчук Т. Англійська мова стане обов'язковою в Україні: кого торкнеться. Url: <https://gromada.group/news/statti/17531-anglijska-mova-stane-obov-yazkovoyu-v-ukrayini-kogo-torknetsya>. (дата звернення 05.01.2023).

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ В ХІ-ХУІІІ СТОЛІТТЯХ

Попова Анна

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник, Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи (м. Київ)

Історичний досвід розвитку земельного законодавства в Україні демонструє значимість землі як найважливішого природного ресурсу та основного засобу виробництва, лягає в основу пошуку шляхів ефективного вирішення земельної реформи в Україні [1, с.87], зумовлює об'єктивно особливості правового регулювання охорони і використання земель як об'єкта права власності Українського народу[5, с.117], оскільки для того, щоб оцінити значення здобутих сучасними знаннями теоретичних понять та поставлених сучасним життям практичних цілей, необхідно співвіднести їх з поняттями та цілями інших епох.

Найбільш яскравою серед правових джерел у цьому контексті є «Руська Правда», яка датується ХІ століттям як пам'ятка-звід давньоруського звичаєвого права епохи Київської держави. «Руська Правда» зберегла інформацію про розподіл земель за видами угідь (дворові, орні землі, пустопорожні, мисливські угіддя), але не розподіляла їх за якісними характеристиками[2;4].

На нашу думку, на відсутність спеціальних знань і потреби в них у першому зводі законів «Руської Правди» вплинув той факт, що всі землі визнавалися родючими, на що вказував і їх якісний стан. Більшість статей «Руської Правди» регулювали земельні відносини з огляду на охорону приватної власності на землю. Наприклад, ст. 34 Короткої редакції «Руської Правди» передбачала штраф у розмірі 12 гривень за псування межового знаку: «А иже межу переореть либо перетес, то за обиду 12 гривне» [2, с.27]. Крім того, власники земельних ділянок оброблювали ці межові знаки отрутою для захисту своєї приватної власності від зазіхань. Подальший розвиток правової думки щодо охорони земель знаходимо в руських літописах і грамотах, у договірних грамотах Новгороду з Великим Князем Ярославом Ярославичем у 1265-1307, 1326 рр., що свідчить про історичну тяглість державної охорони права власності на землю[2; 3].

Тому аналізуючи історико-правові документи та звичаї ІХ-ХІ ст., зокрема, Руську Правду, церковні статuti Володимира і Ярослава, деякі князівські постанови і грамоти, доходимо до висновку про священність права приватної власності на землю у давній Кимівській державі.

У кінці ХІІІ – початку ХІV ст. на території Київської Русі існувало приблизно п'ятдесят князівств. У 1320 р. ці князівства об'єдналися з Литовським князівством (за винятком Галичини). Позитивним було те, що в цей період на Україні-Русі «Руська Правда» мала силу основного закону, але поряд із старими джерелами права з'явилися нормативні акти польсько-литовського походження. Наприклад, на територію нашої держави поширювалася дія положень «Устави на волоки» 1528 року та Литовського статуту 1529 року. Так, розподіл земель за станом та якістю в «Уставі на волоки» 1528 р., (артикул 16) передбачав їх поділ на оброблені земельні і та можливість винагородження в залежності від якості та ступеня забруднення земель: «з волоки сеножатное, где могут быти дрова и проробки, з сеножати доброе - 50 грошей, а з середние - 30 грошей, а с

подлые - 20 грошей, а з велми подлые, болотливые або песковатые - 15 грошей» [2, с.57]. Тобто, «подлыми, велми подлыми, болотливими и песковатыми» волоками є землі, що вже були забруднені, і це, безумовно, вплинуло на їхні якісні показники [6, с.46], що визначало історичну тяглість турботи держави за якісним станом земель та їх охорону від забруднення.

У XV-XVI століттях в українському праві знаходимо положення про те, що землі, які заростали бур'янами, мають оброблюватися селянами отрутою рослинного походження для того, щоб легше було доглядати за цими землями, тим самим скорочуючи свій час перебування на цій земельній ділянці. Робота на таких землях була найважчою справою для селян. На нашу думку, на це вплинуло і встановлення найменшої грошової суми для селян-кріпаків, яке стало причиною для ще більшого забруднення земель.

Важливе положення, спрямоване на утвердження у земелробрстві практики бережливого відношення до землі, було закріплення у Литовському статуті 1529 року вимоги щодо такої особливості регулювання земельних відносин: «володілець землі, що протягом трьох років жив із цієї землі, мав право пред'явити позов навіть проти власника, якщо той завдав збитків землі» [7, с.44]. Під завданими збитками розумілася шкода, яка настає у разі використання земель не за цільовим призначенням, яке у тому числі тягне і забруднення земель. (Наприклад, забруднення земель може спостерігатися, якщо власник землі використовує її для скидання сміття [8, с.215]).

У Литовських статутах 1529 і 1588 років прописано обов'язок судів у разі відсутності писаного права вирішувати справи на підставі звичаю і саме звичаєве право було основним засобом регуляції суспільних відносин у Запорізькій Січі, а за часів Гетьманщини у ході кодифікації чинного права слугувало одним із його основних джерел, то надалі сфера його використання дедалі звужується, особливо в тих землях України, які входили до складу Російської імперії.

У період Національно-визвольної війни 1648-1654 років регулювання земельних здійснюється відносин відповідно до гетьманського законодавства (Гетьманські універсали), а у Березневих статтях 1654 р. закріплюється існування правового порядку регулювання земельних відносин, який сформувався на той період в Україні.

Надалі питання охорони і використання земель та їх захисту від забруднень мали стати предметом актів царської влади. Однак питання раціонального використання земель та попередження їх забруднення обмежувалися інтересами ведення сільськогосподарських робіт та первинної обробки земельних ділянок. Еколого-правовий підхід до використання земель, який закладався в Україні з часів Київської держави, співвідносився із інститутом права власності на землю, правовими проблемами був дещо втрачений і відновлений тільки у XX столітті.

Список використаних джерел

1. Заріцька І.М. Земельне законодавство Української держави П. Скоропадського // Підприємство, господарство і право. 2005. № 10. С. 87-91.
2. Гончаренко Д.В., Святоцький О.Д. Хрестоматія з історії держави і права України. Київ: Ін Юре, 2003. 456 с.
3. Земельне право України: підручник / В.І. Семчик, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга [та ін.]: за ред. В.І. Семчика. Київ: Ін Юре, 2008. 678 с.
4. Земельне право: підручник / М.В. Шульга. Харків: Право, 2013. 520 с.
5. Заріцька І.М. Правове регулювання земельних відносин у західній області Української Народної Республіки // Підприємство, господарство і право. 2007. № 5. С. 117-119.
6. Орлов М. Проблеми визначення і реалізації правових форм у сфері охорони навколишнього природного середовища // Право України. 2002. № 6. С. 74-77.
7. Оверковська Т.К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні: монографія. Вінниця: Едельвейс і К, 2010. 278 с.

8. Попова А.О. Генеза розвитку законодавства щодо правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами в українському законодавстві в XI - XVI століттях. Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. конгр., м. Одеса, 2-4 черв. 2017 р. Одеса. 2017. С. 194-197.

ТЕОРІЯ ВИКЛИКУ-І-ВІДПОВІДІ А. ДЖ. ТОЙНБІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА АНАЛІЗУ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ЗОВНІШНЬОЇ ЗАГРОЗИ

Дубов Геннадій

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

На теперішньому етапі розвитку Української державності безумовним пріоритетом її функціонування є захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки. В умовах триваючої збройної агресії, наслідки якої відчувають всі без винятку члени українського суспільства, важливим є не лише організаційне, матеріальне, правове та інше забезпечення функціонування держави в умовах воєнного стану, але й пошук концептуальних моделей, які б надавали можливість осмислення соціальних трансформацій, які відбуваються наразі та відбуватимуться у майбутньому.

Як уявляється, однією із теорій суспільного розвитку, яка пройшла випробовування часом є теорія Виклику-і-Відповіді відомого британського вченого А. Дж. Тойнбі.

Цивілізаційна концепція соціальної еволюції, сформульована видатним англійським істориком та філософом А. Дж. Тойнбі, є загальновідомою, проте її складова – теорія Виклику-і-Відповіді, в якій розглядається питання виникнення держави, надзвичайно рідко згадується в юридичних роботах. Як уявляється, така незначна увага до цієї концепції не є виправданою.

В роботі «Осягнення історії», визначаючи основу свого аналізу – поле історичного дослідження в порівняльно-емпіричному пошуку повторюваних закономірностей історії, А. Тойнбі, в першу чергу, звертає увагу на те, що таємниця соціальної динаміки криється в розгляді соціальної системи, як системи, що відкрита до зовнішніх впливів. Для того, щоб адекватно описати історію будь-якої нації, необхідно її розглядати не ізольовано, але в контексті більшого масштабу, ніж сама ця нація, у співставленні з історіями інших національних держав.

В своїх побудовах А. Тойнбі вводить поняття цивілізації, щоб відрізнити її від первісних суспільств – застиглих, статичних формацій. Цивілізації ж являють собою динамічні утворення еволюційного типу, здатні до просторового розповсюдження, до структурних метаморфоз, до зміни напрямку свого розвитку.

Досліджуючи історію народів всієї Ойкумени, А. Тойнбі встановлює наявність цілісностей, які він називає «суспільствами» чи «цивілізаціями». Всього цивілізацій 21 і вони займають 16 регіонів, відповідно, в деяких випадках допускається, що на одній території виникли послідовно 2-3 цивілізації, котрі в такому випадку іменуються дочірніми.

Всі інші суспільства А. Тойнбі зараховує до категорії «первісних», таких, що не розвиваються. Відповідно до поглядів А. Тойнбі, розвиток здійснюється через мімесис, чи наслідування, котре є родовою особливістю всього соціального життя. В «цивілізаціях» маси наслідують творчих особистостей, чим обумовлені зміни суспільного життя та культури, а в «первісних» мімесис спрямований у бік наслідування старших чи померлих нащадків, що робить такі суспільства статичними. Такими були всі суспільства глибокої давнини, до виникнення цивілізацій. Тому головною проблемою історії є винайдення фактору, що викликав перехід людських суспільств із статичного до динамічного стану.

А. Тойнбі відкидає дві концепції: расизм та вплив сприятливих географічних умов, пропонуючи свою оригінальну інтерпретацію.

На думку дослідника, причина генези цивілізації криється не якомусь-небудь єдиному факторі, а в комбінації декількох, це не єдина сутність, а відношення. Дане відношення являє собою взаємодію двох початків: зовнішнього фактору (несприятливих соціальних та природних умов) – Виклику, який перетворює внутрішній імпульс, що притаманний творчій меншості будь-якого суспільства, в постійний стимул, що сприяє реалізації другого початку - Відповіді - потенційно можливих творчих варіацій (приспосовування суспільства до умов, що змінилися).

Виклик штовхає до росту. Відповіддю на виклик суспільство вирішує завдання, що постало перед ним, чим переводить себе в більш високий та більш досконалий з точки зору ускладнення структури стан. Відсутність викликів означає відсутність стимулів до зростання та розвитку. Традиційна думка, відповідно до якої сприятливі кліматичні та географічні умови, безумовно, допомагають суспільному розвитку виявляються невірною. Навпаки, історичні приклади демонструють, що надто добрі умови, як правило, заохочують повернення до природи, припинення будь-якого росту.

З позицій даної теорії можна представити виникнення держави наступним чином. Загально історична причина формування всіх держав полягає в зміні людством способу життєдіяльності в процесі так званої «неолітичної революції», основою якої послугував перехід від привласнюючого господарства до виробляючого. Ця модифікація суспільства вкупі з її наступними економічними, технічними, соціальними, культурними, ідеологічними, духовними, політичними змінами виявилася відповіддю суспільства на зникнення основного джерела їжі первісної людини – мамонтів та шерстистих носорогів, що послідувало в результаті останнього оледеніння, яке пройшло на Землі в 20-10 тисячоліттях до н.е. При цьому як держава так і право стали лише елементами нової форми життя суспільства, що перетворилося з групи кровних родичів (чи людей, що принаймні вважали себе такими) в диференційовану по цілому ряду параметрів осілу народність.

Подібний зміст в процес утворення держави вкладає і голландський вчений Х. Дж. М. Класен, який вважає, що основним принципом культурної еволюції є структурна зміна. Основним фактором утворення держави слугує виникнення нової форми чи структури, яка якісно відрізняється від попередньої та включає в себе ідеологію, економіку та соціальний формат.

Згідно з концепцією А. Тойнбі, перші виклики, котрі можна було зафіксувати в людській історії, були зроблені дельтами річок – Нілу, Йордану, Тигру та Євфрату, Інду з його паралельним руслом. В нільській долині відповіддю стала генеза єгипетської цивілізації, в долині Тигра та Євфрату – шумерської, в долині Інду і його колишнього притоку – індуської культури.

По закінченні льодовикового періоду афразійська територія стала зазнавати сильних кліматичних змін, що призвело до висушування земель. І в цей час там, де до цього жили первісні суспільства, виникли дві чи більше цивілізації. Дослідження археологів дають можливість розглядати процес висушування як виклик, відповіддю на який стало виникнення цивілізацій із всіма ознаками державної організації.

Громади мисливців та збирачів африканських саван, що не змінили у відповідь на виклик ні свого місця перебування, ні свого способу життя, відплатили за це своїм повним вимиранням.

Таким чином, відповідно до положень розглядуваної інтерпретації виникнення держави може обумовлюватися дією низки факторів (чи їх комбінацій), вплив яких на суспільство призводить його до кризового стану, зумовлює необхідність переорганізації соціальних структур, з метою пристосування до нових умов.

Провівши ретельний емпіричний аналіз, А. Тойнбі пропонує детальний опис відповідей, котрим відповідають п'ять типів викликів: виклик суворих країн, виклик нових земель, виклик ударів, виклик тиску та виклик затиснення.

Дія вказаних викликів зумовлює появу відповідних стимулів, які спонукають суспільство до ускладнення своїх структур. Дослідник виділяє дві групи стимулів зростання: стимули природного середовища та стимули людського оточення. Серед стимулів природного середовища виокремлюються стимули «безплідної землі» та «нової землі», до другої групи відносяться стимули «тиску», «ударів» та «затиснення».

В концепції Виклику-і-Відповіді між викликами та стимулами існує складна функціональна залежність, що представлена автором у вигляді «закону компенсації». В загальному вигляді він може бути представлений залежністю «чим сильніше виклик, тим сильніше стимул». Особливістю дії даного закону соціальної еволюції, на думку А. Тойнбі, є те, що природні виклики компенсують виклики людського середовища: «Відомо, що в ряді місць стимулюючі виклики відрізнялися своєю крайньою суворістю, проте фактом є і те, що всі ці випадки об'єднує одна спільна особливість, котра в значній мірі пом'якшує суворість випробування, - всі ці виклики виходять тільки від природного середовища. Проте при визначенні загального ступеня суворості виклику необхідно враховувати виклик не лише фізичного, але й людського середовища. Однак, сама пустельність, дикість та необжитість місць, із яких надходить фізичний виклик, обумовлює той факт, що виклик зовнішнього людського середовища буде ослаблений в силу їх малолюдності або важкодоступності».

Таким чином більша складність природних викликів зумовлює меншу складність викликів людських, в той час як наявність значної соціальної конкуренції пом'якшується більш сприятливим природним середовищем.

Оцінюючи викладену концепцію не можна не помітити її надзвичайно загальний характер, що на перший погляд може здатися суттєвим недоліком.

Насправді ж загальність теоретичних побудов теорії Виклику-і-Відповіді здебільшого обумовлена тим, що розглядувана концепція, на відміну від переважної більшості інших, використовує нелінійне бачення соціальної еволюції. В рамках такого бачення, викладення вичерпного переліку моделей політогенезу та факторів, що на нього впливають є справою надзвичайно складною. Натомість більш продуктивним є оперування принципом, а не заздалегідь визначеною схемою.

Як уявляється, А. Тойнбі вдалося викристалізувати вірний загальний принцип, з усієї надзвичайно широкої бази емпіричного матеріалу, що був використаний при формулюванні узагальнень.

Список використаних джерел

Arnold J. Toynbee A Study Of History Volume-1/ URL:

<https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.12118/page/n289/mode/2up>

1. The Early State: A Structural Approach // The Early State / Ed. H.J.M. Claes- sen, P. Skalnik. The Hague.

З М І С Т

ФІЛОСОФСЬКІ, СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	3
Мороз О.О. Актуальні питання реалізації в час війни статті 17 Конституції України «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу».....	3
Костицький М.В., Кушакова-Костицька Н. Захист державного суверенітету, територіальної цілісності і безпеки народу в епоху глобалізації (на прикладі сучасних проблем в Україні).....	4
Tkachuk O. Ukraina w drodze do członkostwa w Unii Europejskiej – od stowarzyszenia do procesu akcesyjnego.....	5
Бобровник С.В. Український народ як суб'єкт права та носій суверенітету.....	9
Костицький В.В. Захист суверенітету і національної безпеки – спільний обов'язок держави і Українського народу: історико-теоретичні засади закріплення у Конституції України як Суспільному договорі.....	11
Наливайко Л.Р. Ефективність функціонування органів публічної влади щодо забезпечення прав і свобод ВПО в умовах воєнного стану (на прикладі Дніпропетровської області).....	14
Руденко Ю.Ю. Український народ як суб'єкт та джерело формування національної чи громадянської ідентичності?.....	18
Гончаренко А.А., Бігун В.М. Особливі повноваження Служби безпеки України як конституційно визначеного суб'єкта забезпечення державної безпеки.....	19
Nyzió Arkadiusz The threat of espionage in contemporary Poland. Regulations and political problems.....	22
Севрюков Д.Г. Державний суверенітет в умовах надзвичайності.....	24
Цвєткова Ю.В. Концепція спільної європейської міждержавної безпеки Томаса Уолсі: між раціоналізмом стримань та противаг й ідеалізмом спільних цінностей..	26
Николина К.В. Особливості виконання зобов'язань держави в сфері прав людини в умовах воєнного стану.....	28
Суходольська А.А. До питання про свободу людини як обов'язку умову щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності і безпеки суспільства і держави...	30
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ІСТОРЧИНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	34
Костицька І.О. Особливості реалізації суверенітету держави у діяльності Верховної Ради України в умовах війни.....	34
Новицька Н.Б., Новицький А.М. Право на інфомацію в умовах війни.....	36
Варич О.Г. Держава, суверенітет, нація – незламні цінності сучасного світу.....	39
Голотін С.І. Колонізаторська роль РПЦ на українських землях (історичний і сучасний аспекти).....	41
Крижевський А.В. До питання щодо впливу рецепції римського права на формування державно-правових інститутів Русі (IX-XIII ст.).....	43
Maksymenko T.V. Protection of Fundamental Human Rights in Wartime.....	47

Похиленко І.С. До питання про забезпечення державою збереження історичних пам'яток та інших об'єктів в умовах воєнного стану.....	48
ЗАХИСТ СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ І БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕВИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	52
Білоричський Г.О. Людиноцентризм як правова традиція та основа захисту прав людини.....	52
Давиденко М.О. Порухення конституційних прав віруючих в Україні в умовах збройної агресії рф.....	53
Доценко О.М. Щодо питання про порушення статті 49 Конвенції про захист цивільного населення під час війни.....	55
Камінська Н.В. Виборче і референдне право в умовах воєнного стану: нові виклики і завдання для сучасної науки.....	58
Корольова В. Поняття та сутність професійної правосвідомості судді.....	61
Макушев П.В. Удосконалення організаційно-правових засад функціонування митних органів України.....	63
Резворович К.Р. Трансформації цивільного судочинства в умовах воєнного стану.....	64
Пилипенко В.П. Засудження та покарання російських агресорів за злочини в Україні: проблеми міжнародно-правової юрисдикції.....	66
Корольова В., Софіна І. Принципи діяльності Національної поліції України....	68
Закаль О.О. Право на безпечне та придатне довкілля: сутність та судовий захист.....	71
Політанський В.С. Зміст доктрини національної інформаційної безпеки України в умовах розвитку цифрових технологій.....	73
Поляруш-Сафроненко С.О. Дефініція добровільного об'єднання територіальних громад в Україні.....	76
Ткачов І.В., Гельжинський А.Ю. Шляхи удосконалення взаємодії служби безпеки України з громадськими організаціями у протидії тероризму в умовах воєнного стану.....	78
Резворович К.Р., Крушеницький І. Захист інтелектуальної власності в мережі Інтернет: дискусійні питання та шляхи вирішення.....	80
Василенко Є.В. Становлення та розвиток інституту відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції в Україні.....	82
Костицька С.В. Публічні фінанси та забезпечення державного суверенітету: глобалізаційні виклики.....	84
Стрижеус Д.А. Право на судовий захист: історико-правовий аналіз, можливість реалізації у контексті російської воєнної агресії проти України.....	85
Остудімов Б. Енергетичний суверенітет та енергетична незалежність, їх значення в умовах сьогодення.....	86
Тарасюк А. Зображення людини в сфері охорони здоров'я як цивільно-правовий феномен.....	88
Ямельська Х. Забезпечення прав людини в умовах міжнародного збройного конфлікту.....	90
Кубальський В.Н. Державний суверенітет України як пріоритетний об'єкт кримінально-правової охорони в умовах збройної агресії рф проти України.....	95
Бессатрабова В.М. Корпоративні правовідносини у структурі адміністративно-правових відносин.....	98

Француз – Яковець Т.А., Нігурца О.О. Теоретико–правові та історичні основи спортивного права як окремої галузі права.....	100
Пономаренко Н.В. Плюралізм теорій виникнення держави: причини, фактори та значення для пізнання держави.....	102
Француз – Яковець Т.А., Яковець А.Р. Історико-правовий вимір інституту англійської мови в Україні.....	106
Попова А. Історико-правові аспекти розвитку земельного законодавства в Україні в XI-XVIII століттях	108
Дубов Г. Теорія Виклику-і-Відповіді А. Дж. Тойнбі як методологічна основа аналізу процесів державотворення в умовах зовнішньої загрози.....	110

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«Захист суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки як спільна справа держави та Українського народу»

(м. Київ 24 березня 2023р.)

Збірник наукових праць

Підписано до друку 22.03.2023. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 17. Наклад 300. Зам. № 218.

Надруковано в ТОВ "Видавничий дім "АртЕк"
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
Видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК
№ 4779 від 15.10. 2014.
04050, м. Київ, вул. Мельникова, буд.63.
Тел.: + 38 - 067- 11 – 37
E-mail: ph-artec@ukr.net
www.book-on-dtmand.com.ua